

MAFCI
CATONIS,

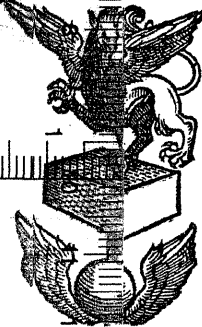
M. T. REN.
VARRONIS

DE RE VSTI
CA I-

Per Petrum Vitorium, ad ue-
terum exemplarium fidem, suae inte-
gritati restituti.

IP

VIRTVS
ET
VIRG

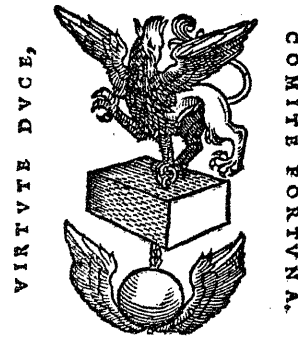

COMITE FORTVNA.

LVGDVNI PVD SEB.
GRYPHIVM,
S. J. I.

MARCI
CATONIS,
AC
M. TERENCE
VARRONIS
DE RE RVSTICA
LIBRI,
*

Per Petrum Victorium, ad ue-
terum exemplarium fidem, suae inte-
gritati restituti.

LVGDVNI APVD SEB.
GRYPHVM,
1541.

2 6732 1071

P E T R V S
V I C T O

R I V S

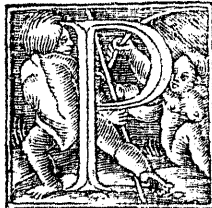
*

M A R C E L L O

C E R V I N O C A R

D I N A L I

S A L .

O S T longum temporis spa-
cium, Marcelle amplissime, reli-
quum tibi mei promissi persoluo.
Neq; tamen hoc ignavia, aut ne-
gligentia feci, sed molestis occu-
pationibus impeditus, rem plus
quam uoluissim, differre coactus

sum. Nam animum meum, incredibileq; satis tibi faciendi
desiderium, primis illis meis laboribus perspicere potuisti.
Paucis enim diebus toto animo in onus a te mihi imposi-
tum incumbens, ea confeci, quae me non inertiem, neque
inmemorem mandatorum tuorum ostendere potuerunt.
Secuta postea sunt tempora, quae me in negotio illo, quod
declinare non potui, nouum, atq; inexercitatum ita pertur-
barunt, ut non dico rerum tuarum oblitus sim, sed ueniam
mibi te daturum sperarim, si meo illi tempori inserviens,
curam hanc aliquantulum distulissim. Idem etiam me hoc
facilius a te impetraturum confisus sum, quod uidebam,
te eodem tempore in publicis maximis rebus occupatum,

*

2

ut si

ut si hæc studia ex animo non abiecisses, necessario te remissius illis nauare operam putarem. Nam subito fortuna auctus es, & in eum dignitatis gradum pro multis tuis meritis elatus, quò paucis aspirare licet, & quò altius ascēdi nunc rectè factis uix potest. Quæ autem artes in tam illustri, excelsoq; loco collocarunt, eædem te in honestissimis negotijs semper occupatum postea tenuerunt, ut à nobis etiam diu abfueris, ad Carolum Cæsarem missus, & apud eum personam Maximi Pontificis gesseris. Mirari igitur non debes, si tot curis te implicatum uidens, & penè tibi hæc nostra studia dimissa ex animo putans, ijs meis literis tibi obstrepere nolui. Fateor enim me in hac re aliquantulum deceptum esse. Quamquam enim te uerè, ex animoq; diligere studia literarū sciebam (quippe in quibus tantum proficeras, ut paucos pares haberes, quomodo illa non amare unice poteras?) tamen existimabam, te magnitudine negotiorū abreptum, & conditionis etiam, uitæq; istius honestate compulsum, alijs nunc studijs operam dare. Verum non multo post errorem meum cognoui, qui ex plurimorū ingenio te iudicasset: illi enim cum altius ascenderunt, sepe etiam artes illas, quæ uiam ipsi ad eos honores patefecerunt, obliuiscuntur. Animaduerti, inquam, me de te, quem optimè cognitum habere debebam, non uerè existimasse: atque hoc intelligere maxime potui, cum Romam reuersus, statim me huius æris alieni, literis tuis amantissimè scriptis, admonuisti: & quamuis magnum illæ apud me pondus haberent, nec possem ullo pacto amplius salua fide creditorem ludificari: tamen cum mihi flagitatorem adposuisti, qui quamuis multis de causis suauis iucundusq; esse poterat, tamen quod ei mandaras, impigrè, strenueq; procurabat. Cum enim Ioannes

Casa

Casa publicis de rebus huc à Pontifice Max. missus esset, mandasti ei, ut mecum accuratè ageret, ut quam diligentiam olim in M. Varrone purgando adhibueram, eandem in Catone, quemadmodum pollicitus fueram, expoliando adhiberem. Vix igitur domum ad eum accesseram, hominemq; salutaueram, cum rem tuam ille agere cœpit, & quantum tempus illud tulit, ac multitudo ciuium quæ ingens ad eum conuenerat, concessit, mandata tua executus est. Expectabatur enim cum summa omnium letitia, qui ea quæ ab omnibus audiuerant de optimis moribus, extimia ingenij ui, summa omnium bonarum artium eruditione, uidere cupiebant: Antea enim, cum in patria non admodum uixerit, magis constanti omnium fama de præclaris ipsius uirtutibus delectati fuerat, quam illo presentem frui unquam potuissent. Breui igitur tunc, paucisq; uerbis rem exposuit: nec tamen destitit, cum sepe ad eum (quemadmodum dignitas illius, ac nostra uetus amicitia poscebat) omni illo tempore, quo apud nos mansit, uentitarem, urgere me, ut id conficerem, nec ullo pacto amplius procrastinarem. Quare non multo post opus aggressus sum, & ita me in eo sedulo gessi, ut rem totam maturè confecerim. Ut qui tamen uellem temporis tarditatem aliquo munere compensare, ueteres meos labores in M. Varronem retractare cœpi, & accuratius, quomodo possem tibi plenè morem gerere, mecum diu cogitavi: statuiq; tandem cunctos, qui de rebus rusticis Latine scripserunt, cum antiquis codicibus conferre, & quæcumq; auxilio illorum emendasset, libello aliquo meo explicare: ita enim tu quid de singulis locis sentiam apertè perspicias, & alij etiam ex studio meo, quod ut à te ortum, ita etiam tibi acceptum referri uolo, fructum aliquem capient. Cognoui enim na-

turae tuae bonitatem, & mirifice te gaudere publicis com-
modis scio. Nec enim tu (quemadmodum nonnulli impro-
bè faciunt) ea quae studiosis literarum opem ferrent ab-
dis: sed contrà, quae ingentes utilitates praebere possunt,
& egregia ueterum scriptorum monumenta, quae adhuc
in tenebris latent, iamdiu cogitas quomodo possis peruul-
gare: & eò iam rem deduxisti, ut citò sedulitas tua, atque
alijs opitulandi incredibilis cupiditas, magnos fructus pa-
ritura sit. Quaecunq; igitur possent hoc meum negotium
adiuuare, comparare cœpi, magnamq; librorum copiam
undiq; corrogavi, nec siquid in hac re industriae, aut exer-
citationis habeo, id cessare passus sum, sed omnibus ingenij
uiribus huic studio incubui. Quid praestiterim, tu ipse,
cui in primis placere cupio, & qui hoc propter ingenij
acumen, & bonarum artium eruditionem egregiè facere
potes, iudicabis. Quòd si diutius mihi in hoc studio ma-
nere licuisset, (scis enim tu, qui omnes meas cogitationes
perspectas habes, in quibus nunc literis occupatus sim, &
quae multarum uigiliarum studia animo uersum) rem ut arbi-
tror perutile fecissem: nec reliquis, in quo magnopere la-
borare deberet, fortasse reliquisset. Nec tamen is sum, qui
socios aliquos laudis habere unquam recusauerim, quos etiã
laboris participes habuerim, sed aliorum semper industriã
excitarem, & in quo illi ingenia exercere possent osten-
derim, & non parua quoq; auxilia ad rem peragenda
fideliter ipsis, benigneq; suppeditarem. Quod autem exi-
guo hoc tempore, quod ex meis multis cotidianisq; occu-
pationibus eripui, conficere potui, ad te mitto: tu, quem-
admodum te facturum esse confido, si qua acutè animad-
uertit, boni consules: si qua me fefellerunt, non reprehen-
des: sed aut rei ipsius difficultati, aut ingenij mei tenui-

tati

tati assignabis. Habes igitur magni illius Catonis librum
de re Rustica, quantum fieri per me potuit, multis mendis
inde sublatis, non parum expurgatum. Habes tris M. Var-
ronis de rebus itidem rusticis libros, doctissimi & grauis-
simi auctoris, in quibus etiam ualde laboraui. Cum enim
ille plurima scripserit, & omnes penè Romanos homines
elegantia, & multitudine scriptorum superarit, omniaq;
ferè uetustate, quae (ut ipse sapienter inquit) pauca non
deprauat, multa tollit, absumpta sint: & hi quoque rerum
rusticarum, qui cum paucis alijs dissectis, mutilatisq; de
lingua Latina libris, supersunt, male affecti essent: uolui
studio, ac diligentia mea illis aliquid opis afferre: siqui-
dem cum semper nobilitatis studiosus fuerim, hos nobilis-
simos auctores in squalore, sordibusq; iacere, æquo animo
pati non poteram. Nam de elegantia ipsius Varronis, &
sermonis puritate, quid ego nunc loquar: cui enim cogni-
tum non est cum optimis temporibus uixisse, & optimos
semper Latinos, Graecosq; auctores pertractasse, indeq;
magnam elegantissimorum uerborum sylvam, & ad o-
mnis rei naturam exprimendam appositorum, sibi compa-
rasset. Nam antiqui etiam auctores, & qui de eodem stu-
dio diligenter scripserunt, affirmant, cum rem rusticam
eloquentia, & candore linguae expoliuisse. Hucusq; igitur
fidem meam liberaui, nec amplius tibi quod sciam de-
bebam. Accesserunt tamen, tanquam cumulus quidam, non
nulla quae in Columella emendauit: nam eum quoq; scri-
ptorem non neglexi. Quòd si aut meliora ipsius exem-
plaria nactus essem, aut ille fortasse magis emendatoris
opera eguisset, plura etiam in eo restitutus fui. Totam
huius mei negotij rationem in castigationibus meis expli-
catam inuenies: nam nonnulla etiam, quae aut à Graecis
* 4 optimis

optimis autoribus Terentius Varro acceperat, aut declaratione aliqua indigere uidebantur, adnotavi: non pauca etiam uulnera quæ sanare non potui aperui: in quibus nunc purgandis studiosi literarum operam ponere debent. Hoc ut illi facere in animum inducant, & hos meos labores qualescūq; sunt hilari uultu aspiciant, uehementer precor: nec aliam ullam mihi tantarum molestiarum mercedem posco. Nam si iudicio tuo probatus discessero, optime, & ornatissime Marcelle, ab omnibus me magnifice laudatum esse, non sine causa, existimabo: Dat. xlii.
 Kalend. Quintiles. M. D.
 xlii.
 Florentia.

INDICES, QVIBVS QVID
 singulæ partes huius libri continent, ostenditur.

Quomodo agrum emi, parariq; oporteat.	pagina 1
Patris familiæ officia.	pag. 2
Auctionem uti faciat.	3
Prima adolescentia agrum conferere oportere.	4
Villam rusticam uti ædificatam habeat.	eadem
Bubilia uti bene ædificata habeas.	5
Vilici officia.	eadem
Agrum quibus locis conferas.	7
De fundo suburbano.	8
Ficos quo loco seras.	eadem
Salicta locis aquosis.	9
Quomodo oletu agrum iug. cccxl. instruere oporteat.	eadem
Quomodo uinea iug. c. instituire oporteat.	10
Quomodo uasa torcula v. iug. instruere oporteat.	11
Quomodo torcularium & cellam oleariam parare oporteat.	12
In cella olearia quæ opus sint.	ibidem
Villam ædificandam si locabis.	eadem
De macerijs ædificandis.	13
Calcem partiario locandam.	14
Materies quid anni tempestiua est.	eadem
Torcularium si ædificare uoles.	eadem
In uasa uinaria stipites.	15
Trapetum quomodo concinnare oporteat.	eadem
Cupam quomodo ædifices.	17
Trapetum quomodo ædifices.	18
Ad uindemiam quæ opus sunt, ut parentur.	eadem
* 3	Vinum

Vinum Græcum quomodo fiat.	19
Vua cocta ut seruetur.	eadem
Vindemia facta ut uasa torcula subligentur.	20
Sementim ut facias.	eadem
Oleas & reliqua semina cum seres, quomodo seras.	eadē
Stercus ut diuidas.	21
Bubus frondem.	eadem
Ad oleam cogendam quæ pares.	eadem
Vince arborescēs; ut mature putentur.	eadem
Vinea ut curctur.	22
Salictum ut suo tempore cadatur.	23
De sementi facienda.	eadem
De agro rubricoso.	eadem
De faba, & uicia, siligine, ordeo, ubi serantur.	eadem
Quæ segetem stercorent.	eadem
Quæ mala in segete sint.	24
De uinea & arboribus putatis.	eadem
De fornace calcaria.	eadem & 25
Si ligna, & uirgas non poteris uendere.	ibidem
Vbi tempestates male erunt quid fieri possit	25
Per uer quæ fiant.	26
Insitio uitis, & aliarum rerum.	27
Ficos, & oleas alio modo.	eadem
Sulcos quomodo facias.	28
Vitibus sulcos, propaginesq;.	eadem
Olea quo tempore putetur.	eadem
De taleis oleagineis.	eadem
Seminarium quomodo fiat.	29
Harundo quomodo seratur.	eadem
Pomarium seminarium.	eadem
De uinea uetere.	30
	Prati

Prata quomodo stercorentur.	eadem
Vbi daps profanata erit, quid fiat.	eadem
Propagatio oleæ pomorumq;.	31
Quæ diligentius propagari uoles.	eadem
De sœnificia.	eadem
Bubus pabulum.	eadem
De lignis domini.	32
Familiæ cibaria quanta dentur.	eadem
Vinum familiæ quantum detur.	33
Pulmentarium familiæ.	eadem
Vestimenta familiæ.	eadem
Bubus cibaria.	eadem
Quomodo ager colatur.	34
Quot plostra habere oporteat.	eadem
Funem quam longam esse oporteat.	eadem
De olea colligenda.	eadem
Oleum uiride quomodo fiat.	35
Custodis & capulatoris officia.	eadem
Item custodis qui in torculario erit officia.	eadem
Vasa uinaria, & olearia extollere.	36
Dolia quomodo imbuantur.	eadem
Bubus medicamentum.	eadem
Bos si ægrotare cœperit.	eadem
Boues ne pedes subterant.	37
Quomodo bubus medicamentum detur.	eadem
Panem depticium sic facito.	eadem
Libum hoc modo facito.	eadem
Placentam sic facito.	eadem
Spiram sic facito.	38
Scriblitam sic facito.	39
Globulos sic facito.	eadem
	Encytum

Encytm sic facito.	eadem
Erneum sic facito.	eadem
Speritam sic facito.	eadem
Votum pro bubus.	eadem
Sauillum sic facito.	40
Pultem punicam sic facito.	eadem
Graneam triticeam sic facito.	eadem
Amulum sic facito.	eadem
Salem candidum sic facito.	41
Gallinas & anseres sic facito.	eadem
Palumbum recentem sic facito.	eadem
Aream sic facito.	42
Fruento ne curculio noceat.	eadem
Olea si fructum non fert.	eadem
Fici uti grossos teneant.	eadem
Inuoluolus in uinea ne sit.	43
Oues ne scabrae fiant.	eadem
Amurca axem unguito.	eadem
Vestimenta ne tineae tangant.	eadem
Fici aridae ut integrae sint.	44
Oleum si in metretam addes.	eadem
Virgas murteas uti serues.	eadem
Item aliud genus.	eadem
Si boue aut alia quadrupede serpens momorderit.	eadem
Boues uti ualeant.	eadem, & 45
Vinum familiae per hiemem qui utatur.	45
Qui ager a mari aberit, ibi uinum Graecum sic facito.	eadem
Aquae marinae concinnatio.	46
Quo labra doliorum circumlinas ut bene odorata sint.	eadem
Vinum si uoles experiri duraturum sit, nec ne.	eadem
Vinum asperum quod erit, lene, & suauis si uoles facere	quid

quid facias.	eadem
Vt odorem malum eximas de uino, quid facere debeas.	47
Si uoles scire uinum aquam habeat, nec ne, quid facere debeas.	eadem
Vinum Coum si uoles facere q. a. m. facias.	eadem
Vinum concinnare ut aluum bonam facias.	48
In uinum mustum ueratri atri manipulum conijcias ut bonam aluum facias.	49
Vinum ad aluum mouendam quomodo facias.	eadem
Si lentim seruare uis, quid facere debeas	eadem
Olea albae quomodo condiantur.	eadem
Oleam albam quam secundum uindemiā si uti uis, q. a. m. condias.	eadem
Epityrum albu, nigrum, uariū, q. a. d. ex oliuis facias.	50
Mustum si uoles totum annum habere quid facias.	eadem
Mustaceos quem ad modum facias.	eadem
Vinum concinnare ad lotium si difficile emittit uescica.	eadem
Vt canes interdium conclusos habeas, ita ut noctu acriores sint.	51
Vinum murteum q. a. d. facere debeas.	eadem
Ad tormena & si aluus non consistet. Si tineae, & lubrici molesti erunt quid facere debeas.	eadem
Ad dyspepsiam & stranguriam.	eadem
Si habitationem delutare uis.	eadem
Aream quomodo facias.	51
Vt ligna amurca spargantur.	eadem
Piro florenti ut dapem bubus facias.	eadem
Dapem quomodo facias.	eadem
Propagatio pomorum.	53
Antequam mense incipias ut porcā praecidanea facias.	eadem
Quomodo tunicas ceterasque res & ubi emas.	54
Politionem	

Politionem quo pacto redemptori dare debeas.	55
Vineam redemptori partiaro ut des.	eadem, & seq.
Vt boues ferijs iungere tibi liceat.	56
Quemadmodum lucum conlucare debeas.	eadem
Si fodere uoles altero piaculo, quid facere debeas.	eadem
Si agrum lustrare uis, quid facere debeas.	eadem
Vilici officia.	57
Vilicæ officia.	eadem & seq.
Lex oleæ legundæ.	58
Lex oleæ faciundæ.	59
Lex oleæ pendentis.	60
Lex uini pendentis.	60
Lex uino in dolijs.	61
Lex pabulo locando.	eadem
De fructibus ouium uendundis.	eadem & seq.
Cupressum quomodo seras.	62
De scopis uirgeis.	63
De uino fæcato.	eadem
Vinum emptoribus quomodo metiaris.	eadem
Per hiemem aquam de agro depeilere.	eadem
Brassica quot medicamenta in se habeat.	64
Aluum si uoles deicere quid facere debeas.	69
Intertrigini si uia ibis remedium.	eadem
Luxum ut excantes.	eadem
Asparagus quomodo seratur.	70
De salsaura oſtillæ Puteolanæ.	71

LOCALI QVOT COLVMEL=

le, ad uetustorum exemplarium collationem emendati.

Libro primo cap. 1. pagina 13. uersu 8. Dionysius $\pi\epsilon\gamma\iota$
 $\phi\omega\tau\acute{\alpha}\rho\iota$. lege, Dionysius, Euphiton, Euphorion, & c. cap.
 3. pag. 17. uersu 12. $\mu\acute{\alpha}\delta\acute{\eta}$ $\acute{\alpha}\rho$. lege, $\omicron\upsilon\delta\acute{\eta}$ $\acute{\alpha}\rho$. pag. 18. uersu
 17. ueruaeta. lege uetereta. Lib. 11. cap. 4. pag. 46.
 uersu 17. sed quodcumq; arabitur. lege quandoq; cap.
 10. pag. 57. uer. 2. ueruaetum. lege, ueteretu. pag. 59. uer.
 20. quodcumq; in usus. lege, quandoq; pag. 67. uer. 16.
 & 20. ueruaeto. lege, uetereto. Lib. 111. cap. 21. pag.
 123. uer. 14. maturefcere incipiant. lege, putrefcere. Lib.
 v. cap. 1. pag. 166. uer. 9. rustici agnam uocāt. lege, acnuā
 uocant. cap. 6. pag. 182. uersu 18. pecus alueris. lege, pecus
 paueris. pag. 186. uer. 7. ita sibi pares esse. lege, ita subpa=
 res esse. Lib. v 1. cap. 9. pag. 218. uer. 27. garo saluati.
 lege, saluati. cap. 10. pag. 219. uersu 7. saluiato. lege, salu=
 uato. Ibidem uer. 14. & 20. saluati. lege, saluati. cap. 17.
 pag. 224. uer. 28. $\sigma\kappa\upsilon\tau\acute{\alpha}\lambda\eta\rho$, lege, $\mu\upsilon\gamma\alpha\lambda\eta\rho$. cap. 33. pag.
 239. uer. 30. melle attico. lege, melle acapno. Lib. v 11.
 cap. 3. pag. 252. uer. 1. $\acute{\iota}\mu\beta\rho\upsilon\delta$ $\acute{\alpha}\kappa\theta$. lege, $\acute{\iota}\mu\beta\rho\upsilon\delta\lambda\eta\delta$. Lib.
 v 111. ca. 1. pag. 276. uer. 29. $\chi\eta\chi\eta\sigma\tau\omicron\phi\acute{\alpha}$. lege, $\kappa\eta\chi\eta\sigma\tau\omicron$
 $\sigma\eta\acute{\alpha}$. cap. 7. pag. 289. uer. 27. aues saginantur. lege, auis
 saluatur. cap. 13. pag. 300. uer. 1. $\acute{\alpha}\mu\phi\iota\theta\epsilon\iota\alpha$. lege, $\acute{\alpha}\mu\phi\iota\beta\iota\upsilon\varsigma$.
 cap. 15. pag. 303. uersu 30. aut uipera. lege, aut uiuerra.
 Lib. 1 x. pag. 311. uersu 26. ac similibus feris. lege, ac sui=
 bus feris. cap. 2. pag. 315. uersu 10. Erichthonij temp. le=
 ge, Erechthei. cap. 9. pag. 327. uer. 3. melissophylli. lege,
 melissphylli. Lib. x. pag. 349. uersu 26. per omiffa. le=
 ge, per amica. pag. 350. uer. 5. aluos. lege, aluus, et uer. 23.
 bionias

bionias. lege, bryonias. pag. 351. uersu 12. Aetnei, lege, Ennci. pag. 352. uersu 8. balausi. lege, balausi. Lib. x i. cap. 2. pag. 582. uersu 30. sic lege, v i i. Idus Nouembris, * significat tempestatem, hyemat. v i. Idus Nouembris Vergilia mane occidunt: significat tempestatem, hyemat v. Idus Nouembr. stella clara scorpionis exoritur: tempestatem significat: uel uulturnus. interdum rorat. i i i i. Idus Nouembris hyemis initium, & c. Lib. x i i. cap. 20. pag. 425. uersu 13. crocum. lege, costum. cap. 35. pag. 435. uer. i. glyciriziten. lege, glechoniten. cap. 41. pag. 439. uer. 17. Conditura ex cydoneis, & c. sic lege, Compositio medicamenti ad tormina quod uocatur dia dionysias. In cacabo, & c. cap. 45. pag. 2. possit interdum dari. lege, possit inter cibum dari. Ibi dem uersu 13. sestiana. lege, caesiana. Libro de arboribus, cap. 8. pag. 475. uersu 7. quicquid inserueris uiti diligenter, & c. lege, quicquid inserueris uimine ulmi diligenter, & c. cap. 28. pag. 490. uersu 7. exiguum dato. lege, exiguius.

MAR· CATO

DE RE RV

STICA.

ST interdum prestare, mercatoris rem querere, ni tam periculosum fiet, & item foenerari, si tam honestum fiet. Maiores enim nostri sic habuerunt, & ita in legibus posuerunt, furem dupli condemnari, foeneratorem quadrupli. Quanto peiorem ciuem existimant foeneratorem, quam furem, hinc licet existimari. Et uirum bonum cum laudabant, ita laudabant: Bonum agricolam, bonumq; colonum. Amplissime laudari existimabatur, qui ita laudabatur. Mercatorem autem strenuum, studiosumq; rei querēde existimo, uerum (ut supra dixi) periculosum, & calamitosum. At ex agricolis & uiri fortissimi, & milites strenuissimi gignuntur, maximeq; pius questus, stabilissimusq; consequitur, minimeq; inuidiosus: minimeq; male cogitantes sunt, qui in eo studio occupati sunt. Nunc (ut ad rem redeam) quod promisi institutum principium hoc erit.

Quomodo agrum emi, parariq; oporteat.

PRædium quum parare cogitabis, sic in animo habeto, uti ne cupide emas, ne ue opera tua parcas uisere, & ne satis habeas semel circumire. Quoties ibis, toties

a magis

magis placebit, quod bonum erit. vicini quo pacto nitentur, id animum aduertito. In bona regione bene nitere oportebit, et uti eò cum introeas, circumspicias. uti inde exiri possit, uti bonum cœlum habeat, ne calamitosum fiet. solo bono, sua uirtute ualeat. Si poteris sub radice montis fiet, in meridiem spectet, loco salubri, operariorū copia fiet, bonūq; a quarū, oppidum ualidum prope fiet, aut mare, aut amnis, qua naues ambulāt, aut uia bona, celebrisq;. Siet in ijs agris, qui non sepe dominos mutant, qui in his prœdia uendiderint, quos pigeat uendidisse, uti bene edificatum fiet. Caucto alienam disciplinā temere contemnas. De domino bono colono, bonoq; edificatore melius emetur. Ad uillam cum uenies, uideto uasa torcula, et dolia multa ne sient. ubi non erunt, scito pro ratione fructuum esse. Instrumenti ne magni sient, loco bono fiet. Videto quamminimū instrumenti, sumptuosusq; ager ne fiet. Scito idem agrum quod hominem, quamuis quæstuosus fiet, si sumptuosus erit, relinqui non multum. Prædium quod primum fiet, si me rogabis, sic dicam. De omnibus agris, optimoq; loco si emeris iugera agri centum, uinea est prima, si uino multo fiet. Secundo loco hortus irriguus, tertio salictum, quarto oletum, quinto pratum, sexto campus frumentarius, septimo silua cœdua, octauo arbustum, nono glandaria silua.

Patrisfamiliaē officia.

Paterfamilias ubi ad uillam uenit, ubi larem familiarem salutauit, fundum eodem die, si potest, circumeat: si non eo die, at postridie: ubi cognouit quomodo fundus cultus fiet, operasq; quæ facta, infectaq; sient, postridie eius diei uilicum uocet, roget, quid operis fiet factū, quid restet, satis ne tempori opera sient confecta, possit ne quæ reliqua

reliqua sient conficere, et quid factum uini, frumenti, aliarumq; rerum omnium. ubi ea cognouit, rationem iniire oportet operarum, dierum. Si ei opus non apparet, dicit uilicus sedulo se fecisse, seruos non ualuisse, tempestates malas fuisse, seruos aufugisse, opus publicum effecisse. ubi eas, aliasq; causas multas dixerit, ad rationem operum, operarumq; uilicum reuoca. Cum tempestates pluuia fuerint, uideto quot dies, quæ ue opera per imbrem fieri potuerint, dolia lauari, picari, uillam purgari, frumentū trāsferri, stercus foras efferri, sterquilinum fieri, semen purgari, funes ueteres sarciri, nouosq; fieri: cenones, cuculiones familiam oportuisse sibi sarcire. Perferias potuisse fossas ueteres tergeri, uiam publicam muniari, uepres recidi, hortum fodiri, pratum purgari, uirgas uinciri, spinas runcari, expinsi sar, mundicias fieri. Cum ægrotarint, cibaria tanta dari, non oportuisse. Vbi hæc cognita æquo animo sient, quæ ue reliqua opera sient, curare uti perficiantur. rationes putare argentariam, frumentariam, pabuli causa quæ parata sunt, rationem uinariam, oleariam, quid uenierit, quid exactum fiet, quid reliquum fiet, quid fiet, quod ueneat, quæ satis accipienda sient, satis accipiantur. reliqua quæ sient, ut compareant. Siquid desit in annum, uti paretur. quæ super sint, uti ueneant. quæ opus sient locato, locentur: quæ opera fieri uelit, et quæ locare uelit, uti imperet, et ea scripta relinquat. Pecus consideret.

Auctionem uti faciat.

Auctionem uti faciat. Vendat oleum, si precium habeat, uinum frumentumq; quod supersit. Vendat boves uetulos, armenta delicula, oues deliculas, lanam, pelles, plostrum uetus, ferramenta uetera, seruū senem, seruum

morboſum, & ſiquid aliud ſuperſit, uendat. Patremfamilias uendacem, non emacem eſſe oportet.

Prima aduſcentia agrum conſerere oportet.

Prima aduſcentia patremfamilias agrum conſerere ſtudere oportet, ædificare diu cogitare oportet, conſerere cogitare non oportet, ſed facere oportet. ubi etas acceſſit ad annos x x v i. tum ædificare oportet, ſi agrum conſitum habeas, ita ædifices, ne uilla fundum querat, ne ue fundus uillam.

Villam ruſticam uti ædificatam habeat.

Patremfamilias uillam ruſticam bene ædificatam habere expedit, cellam oleariam, uinariam, dolia multa, uti lubeat caritatem expectare, & rei & uirtuti, & gloriæ erit. Torcularia bona habere oportet, ut opus bene effici poſſit. Olea ubi lecta fiet, oleum fiat continuo, ne corrumpatur. Cogitato quotannis tempeſtates magnas uenire, & oleam deiicere ſolere. Si cito ſuſtuleris, & uafa parata erunt, damni nihil erit ex tempeſtate, & oleum uiridius, & melius fiet. Si in terra, & tabulato olea nimium diu erit, putefcet, oleum foetidum fiet, ex quauiſ olea oleum uiridius, & bonum fieri poteſt, ſi tempori facias. In iugera oleti c x x. uafa bina eſſe oportet. Si oletum bonum, beneq; frequens, cultumq; erit, trapetos bonos, priuos, impares eſſe oportet: ſi orbes contriti ſient, ut commutare poſſis, funes loreos, priuos, uectes ſenos, fibulas duodenas, medipontos, priuos, loreos, trochleas Græcnicas binas, quæ funibus ſparteis ducantur. Orbiculis ſuperioribus octonis, inferioribus ſenis citius duces. Si rotas uoles facere, tardius

ducentur

ducentur, ſed minore labore.

Bubilia uti bene ædificata habeas.

Bubilia bona, bonas præſepis, falſcas clatratis. Clatros intereſſe oportet pede. Si ita feceris, pabulū boues non eiicient. Villam urbanā pro copia ædificato. In bono prædio ſi bene ædificaueris, beneq; poſtueris: ruri ſi recte habitaueris, libentius, & ſapius uenies, fundus melius erit, minus peccabitur, fructi plus capies. Frons occipitio prior eſt. Vicinis bonus eſto. Familiam ne ſiueris peccare. Si te libenter uicinitas uidebit, facilius tua uendes, operas facilius locabis, operarios facilius conduces. Si ædificabis, operis, iumentis, materia adiunabunt. Siquid (bona ſalutē) uſus uenerit, benigne deſcendent.

Vilici officia.

Hæc erunt uilici officia. Diſciplina bona utatur. Ferric ſeruentur. Alieno manum abſtineat. Sua ſeruet diligenter. Litibus familia ſuperſedeat. Siquis quid deliquerit, pro noxa bono modo uindictet. Familias male ne ſit, ne algeat, ne eſuriant, opere bene exerceat, facilius malo, & alieno prohibebit. Vilicus ſi nolet male facere, non faciet. Si paſſus erit, dominus impune ne ſinat eſſe. Pro beneficio gratiam reſerat, ut alijs recte facere libeat. Vilicus ne ſit ambulator, ſobrius fiet ſemper. Ad cenam nequod eat. Familiam exerceat: conſideret, quæ dominus imperauerit, ſiant. Ne plus cenſeat ſapere ſe, quam dominum. Amicos domini eos habeat ſibi amicos. Cui iuſſus fiet, auſcultet. Rem diuinam niſi compitalibus in compito, aut in foco ne faciat. Iniuſſu domini credat nemini. Quod dominus crediderit, exigat. Satui ſemen, cibaria, far, uini, oleū mutuum dederit nemini. Duas, aut tres familias habeat,

4 3 unde

unde utenda roget, & quibus det: præterea nemini. Rationem cum domino crebro putet. Operarium, mercenarium, politorum diutius eundem ne habeat die. Nequid emisse uelit insciente domino, neu quid dominum calauisse uelit. Parasitum ne quem habeat. Haruspicem, Augurum, Hariolum, Chaldæum ne quem consuluisse uelit. Segetem ne desituet, nam id in iustitia est. Opus rusticum omne curet uti sciat facere, & id faciat sæpe, dum ne lassus fiat. Si fecerit, scit in mente familiæ quid fiet, & illi animo æquiore facient. Si hoc faciet, minus libebit ambulare, & ualebit reclius, & dormabit libentius. Primus cubitus surgat. postremus cubitum eat. prius uillam uideat clausa uti fiet, & uti suo quisque loco cubet, & uti iumenta pabulum habeant. Boves maxima diligentia curatos habeo. Bubulcis obsequitor, partim quo libentius boues curent. Aratra, uomeresq; facito, uti boues habeas. Terram cariosam caucto ne ares, ne ue plostrum, ne ue pecus impellas. Si ita non caueris, quo impuleris, triennij fructum amittes. Pecori, & bubus diligenter substernatur, ungula curentur. Scabiem pecori, & iumentis caucto. id ex fame, & si impluit fieri solet. Opera omnia mature conficias face. Nam res rustica sic est, si unam rem sero feceris, omnia opera sero facies. Stramenta si deerunt, frondem iligneam legito, eam substernito ouibus, bubusq;. Sterquilinum magnum stude ut habeas. Stercus sedulo conserua, cum exportabis purgato, & comminuito. Per autumnum euchito. Circum oleas autumnitate ablaqueato, & stercus addito, frondem populneam, ulmeam, querneam cadito, per tempus eam condito, non per aridam, pabulum ouibus. Item fecum, cordum, sicilimenta de prato, ea arida condito. Post im-

brem

Brem autumnni rapinam, pabulum, lupinumq; serito.

Agrum quibus locis conseras.

Agrum quibus locis conseras, sic obseruari oportet. Vbi ager crassus, & latus est sine arboribus, eum agrum frumentarium esse oportet. Idem ager si nebulosus est, rapa, raphanos, milium, panicum id maxime seri oportet, in agro crasso, & caldo oleam conditiuam, radium maiorem, sallentinam, orchitem poseam, sergianam, colminianam, albicerem, quam earum in his locis optimam dicent esse, eam maxime serito. Hoc genus oleæ in xxv. aut in xxx. pedes conserito. Ager oleo conserundo, qui in uentum fauonium spectabit, & soli ostentus erit, alius bonus nullus erit. Qui ager frigidior, & macrior erit, ibi oleam licinianam seri oportet. Sin in loco crasso, aut calido seueris, hostus nequam erit, & serundo arbor peribit, & muscus ruber molestus erit. Circum coronas, & circum uias ulmos serito, & partim populos, uti frondem ouibus, & bubus habeas, & materia si que opus sit parata erit. Sicubi in his locis ripæ, aut locus humectus erit, ibi cacumina populorum serito, & arundinetum. Id hoc modo serito, bipalio uortito, ibi oculos arundinis pedes ternos alium ab alio serito. Ibi corrudam serito, unde asparagi fiant. Nam conuenit arundinetum cum corruda, eo quia foditur, & incenditur, & umbram per tempus habet. Salicem Græcæ circum arundinetum serito, uti fiet, qui uineam alliges. Vineam quo in agro conseri oportet, sic obseruato. Qui locus uino optimus dicetur esse, & ostentus soli, ibi aminneum minusculum, & geminum eugeneum, helueolam minusculum conserito. Qui locus crassus erit, aut nebulosior, ibi aminneum maius, aut murgentinum, apicium lucanum serito. Cæ-

4 4 teræ

teræ uites, miscellæ maxime, in quemuis agrum conueniunt.

De Fundo suburbano.

Fundum suburbanum arbutum maxime conuenit habere, & ligna & uirgæ uenire possunt, & domino erit, qui utatur. In eodem fundo suum quidquid conseri oportet, arbutoq; uitem copulari. Amminneum minusculum, & maiusculum, & apicium. Hæc in ollis, ollæ in uinaceis conduntur eadem in sapa: in musto, in lora recte conduntur, quas suspendas duracinas, aminneas maiores, & scantianas opportunissimas esse, uel ad fabrum ferrarium pro passis eæ recte seruantur. Poma mala struthæa, cotonea, scantiana, quiriniana, item alia conditiua mala mustea, & punica, eo lotium suillum, aut stercus ad radicem addere oportet, uti stabilia mala fiant. Pira uolema, aniciana, & sementiua. Hæc conditiua in sapa bona erunt, tarentina, mustea, & cucurbitina. Item alia genera quamplurima serito, aut inserito, oleas orchites, postias, eæ optimæ conduntur, uel uirides in muria, uel in lentisco contusa. Orchites ubi nigre erunt, & sicce, sale confricato dies v. postea salem excutito, in solem ponito biduum, uel sine sale in defrutum condito. Sorba in sapa condere, uel siccare arida facias. item pira eodem modo facias.

Ficos quo loco seras.

Ficos Mariscas in loco cretoso & aperto serito, asricanas, & herculanas, saguntinas, hibernas, telanas, atras pediculo longo, eas in loco crasso, aut stercorato serito. Pratum si irriguum habebis, foenum non deficiet. si non erit, siccum ne foenum defiet summittito. Sub urbe hortum

hortum omne genus, coronameta omne genus, bulbos megaricos, myrtum coniugulum, & album, & nigrum, laurum delphicam, & cypricam, & siluaticam, nuces caluas, auellanas, prænestinas, & Græcas, hæc facito uti serantur. fundum urbanum, & qui eum fundum solum habeat, ita paret, itaq; conserat, uti quàm sollertissimum habeat.

Salicta locis aquosis.

Salicta locis aquosis, humectis, umbrosis, propter asines ibi seri oportet. Et id uideto, uti aut domum opus fient, aut ut uenire possint. Prata irrigua, si aquam habebis, id potissimum facito: si aquam non habebis, sicca quàm plurima facito. Hoc est prædium quod ubi uis expedit facere.

Quomodo oletum agri iugera cccxl. instruere oporteat.

Villicum, uilicam, operarios v. bubulcos III. subulcum I. asinarium I. opilionem I. Summa hominum x III. boues trinos, asinos ornatos ditellarios, qui stercus uectent III. asinum unum, oues centum, uasa olearia instructa iuga v. ahenum quod capiat quadrantaliam xxx. operculum aheni, uncos ferreos III. urceos aquarios III. infidibula II. ahenum quod capiat quadrantalia v. aheni oporculum, uncos III. labellum polulum, amphoras olearias II. urnam quinquagenariam unam, trullas III. situlum aquarium unum, peluim unam, matellionem, trullium, scutriscum, matellam, nasiternam, candelabrum, sextarium, plostra maiora III. aratra cum uomeribus v. i. iuga cum loris ornata III. ornamenta bubus vi. urpicem unum, crates stercorarias III. sirpeas stercorarias III. senuncias III. instrata asinis III. ferramenta, ferreas VIII.

sarcula VIII. palas IIII. rutra v. rastros quadridentes
 II. falces foenarias IIII. stramētarias VI. arborarias v. se-
 cures III. cuneos III. fistulam ferrariam i. forpices II. ru-
 tabulū i. foculos II. dolia olearia c. labra XII. dolia quo-
 uinaceos condat x. amurcaria x. uinaria x. frumenta-
 ria XX. labrum lupinarium unum, serias VI. labrum el-
 uacrum unum, solium unum, labra aquaria II. opercu-
 la dolijs, serijs priua plura, molas asinarias unas, & tru-
 satiles unas, hispanienses unas, molilia III. abacum i. or-
 bes abeneos II. mensas II. scamna magna III. scamnum
 in cubiculo unum, scabilla III. sellas IIII. solia II. le-
 ctum in cubiculo i. lectos loris subcentos IIII. & lectos
 tres, pilam ligneam unam, sullonicam unam, telam ioga-
 lem unam, pilas duas, pilum fabarium unum, farrearium
 unum, seminarium unum, qui nucleos succernat unum,
 modium unum, semodium unum, culcitas VIII. instra-
 gula V. puluinos XVI. operimenta x. mappas III. cen-
 tones pueris VI.

Quomodo uineam iugerum c. institue-
 re oporteat.

Villicum, uillicam, operarios x. bulbulcum i. asina-
 rium i. salictarium i. subulcum i. Summa homines
 XVI. boues II. asinos plostrarios II. asinum molarium i.
 uasa torcula instructa III. dolia v. ubi uindemiæ esse
 possint, culleum DCCC. dolia ubi uinaceos condat, XX.
 frumentaria XX. opercula doliiorum, & tectoria priua
 urnas sparteas VI. amphoras sparteas IIII. infidibula II.
 cola uitilia III. cola, qui florem demant, tria, urceos mu-
 starios decem. plostra duo. aratra duo. iugum plostra-
 rium i. iugum uinarium i. iugum asinarium i. orbem
 abeneum i. molile i. abeneum, quod capit culleum unum,
 operc

operculum abeni unum, uncos ferreos III. abenum co-
 culum, quod capiat culleum, urceos aquarios II. ampho-
 ran nasiternam i. peluim i. matellionem i. trullium i.
 fitulum aquarium i. scutriscum trullam, candclabrum,
 matellam, lectos IIII. scamnum i. mensas II. abac-
 cum i. arcam uestiariam i. armarium promptuarium
 i. scamna longa VI. rotam aquariam i. modium præ-
 ferratum i. semodium i. labrum eluacrum i. solium. la-
 brum lupinarium i. serias x. ornamenta bubus, orna-
 menta asinis instrata III. semuncias III. sportas fæ-
 carias III. molas asinarias III. trusatiles unas. ferra-
 menta, falces uineaticas VI. scirpiculas v. falces silua-
 ticas v. arborarias III. secures v. & cuneos IIII.
 uomeres ferreos x. palas V. rutra quacuor, rastros
 quadridentes II. crates stercorarias IIII. sirpeam
 stercorariam i. faculas uineaticas XL. Faculas rusca-
 rias x. foculos II. forpices II. rutabulum, corbulas ame-
 rinas XX. quala sataria VII. alucos XL. palas ligneas
 XL. lintres II. culcitas IIII. instragula IIII. pul-
 uinos VI. operimenta VI. mappas III. centones pue-
 ris VI.

Quomodo uasa torcola v. iugerum in-
 struere oporteat.

IN torcularium quæ opus sunt uasis quinis, præla tem-
 perata v. superuacanea III. fuculas v. superuaca-
 neam i. funes loreos v. subductarios v. medipontes v.
 trocleas v. capistras v. assercula v. ubi præla sita sient
 v. serias III. uectes XL. fibulas XL. confibulas ligneas,
 qui arbores comprimant, si dishiascent, & cuneos VI.
 trapetos v. cuppas minusculas x. alucos x. palas li-
 gneas x. rutra ferrea v.

Quomodo

Quomodo torcularium & cellam oleariam
parare oporteat.

In torcularium in usu quod opus est. Vrceum abene-
Incum i. quod capiat quadrantalia quinque, uncas
ferreos tres, orbem abencum unum, molas unas, cribrum
unum, incerniculum unum, securim unam, scannum
unum, seriam uinariam unam, clauem torcularij unam,
lectum stratum, ubi duo custodes liberi cubent, & ter-
tius seruus una cum factoribus uti cubet. fiscinas nouas,
ueteres. epidromum, puluinum, corium unum, lucernas
craticulas duas, carnarium unum, scalas unas. In cellam
oleariam hæc opus sunt. Dolia olearia, opercula, labra
olearia xiiii. conchas maiores duas, & minores duas,
trullas abeneas tres, amphoras olearias duas, urceum
aquarium unum, urnam quinquagenariam unam, sextar-
ium olearium unum, labellum unum, infundibula duo,
spongias duas, urceos fictiles i i. urnales i i. trullas li-
gneas duas, claues cum clostris i i i. cellas duas, truti-
nam unam, centum pondium incertum unum, & pon-
dera certa.

Villam ædificandum si locabis.

Villam ædificandam si locabis nouam ab solo, faber
hæc faciat oportet. Parietes omnes (uti iussitur)
calce, & cementis, pilas ex lapide angulari, tigna omnia,
quæ opus sunt, limina, postes, iugumenta, afferes, ful-
mentas, præsepis bubus hibernas, & æstiuas saliscas, equi-
le, cellas familie, carnaria i i i. orbem, abena i i. ha-
ras x. focum, ianuam maximam, & alteram, quam uo-
let dominus, fenestras, clatros in fenestras maiores, &
minores bipedales x. lumina v i. scanna i i i. sellas
v. telas iogales duas, luminaria v i, paullulam pilam,
ubi

ubi triticum pinsant, unam, fullonicam unam, antepa-
gmenta, uasa torcula duo. Hæ rei materiem, & quæ opus
sunt dominus præbebit, & ad opus dabit: succidet, do-
labit, serram i. lineam i. materiam duntaxat secabit, fa-
cietq;. Conductor lapidem, calcem, arenam, aquam, pa-
leas, terram, unde lutum fiat. Si de cælo uilla tacta fiet, de
ca re uerba uti fiant. Huic operi precium ab domino bo-
no, qui bene præbeat, quæ opus sunt, & numos fide bona
soluat. In tegulas singulas ii. In tectum sic numerabitur
tegula, integra quæ erit: quæ non erit, unde quarta pars
aberit, duæ pro una conciliares quæ erunt, pro binis pu-
tabuntur: in alijs quot erunt, in singulas quaternæ nu-
merabuntur. Villa lapide calce fundamenta supra terram
pede, cæteros parietes ex latere, iugumenta, & antepa-
gmenta, quæ opus erunt, indito. Cætera lex uti uilla ex
calce, cementis pretium in tegulas singulas n. s. loco
salubri bono domino hæc, quæ supra pretia posita sunt,
ex signo manupretium erit: pestilenti, ubi æstate fieri nõ
potest, bono domino pars quarta pretij accedat.

De macerijs ædificandis.

Macerias ex calce, cementis, silice uti dominus omnia
ad opus præbeat, altam p. v. facito, & columen
p. i. crassam, p. i. s. longam p. xiv. & uti sublinat
locari oportet. Parietes uillæ si locet in pedes c. id est,
p. x. quoquoorsum, libellis in pedes v. & perticam
unam p. uic. n. x. Sesquipedalem parietem dominus
fundamenta faciat, & ad opus præbeat calcis in p. sin-
gulos longitudinem opus est modium unum, arenæ mo-
dios duos.

Calcem

Calcem partiario locandam.

Calcem partiario coquendam qui dant, ita dant. Perficat, & coquit, & ex fornace calcem eximit calcarius, & ligna conficit ad fornacem. Dominus lapidem, ligna ad fornacem, quod opus fiet, præbet.

Materies quid anni tempestiua est.

Robus, materies item pro ridica, ubi solstitium fuerit ad brumam semper tempestiua est. cætera materies quæ semen habet, cum semē maturum habet, tum tempestiua est. Quæ materies semē nō habet, cum glubebit, tum tempestiua est. Ea quæ semen uiride, & maturum habet, uti semen de cupressō, de pino, quiduis anni legere possis. item quiduis anni matura est, & tempestiua, ibi dum sunt nuces bimæ, inde semen excidet, & anniculæ eæ ubi primum incipiunt hiascere, tum legi oportet, per semen tum primum incipiūt maturæ esse. Postea usque adeo sunt plus menses v i i i. Hornotinæ nuces uirides sunt. v l m i u s, cum folia cadunt, tum iterum tempestiua est.

Torcularium si ædificare uoles.

Torcularium si ædificare uoles, quadrarijs uasis uti contra ora stent. ad hunc modum uasa composito, arbores crassas p. ii. altas p. viii. cum cardinibus, foramina longa p. i i i. s. - exculpta digitos vi. Ab solo foramen primum, p. i. s. inter arbores & arbores, & parietes p. i i. in ii. arbores p. i. - arbores ad stipitem primum directos p. xvi. stipites crassi p. ii. alti cum cardinibus p. x. fucula præter cardines p. v i i i i. prælum longum p. xxv. inibi lingulam p. ii.

p. ii. s. pauimentum binis uasis cum canalibus duobus p. xxx i i i i. trapetibus locum dextra, sinistra, pauimentum p. xx. inter binos stipites uectibus locum p. xxii. Alteris uasis ex aduersum ab stipite extremo ad parietem, qui ponē arbores est, p. xx. Summa torculario, uasis quadrarijs latitudine p. l x v i. longitudine p. l i i. Inter parietes arbores ubi statues, fundamenta bona facito, alta p. v. inibi lapides silices totum forum longum p. v. latum p. ii. s. crassum p. i. s. Ibi foramen pedicinis duobus facito. ibi arbores pedicino in lapide statuito. Inter duas arbores, quod loci supererit, robore expleto, eo plumbum infundito, superiorem partem arborum digitos sex altam facito fiet, eo capitulum robustum indito, uti fiet stipites ubi stent. Fundamenta p. v. facito. Ibi silicem longum p. ii. s. latum p. ii. s. crassum p. ii. s. planum statuito, ibi stipites statuito. Item alterum stipitem statuito, insuper arbores, stipitesq; trabem planam imponito, latam p. ii. crassam p. i. longam p. xxxvii. Vel duplices indito, si solidas non habebis, sub eas trabes inter canales, & parietes extremos, ubi trapeti stent, tra beculam pedum x x i i i. s. imponito sesquipedalem, aut binas pro singulis eo supponito. In ijs trabeculis trabes, quæ insuper arbores stipites stant, collocato. In ijs tignis parietes extruito, iungitoq; materia, uti oneris satis habeat. Arcam ubi facies, p. v. fundamenta alta facito, lata p. vi. arcam, & canalem rotundam facito latam p. i i i i. s. - Cæterū pauimentū totum fundamenta pedum duorum facito. fundamenta primum festucato, postea cemen tis minutis, & calce arenato semipedem unumquodq; corium struito. Pauimenta ad hunc modum facito, ubi libraueris, de glarea, & calce arenato primum corium facito, id pilis

id pilis subigito, idem alterum corium facito. Eo calcem cribro succretam indito alte digitos duo. ibi de testa arida pauimentum struito: ubi structum erit, pauito, fricatoq; uti pauimentum bonum fiet. Arbores, stipitesq; robustas facito, aut pineas. Si trabes minores facere uoles, canales extra columnam expolito: si ita feceris, trabes pedum xxi. longæ opus erunt. Orbem olearium latum pedibus iiii. punicanis coagmentis facito, crassum digitos vi. facito, subsuces iligneas adindito. Eas ubi confixeris, clauis corneis occludito. In eum orbem tris cathenas indito. Eas cathenas cum orbibus clauis ferreis corrigito. Orbem ex ulmo, aut ex corylo facito. Si utrunq; habebis, alternas indito.

In uasa uinaria stipites.

IN uasa uinaria stipites, arboresq; binis pedibus altiores facito, supra foramina arborum pedem quæq; uti absint, unæ fibulæ locum facito. semipedem quoquouersum, in suculam sena foramina indito. foramen, quod primum facies, semipedem ab cardine facito, cætera diuidito quamrectissime. porculum in media sucula facito. Inter arbores medium quod erit, id ad mediam collibrato, ubi porculum figere oportebit. uti in medio prælum recte situm fiet. Lingulam cum facies, de medio prælo collibrato: ut inter arbores bene conueniat, digitum pollicem laxamenti facito. Vectes longissimos pedum xlix. secundos pedum xvi. tertios pedum xv. remissarios pedum xii. alteros pedum x. tertios pedum viii.

Trapetum quomodo concinnare oporteat.

Columellam ferream, quæ in miliario stat, eam rectam stare oportet in medio ad perpendicularum, cuneis salignis circumfigi oportet bene. eo plumbum effundere caueat

caueat, ni labet columella. Si mouebitur, eximito, denuo eodem modo facito, ne se moueat. Modiolos in orbis, oleaginos ex orchite olea facito, & eos circumplumbato, caucto ne laxi fient. Si autem labent, in cupam eos indito. tunicas solidas, & latas digitum pollicem facito, la-beam bifariam faciat, & habeat quas figat clauis duplicibus, ne cadant.

Cupam quomodo ædifices.

Cupam facito p. x. tam crassam, quam modioli postulabunt, mediam inter orbis, quæ conueniat, tam crassam, quam columella ferrea erit. Eam mediam pertundito, uti in columella indere possis. Eo fistulam ferream indito, quæ in columellam conueniat, & in cupam. Inter cupam dextra, sinistra pertundito late digitos primoris iiii. alte digitos primoris tres, sub cupa tabulam ferream lati cupæ media erit, pertusam figito, quæ in columellam conueniat dextra, sinistra. foramina ubi feceris, laminis circumplectito replicato in inferiorem partem cupæ omnis quatuor laminas dextra, sinistra foramina utrinque secus laminas. Sublaminas pollulas minutas supponito, eas inter sese configito, ne foramina maiora fiant, quo cupulæ minuscule indentur. Cupam, qua fini in modiolos erit, utrinque secus imbricibus ferreis quatuor desues, ibi utrinque secus facito, qui figas. imbrices medias clauulis figito. Supra imbrices extrinsecus cupam pertundito, qua clauus eat, qui orbem cludat. Insuper foramen librarium ferreum digitos sex latum indito, pertusum utrunque secus, qua clauus eat. Hæc omnia eius rei causa fiunt, uti ne cupa in lapide conteratur. Armillas iiii. facito quas circum orbem indas, ne cupa, & clauus conteratur. Intrinsicus cupam materia ulmea, aut faginea facito. Fer-

rum factum, quod opus erit, uti idem faber figat. ℞. LX. opus sunt, cum plumbū cupam emito ℞. IIII. cupam qui concinnet, & modiolos qui indat, & plumbet operas fabri duntaxat ℞. VIIII. Idem trapetum oportet accommodet. Summa sumpti ℞. LXXII. præter adiutores.

Trapetum quomodo ædifices.

TRapetum hoc modo accommodare oportet, liberator uti statuatur pariter. ab labris digitum minimum orbem abesse oportet. ab solo mortarij orbes cauere oportet, ne quid mortarium terant. Inter orbem, & miliariū unum digitum interesse oportet. si plus intererit, atque orbis nimium aberunt, funi circumligato miliarium arte crebro, uti expleas quod nimium interest. Si orbis altiores erunt, atq; nimium mortarium deorsum teret, orbiculos ligneos pertusos in miliarium, in columellam supponito, eo altitudinem temperato. Eodem modo latitudinem orbiculis ligneis, aut armillis ferreis temperato, usque dum recte temperabitur. Trapetus emptus est in Sueffano ℞. CCC. & olei p. l. composituræ ℞. LX. uectura boum, operas sex homines VI. cum bubulcis ℞. LXII. cupam ornatum ℞. LXXII. pro oleo. ℞. XXV. S. S. ℞. DCXXIX. Pompeijs emptus ornatus ℞. CCCXXCIII. uectura ℞. CCXXC. Domi melius concinnatur, & accommodatur. Eo sumpti opus est. ℞. LX. Summa. ℞. DCCXXIIII. Si orbis in ueteres trapetos parabis medios crassos p. i. digitos III. altos p. i. foramen semipedem quo quouersum. eos cum aduexeris, ex trapeto temperato. Ii emuntur ad Rufri macerias ℞. CXXC. temperantur ℞. XXX. tantidem Pompeijs emitur.

Ad uindemiam quæ opus sunt ut parentur.

Face

FACE ad uindemiam, quæ opus sunt, uti parentur. uasa flauentur: corbule sarciantur: picentur dolia. quæ opus sunt, picentur. cum pluet quala parentur, sarciantur. far molatur. bennæ emantur. oleæ caduceæ salliantur. Uuas miscellas ad uinū præliganeum, quod operarij bibāt, ubi tempus erit, legito. siccum puriter omnium dierū pariter in dolia diuidito. Si opus erit, defrutū indito in mustū, de musto lixiuo coctū, partē quadragesimā addito defruti, uel salis sesquibrā in culleū. Marmor si indes in culleū, librā indito. id indito in urnā, misceto cum musto. id indito in doliū resinā si indes, in culleū musti. P. III. bene cōminuito, indito in fiscellā, & facito uti in dolio musti pēdeat. eā quassato crebro, uti resina cōdeliquescat. Indide- ris defrutū, aut marmor, aut resinā, dies xx. permisceto crebro, tribulato quotidie. Tortium mustum circūcidaneum suo cuiq; dolio diuidito, additoq; pariter.

Vinum Græcum quomodo fiat.

Vinum Græcum hoc modo fieri oportet. Uuas Apiciæ percoctas bene legito. ubi delegeris, in eius musti culleum aquæ marinæ ueteris quadrantaliam II. uel salis puri modium. Eum in fiscella suspendito, finitoq; cum musto distabescat. Si helueolum uinum facere uoles, dimidium helueoli, dimidium apicij uini indito, defruti ueteris partem trigesimam addito. Quicquid uini defrudabis, partem trigesimam defruti addito.

Vua cocta ut seruetur.

QUUM uinū coctū erit, & quum legetur, facito uti seruetur familiæ primū suisq; facitoq; studeas bene percoctū, siccumq; legere, ne uinū nomē perdat. Vinaceos quotidie recentes succernito, lecto retibus subtēto cribrū illius rei parato, eos conculcato in dolia picata, uel in la-

b 2 cum

cum uinariū picatum. id bene operito, iubeto oblini, quod des bubus per hiemem. Indidem, si uoles, lauito. paulatim erit lorea familiae, quod bibat.

Vindemia facta ut uasa torcula subligentur.

Vindemia facta uasa torcula, corbularas, fiscinas, funes, patibularas, fibularas iubeto suo quidquid loco cōdi. Dolia cum uino bis in die face extergeantur. Priusq; scopularas in dolia facito habeas illi rei, qui labra doliūm circumfrices. Vbi erit lectum dies triginta, si bene deacinata erunt dolia, oblinito. Si uoles de face demere uinum, tum erit ei rei optimum tempus.

Sementim ut facias.

Sementim facito, ocinum, uiciam, foenum Græcum, fabam, cruum, pabulum bubus. Alteram, & tertiam pabulifationem facito. Deinde alias fruges serito, scrobis in ueructo oleis, ulmis, uitibus, ficis, simul cum semine serito. Si erit locus siccus, tum oleas per sementim serito, & quæ ante satæ erunt, teneras tum supputato, & arbores ablaqueato.

Oleas & reliqua semina cum seres quomodo seras.

Oleas, ulmos, ficos, poma, uites, pinos, cupressos cū seres, bene cum radicibus eximito cū terra sua quā plurima, circumligatoq; uti ferre possis: in aluco, aut in corbulara ferri iubeto. Caueto cum uetus fiet, aut imber, effodias, aut seras. nā id maxime cauendum est. In scrobe cum pones, summā terrā subdito. postea operito terra radicibus fini, deinde calcato pedibus bene, deinde festucis, uetibusq; calcato, quā optime poteris. Id erit ei rei primū. Arbores crassiores digitis v. quæ erunt, eas præcisas serito, oblinitoq; fimo summus, & folijs alligato.

Stercus

Stercus ut diuidas.

Stercus diuidito sic. Partem dimidiam in segetem, ubi spabulum seras, inuehito. et si ibi olea erit, simul ablaqueato, sterqusq; addito. Postea pabulum serito, partem quartam circū oleas ablaqueatas, qua maxime opus erit, addito, terraq; stercus operito. Alteram quartam partem in pratūm reseruo, idq; tum maxime opus erit, ubi fauonius flabit. Euehito luna silenti.

Bubus frondem.

Bubus frondem ulmeam, populneam, querneam, ficulneam usquedum habebis, dato. Ouibus frondem uiridem, usquedum habebis, præbeto. Vbi sementim faciurus eris, ibi oues delectato, & frondem usq; ad pabula matura. Pabulum aridum, quod condideris in hieme, quam maxime conseruato, cogitatoq; hiems quā longa fiet.

Ad oleam cogendam quæ pares.

Ad oleam cogendā quæ opus erunt, parētur. Vimina matura, salix per tempus legatur, uti fiet unde corbulara fiant, & ueteres sarciantur. Fibulara unde fiant aride iligneæ, ulmeæ, nuceæ, ficulneæ face uti in sterco, aut in aquam conijciantur. inde ubi opus erit, fibularas facito. uetes iligneos, acrusfolios, laureos, ulmeos facito, uti sicut parati. Prælū de carpino atra potissimū facito ulmeā, pineam, nuceā, hanc, atq; aliā materiē omnē cum effodias, luna decrescēte eximito, post meridiem, sine uento austro. Tum erit tempestiua, cum semen suum maturum erit. Cauetoq; per rorem trahas, aut doles. Quæ materies semen non habebit, cum glubet, tempestiua erit. Veneto austro caueto, nequam materiem, ne ue uinum tractes, nisi necessario.

Vineæ, arboresq; ut mature putentur.

b 3 Vincas

Vineas, arboresq; mature face incipias putare. Vites propages sulcos, sursum uorsum, quo ad eius facere poteris, uitis facito uti ducas. Arbores hoc modo putentur, rami uti diuarentur, quos relinques, & uti recte cadatur, & ne nimium crebri relinquuntur. uites bene nodentur per omnes ramos. diligenter caueto, ne uitem praecipites, & ne nimium perstringas. Arbores facito uti bene maritae sint, uitesq; uti satis multae asserantur, & sicubi opus erit, de arbore deiciantur, & in terram deprimantur, & biennio post praecidito ueteres.

Vinea ut curetur.

Vineam sic facito, uti curetur. Vitē bene enodatā deligato recte, flexuosa uti ne fiet, sursum uorsum semper ducito, quoad eius poteris, uinarios, custodesq; recte relinquito. Quā altissimā uincā facito, alligatoq; recte, dū ne nimium cōstringas, hoc modo eam curato. Capita uitium per semetim ablaqueato. Vineā putatā circumfodito. arare incipito, ultro citroq; sulcos perpetuos ducito. Vites teneras quāprimū propagato, sic occato ueteres quāminimū castrato potius, si opus erit, deijcito, biennioq; post praecidito. Vitē nouellā refecari tum erit tēpus, ubi ualebit. Si uinea a uite calua erit, sulcos interponito, ibiq; uiradicē serito, umbrā ab sulcis remoueto, crebroq; fodito. In uinea uetere serito ocinū. Si macra erit, quod granum capiat ne serito, & circū capita addito stercus, palcas, uinaceas, aliquid horū, quo rectius ualeat. Vbi uinea frondere coeperit, pāpinato. Vineas nouellas alligato crebro, ne caules praefringantur. Et quae iam in perticā ibit, eius pampinos teneros alligato leuiter, corrigitoq;, uti recte spectent. Vbi uua uaria fieri coeperit, uites subligato, pampinato, uuasq; expellito, circum capita sarito.

Salictum

Salictum ut suo tempore caedatur.

Salictum suo tempore caedito, glubito, arcteq; alligato. Librum cōseruato, cū opus erit in uinea ex eo in aquā conijcito alligato. V imina unde corbulae fiant, cōseruato.

De sementi facienda.

Redeo ad sementim, ubi quisque locus frigidissimus, aquosissimusq; erit, ibi primum serito. In calidissimis locis sementim postremum fieri oportet. terram caue cauosam tractes.

De agro rubricoso.

Ager rubricosus, & terra pulla, materina, rudectā, arenosa. Item quae aquosa non erit, ibi lupinū bonū fiet. In creta, & uligine, et rubrica, & agro, qui aquosus erit, semen adorem potissimū serito, quae loca sicca, & nō herbosa erunt, aperta ab umbra, ibi triticum serito.

De faba, & uicia, filigine, hordeo, ubi serantur.

Fabam in locis ualidis non calamitosis serito. Viciam, & faenum Graecum quamminime herbosis locis serito. Siliginem, triticum in loco aperto, celso, ubi sol quā diutissime fiet, serito oportet. Lentum in rudecto, & rubricoso loco, qui herbosus nō fiet, serito. Hordeum qui locus nouus erit, aut qui restibilis fieri poterit, serito. trimestrē quo in loco sementim maturam facere non potueris, & qui locus restibilis crassitudine fieri poterit, serito oportet. Rapinam & coles rapicij unde fiant, & raphanum in loco stercoreato bene aut in loco crasso serito.

Quae segetem stercorent.

Quae segetem stercorent. Stercus columbinū spargere oportet in pratum, uel in hortum, uel in segetē. Caprinum, ouillum, bubulum, item ceterum stercus omne

b 4 sedulo

sedulo cōseruato. Amurcam spargas, uel irriges ad arbores, circū capita maiora amphoras, ad minora urnas cum aqua dimidio addito, ablaqueato prius non alte.

Quæ mala in segete sint.

Si cariosam terrā tractes. cicer quod uellitur, & quod salsum est, eo malum est. Hordeum, foenum græcum, eruum, hæc omnia segetem exsugunt, & omnia, quæ ueluntur, nucleos in segetem ne indideris.

Quæ segetem stercorent fruges.

Lvpinum, faba, uicia. Stercus unde facias. stramenta, lupinum, paleas, fabalia, acus, frondem iligneam, querneam. Ex segeti uellito ebulum, cicutam & circum salicta herbam altam, uluanq; eam substernito ouibus, bubusq; frondem putidam, partem de nucleis succernito, & in lacum conijcito, eo aquam addito, permisceto rutro bene. Inde lutum circum oleas ablaqueatas addito, nucleos combustos item addito. Vitis si macra erit, sarmenta sua concidito minute, & ibidem inarato, aut infodito. Per hiemem lucubratione hæc facito. Ridicas & palos, quos pridie in tecto posueras, siccos dolato, faculas facito. Stercus egerito, nisi intermestri, lunaq; dimidiata, tum ne tangas. Materiam, quam effodies, aut præcides, abs terra diebus septē proximis, quibus luna plena fuerit, optime eximetur. Omnino caueto, ne quā materiā doles, neu cædas, neu tãgas si potes, nisi siccam, neu gelidã, neu rorulentã. Frumenta face bis sarias, runcesq; auenamq; destringas.

De uinea & arboribus putatis.

De uinea, & arboribus putatis sarmenta degere, & fuscina facere, & uitis, & ligna in caminū ficulna, & codicillos domino in aceruum componeto.

De fornace calcaria.

Forn

Fornacem calcariam pedes latam x. facito, altam pedes xx. usque ad pedes lxx. summam latam redigito. Si uno præfurnio coques, lacunam intus magnam facito, uti satis fiet, ubi cinerem concipiat ne foras sit educendus. Fornacemq; bene struito. facito fortax totam fornacem infimam complectatur. Si duobus præfurnijs coques, lacuna nihil opus erit. Cum cinere eruto opus erit, altero præfurnio eruito, in altero ignis erit. Ignem caueto ne intermittas, quin semper fiet, ne ue noctu, ne ue ullo tempore intermittatur, caueto. Lapidem bonum, in fornacem, quam candidissimum, quamminime uarium indito. Cum fornacem facies, fauces præcipites deorsum facito. Vbi satis foderis, tum fornaci locum facito, uti quam altissima, & quamminime uentosa fiet. Si parum altam fornacem habebis, ubi facias lateres summam statueto, aut cementis cum luto summum extrinsecus oblinito. Cum ignem subdideris, si qua flamma exhibit, nisi per orbem summum luto oblinito. Ventus ad præfurnium caueto ne accedat. Inibi austrum caueto maxime. Hoc signi erit, ubi calx cocta erit, summos lapides coctos esse oportebit. item infimi lapides cocti cadent, & flamma minus fumosa exhibit. Si ligna, & uirgas non poteris uendere, neq; lapidem habebis unde calcem coquas, de lignis carbones coquito, uirgas, & sarmenta, quæ tibi uestioni supererunt, in segete comburito. Vbi eas combufferis, ibi papauer serito.

Vbi tempestates malæ erunt quid fieri possit.

Vbi tempestates malæ erunt, cum opus fieri non poterit, stercus in sterquilinū egerito. Bubile, ouile, correm, uillam bene purgato. Dolia plumbo uincito, uel materie quernea, uirifica alligato. Si bene sarseris, aut bene alligaueris, & in rimas medicamentum indideris, beneq;

b s pica

picaueris quoduis dolium, uinarium facere poteris. Mediamentum in dolium hoc modo facito. Cerae p. i. resinae p. i. sulphuris p. 22. Haec omnia in calicem nouū indito. eo addito gypsum contritum, uti crassitudo fiat quasi emplastrum, eo dolia sarcito. Vbi sarseris, qui colorem eundem facias, cretae crude partes duas, calcis tertia commisceto, inde laterculos facito, coquito in fornacem, eum conterito, idq; inducito. Per imbrem in uillam quaerito, quid fieri possit. Ne cessetur munditias facito. Cogitato, si nihil fiet, nihilo minus sumptum futurum.

Per uer quæ fiant.

Per uer hæc fieri oportet. Sulcos, & scrobes fieri seminarijs. Vitiarijs locū uerti. uites propagari. In locis crassis, & humectis ulmos, ficos, poma, oleas feri oportet. Ficos, oleas, mala, pira, uites inseri oportet luna silēti post meridiem, sine uento austro. Oleas, ficos, pira, mala hoc modo inserito. Quem ramū insiturus eris, præcidito, inclinato aliquantum, ut aqua defluat. Cum præcides, caucto ne librum conuellas. Sumito tibi surculum durum, eum præcuito, salicem Græcam discindito, argillam, uel cretam coaddito, arenæ paululum, & finum bubulū. Hæc unā bene cōdepsito, quammaxime uti lentum fiat, capito tibi scissam salicem, ea stirpem præcisum circumligato, ne liber frangatur. ubi id feceris, surculum aridum præcutū inter librū, & stirpē artito primores digitos duos, postea capito tibi surculum. quod genus inserere uoles, eum primorē præcuito obliquum primores digitos duos. surculum aridum, quem artiueras, eximito, eo artito surculum, quem inserere uoles librum ad librum uorsum facito, artito usque adeo quo præcueris. Idem alterum surculum tertium, quartum facito. Quot genera uoles, tot indito, salicem

salicem Græcam amplius circumligato, luto depsto, stirpē oblinito, digitos crassos III. Insuper lingua bubula obtegito, si pluat, ne aqua in librum permanet. eam linguā in super librum alligato, ne cadat. Postea stramentis circumdato, alligatoq; ne gelus noceat.

Insitio uitis, aliarumq; rerum.

Vitis insitio una est per uer, altera est cū uua floret, ea optima est. Pirorum, ac malorum insitio per uer, & per solstitium dies quinquaginta, & per uindemiā. Oleas, & ficorum insitio est per uer. Vitem sic inserito, præcidito quam inseres, eam mediam diffindito per medullam. eo surculos præacutos artito. Quos inseres medullam cum medulla componito. Altera insitio est. Si uitis uitem continget, utriusque uitem tenerā proacuito, obliquo inter sese medullam cum medulla libro colligato. Tertia insitio est. Terebra uitem quam inseres, pertūdito. eo duos surculos uitigineos, quod genus esse uoles, insectos obliquos artito ad medullam. facito ijs medullam cum medulla coniungas, artitoq; ea, qua terebraueris, alterum ex altera parte. Eos surculos facito sint longi pedes binos, eos in terram dimittito, replicatoq; ad uitis caput, medias uitis uinclis in terram defigito, terraq; operito. Hæc omnia luto depsto oblinito, alligato, integitoq; ad eundem modum, tanquam oleas.

Ficos & oleas alio modo.

Ficos, & oleas altero modo, quod genus aut ficum, aut oleam esse uoles, inde librum scalpro eximito, alterum librum cum gemma de eo fico, quod genus esse uoles, eximito, apponito in eum locum, unde execaueris in alterum genus, facitoq; uti conueniat. Librum longum facito digitos III. s. latum digitos tres ad eundem modum

dum oblinito, integito, uti cætera.

Sulcos quomodo facias.

Sulcos, si locus aquosus erit, alueatos esse oportet. **L**atos summos pedes III. altos pedes IIII. infimum latum pedē unum, & palmum. eos lapide consternito. si lapis non erit, perticis salignis uiridibus controuersis collatis consternito. si pertica non erit, sarmentis colligatis. Postea scrobes facito altos P. III. s. latos pedes IIII. & facito de scrobe aqua in sulcum defluat, ita oleas serito.

Vitibus sulcos propagationescq̃.

Vitibus sulcos, & propagines, ne minus pedibus II. s. quoquoersus facito. Si uoles uinea cito crescat, & olea, quam seueris, semel in mense sulcos, & circum capita oleagina quot mensibus usq̃; donec trimæ erunt, fodere oportet. Eodem modo cæteras arbores procurato.

Olea quo tempore putetur.

Oliuetum diebus x v. ante æquinoctium uernum incipito putare. Ex eo die dies xlv. recte putabis. Id hoc modo putato, qua locus recte ferax erit, quæ arida erunt. & siquid uentus interfregerit, ea omnia eximito. qua locus ferax non erit, id plus concidito, aratoq̃; bene enodato, sterpesq̃; leuis facito.

De taleis oleagineis.

Taleas oleaginas, quas in scrobe saturus eris, tripedaneas decidito, diligenterq̃; tractato, ne liber laboret. cum dolabis, aut secabis, quas in seminario saturus eris, pedalis facito, eas sic inserito. Locus bipalio subactus fiet, beneq̃; terra tenera fiet, beneq̃; glutus fiet. Cum taleam demittes, pede taleam opprimito. si parū descendet, maleolo, aut mateola adigito, cauetoq̃; ne librū scindas, cum adiges

adiges. Palo prius locū ne feceris, quo taleā demittas. si ita seueris, uti stet talea, melius uiuet. Talea ubi trimæ sunt, tum deniq̃; maturæ sunt, ubi liber sese uertet. Si in scrobibus, aut in sulcis seres, ternas taleas ponito, easq̃; diuariatō, supra terram, ne plus IIII. digitos transversos emineant, uel oculos serito.

Seminarium quomodo fiat.

Seminarium ad hunc modum facito. Locum quā optimum, & apertissimum, & stercoreosissimum poteris, & quā simillimum genus terræ eæ, ubi semina positurus eris, & uti ne nimis longe semina, ex seminario ferantur, eum locum bipalio uortito, delapidato, circūq̃; sepito bene, & in ordine serito, in sesquipedem quoquoersum taleam demittito, opprimitoq̃; pede. si parum deprimere poteris, malleo, aut mateola adigito. digitum supra terram facito, semina emineant. fimoq̃; bubulo summam taleam oblinito, signumq̃; apud taleam apponito, crebroq̃; sarito. Si uoles cito semina crescant, ad eundem modum, alia semina serito.

Harundo quomodo seratur.

Harundinem sic serito. ternos pedes oculos disponito. uitiarium eodem modo facito, seritoq̃; ubi uitis bima erit, ressecato. ubi trima erit, eximito, si pecus pascetur. ubi uitem serere uoles, ter prius ressecato, quā ad arborem ponas. ubi v. nodos ueteres habebit, tum ad arborem ponito. quot annis porrinam serito, quot annis habebis quod eximas.

Pomarium seminarium.

Pomarium seminarium ad eundem modum, atq̃; oleaginum facito. suum quidquid genus talearū serito. semen cupressi ubi seres, bipalio uortito. uere primo serito

vito. porcas pedes quinos latas facito. eo stercus minutum addito, consarito, glebasq; communuito. Porcam planam facito, paulum concavam. Tum semen serito, cribro tanquam linum, eo terram cribro incernito, altam digitum transversum, eam terram tabula, aut pedibus complanato, furcas circum offigito. eo perticas intendito. eo sarmenta, aut crates ficarias imponito, quæ frigus defendant, & solem, uti subitus homo ambulare possit, facito, crebro rucato, simul herbae inceperint nasci, eximito. Nam si herbam duram uelles, cupressos simul euelles. Ad eundem modum semen pirorum, malorum serito, tegitoq;. Noces pineas ad eundem modum, nisi tanquam alium serito.

De uinea uetere.

Vineam ueterem si in alium locum transferrre uoles, duntaxat brachium crassam licebit. Primum deputato, binas gemmas, ne amplius relinquito. ex radicibus bene effodito, usq; radices persequitor, & caucto, ne radices faucies. ita uti fuerit, ponito in scrobe, aut in sulco, operitoq;, & bene occulcato. Eodemq; modo uineam stautuito, alligato, flexatoq; uti fuerit, crebroq; fodito.

Prata quomodo stercorentur.

Prata primo uere stercorato luna silenti. Quæ irrigua non erunt, ubi fauonius flare coeperit. Cum prata defendes, depurgato, herbasq; malas omnes radicitus effodito. Vbi uineam deputaueris, aceruum lignorum, uirgarumq; facito. Ficos interputato, & in uinea ficos subradito alte, ne eas uitis scadat. Seminaria ficito, & uetera resaricito. Hoc facito ante quam uineam fodere incipias.

Vbi daps profanata erit, quid fiat.

Vbi daps profanata, comestaq; erit, uerno arare incipito, & loca primum arato, quæ siccissima erunt, & quæ

quæ crassissima, & aquosissima erunt, ea postremum arato, dum ne prius obdurescant.

Propagatio oleæ pomorumq;.

Propagatio pomorum, aliarum arborum. Ab arbore abs terra pulli, qui nascentur, eos in terram deprimito, extollitoq; primorem partem, uti radicem capiat, inde biennio post effodito, seritoq;. Ficum, oleam, malum punicum, cotoneum, aliaq; mala omnia, laurum, myrtum, noces prenestinas, platanum. Hæc omnia à capite propagari, eximitiq; seriq; eodem modo oportet.

Quæ diligentius propagari uoles.

Quæ diligentius propagari uoles, in aullas, aut in qualos pertusos propagari oportet, & cum ijs in scrobem deferri oportet. In arboribus, ubi radices capiât, calicem, pertundito per fundum, aut qualum ramum, quem radicem capere uoles, traicito. Eum qualum, aut calicem terra impleto, calcatoq; bene, in arborem relinquito. Vbi ita fuerit, ramum sub qualo præcidito. Qualum incidito ex una parte perpetuum. Si uero calix erit conquassato, cum eo qualo, aut calice in scrobem ponito. Eodem modo uitem facito, eam anno post præcidito, seritoq; cum qualo. Hoc modo quod genus uis, propagabis.

De foenicicia.

Foenum, ubi tempus erit, secato, cauctoq; ne serò feces. Prius quam semen maturum fiet, secato, & quod optimum foenum erit, seorsum condito. Per uer cum arabunt ante quam ocinum, des quod edunt.

Bubus pabulum.

Bubus pabulum hoc modo parari, dariq; oportet. Vbi sementim patraueris, glandem parari, legiq; oportet,

tet, & in aquam conijci. Inde semodios, singulis bubus in dies dari oportet, & si non laborabunt, pascantur, satius erit. aut modium uinaciorum quos in dolium condideris. Interdium pascito, noctu fœni pondo xxv. uni bovi dato. Si fœnum non erit, frondem iligneam, & edraeam dato. Paleas triticeas, & ordeaceas, acus fabaginum, uiciam, uel de lupino. item de cæteris frugibus omnia condito. Cum stramenta condas, quæ herbosissima erunt in testro condito, & sale spargito. Deinde ea pro fœno dato. Vbi uerno dare cœperis, modium glandis, aut uinaciorum dato, aut modium lupini macerati, & fœni pondo xv. Vbi ocinum tempestiuum erit, dato primum. Manibus carpito, id renascetur. quod falcula secueris, non renascetur. Vsq; ocinum dato, donec arescat, ita temperato, postea uiciam dato, postea panicum dato, secundum panicum frondem ulmeam dato. Si populneam habebis, admisceto, ut ulmea satis fiet. Vbi ulmeam non habebis, querneam, & ficulneam dato. Nihil est, quod magis expediat, quàm boues bene curare. Boues nisi per hiemem, cū non arabunt, pasci non oportet. Nam uiride cum edunt, semper id expectant, & fiscellas habere oportet, ne herbam sectentur, cum arabunt.

De lignis domini.

Ligna domino in tabulato condito, codicillos oleagineos, radices in aceruo sub dio metas facito.

Familiæ cibaria quanta dentur.

Familiæ cibaria qui opus facient per hiemem, tritici modios IIII. per æstatem modios IIII. s. uilico, uilicæ epistatæ, opilioni modios III. Compeditis per hiemem panis p. IIII. Vbi uineam fodere cœperint, panis p. v. usque adeo dum ficus esse cœperint, deinde ad

p.

p. IIII. redito.

Vinum familiæ quantum detur.

Vinum familiæ, ubi uindemia facta erit, loram bibant menses III. Mense quarto heminas in dies, id est, in mense congios II. s. Mense quinto, sexto, septimo, octauo, in dies sextarios, id est, in mense congios quinque. nono, decimo, undecimo, in dies heminas ternas. id est, amphoram. Hoc amplius Saturnalibus, & Compitalibus in singulos homines congios. Summa uini in homines singulos inter annum cum compeditis uti quicquid operis facient pro portione addito. Eos non est nimium in annos singulos uini quadrantalia x. ebibere.

Pulmentarium familiæ quantum detur.

Pulmentarium familiæ, oleæ caducæ quamplurimum condito. Postea oleas tempestiuas, unde minimum olei fieri poterit, eas condito, parcito, uti quamdiutissime durent. ubi oleæ comese erunt, halecem, & acetum dato. Oleum dato in menses unicuique sextarium I. Salis unicuique in anno modium satis est.

Vestimenta familiæ.

Vestimenta familiæ tunicam p. III. s. saga alternis annis. Quoties cuique tunicam, aut sagum dabis, prius ueterem accipito, unde centones fiant. Sculponeas bonas alternis annis dare oportet.

Bubus cibaria.

Bubus cibaria annua in iuga singula lupini modios CCxx. aut glandis modios CCXL. fœni pondo. Ixxxv. ocini. fabæ modios xx. uiciæ modios xxx. Præterea granatui uideto uti satis uiciæ seras. Pabulum cum seres, multas sationes facito.

c Quo

Quomodo ager colatur.

Quid est agrum bene colere? bene arare. Quid secundum? Arare. tertio, Stercorare. Qui oletum sapissime, & altissime miscebit, is tenuissimas radices exarabit. si male arabit, radices sursum adibunt, crassiores fient, & in radices vires oleæ abibunt. Agrum frumentarium cum ares, bene, & tempestiue ares, sulco uario ne ares. Cætera cultura est multum serere, & diligenter eximere semina, & per tempus radices quamplurimas cum terra ferre. ubi radices bene operueris, calcare bene, ne aqua noceat. Si quis querat, quod tempus oleæ serenda fiet, agro sicco per sementim, agro leto per uer.

Quot plostra habere oporteat.

Quot iuga bouum, mulorum, asinorum habebis, totidem plostra esse oportet.

Funem quam longum esse oporteat.

Funem torculum esse oportet extentum p. LV. Funem loreum in plostrum p. LX. lorea retinacula longa p. XXVI. subiugia in plostrum p. XVIII. funiculum p. XV. in aratrum subiugia lorum p. XVI. funiculum p. VIII.

De olea colligenda.

Olea ubi matura erit, quamprimum cogi oportet, quamminimum in terra, & in tabulato esse oportet. In terra & in tabulato putescit. Leguli uolunt, uti olea caduca quamplurima sit, quo plus legatur. Factores, ut in tabulato diu sit, ut fracida sit, quo facilius efficiant. Noli credere oleum in tabulato posse crescere. Quamcitissime cõficiet, tam maxime expediet, & totidē modijs collectæ plus olei efficiet, & melius. Olea, quæ diu fuerit in terra, aut in tabulato, inde olei minus fiet, & deterius. Oleū, si pot

si poteris, bis in die depleto. Nam oleum quandiutissime in amurca, & in fracibus erit, tam deterrimum erit.

Oleum uiride quomodo fiat.

Oleum uiride sic facito, oleam quamprimum ex terra tollito. Si inquinata erit, lauito, à folijs, & stercore purgato. Postridie, aut post diem tertium, quam lecta erit, facito. Oleam ubi nigra erit, stringito. Quam acerbissima olea oleum facies, tam oleum optimū erit. Domino de matura olea oleū fieri maxime expediet. Si gelicidia erunt, cum oleam coges, triduum, aut quadriduum post oleum facito. Eam oleam, si uoles, sale inspergito. Quam calidissimum torcularium, & cellam, habeto.

Custodis, & capulatoris officia.

Seruet diligenter cellam, & torcularium. Caueat quāsmimum in torcularium, & in cellam introeatur. Quammundissime, purissimeq; fiat, uaso abeneo, neq; nucleis ad oleum ne utatur. nam si utetur, oleū male sapiet. Cortinam plumbeam in lacum ponito, quod oleum fluat. ubi factores uestibus prement, continuo capulator concha oleum, quam diligentissime poterit, tollat, nec cesset. Amurcam caueat ne tollat. Oleum in labrum primum indito. Inde in alterum dolium indito. De ijs labris fraces, amurcamq; semper subtrahito. Cum oleum sustuleris de cortina, amurcam dehorito.

Item custodis officia.

Qui in torculario erunt, uasa pura habeant, curentq; uti olea bene perficiatur, beneq; siccet. Ligna in torculario ne cadant. Oleum frequenter capiant. Factores det in singulos factus, olei sextarios, & in lucernā quod opus fiet. Fraces quotidie reijciat, amurcam cõmuret usque adeo, donec in lacum, qui in cella est, postremum

peruenerit, fiscinas spongia effingat. Quotidie oleo lacum commutet, donec in dolium peruenerit. In torculario, & in cella caueat diligenter, nequid olei surripiatur.

Vasa olearia & uinaria extollere.

Vbi uindemia, & oleitas facta erit, praela extollito, fustes torculos, medipontos, subductarios in carnario, aut in prelo suspendito. orbes, fibulas, uectes, scutulas, fiscinas, corbulas, quala, scalas, patibula omnia, queis usus erit, in suo quidq; loco reponito.

Dolia quomodo imbuantur.

Dolia olearia noua sic imbuo. Amurca impleto dies vii. Facito, ut amurcam quotidie suppleas. Postea amurcam eximito, & arfacito. ubi arebit, cummim pridie in aquam infundito. Ea postridie diluito. Postea dolium calfacito. Minus, quam si picare uelis, tepeat, satis est. Lenibus lignis facito caleseat. ubi temperate tepebit, tum curammim indito, postea linito. Si recte liueris, in dolium quinquagenarium cummim p. iiii. satis erit.

Bubus medicamentum.

Si morbum metues, sanis dato salis micas iii. folia laura iii. porri fibras iii. ulpici spicas iiii. alij spicas iii. thuris grana iii. herbe sabinæ plantas iii. ruta folia iii. uitis albæ caules iii. fabulos albos iii. carbones uiuos iii. uini s. iii. Hæc omnia sublimiter legi, teri, dariq; oportet. Ieiunus fiet, qui dabit. Ter triduum de ea potione unicuiq; boui dato. Ita diuidito, cum ter unicuiq; dederis, omnem absumas. Bosq; ipsus, & qui dabit, facito ut uterq; sublimiter stent, uase ligneo dato.

Bos si ægrotare coeperit.

Bos si ægrotare coeperit, dato continuo ei unum ouum gallinaceum crudum, integrum facito deuoret. Postridie

stridie caput ulpici conterito, cum hemina uini: facitoq; ebibat, sublimiter terat et uaso ligneo det. Bosq; ipsus, & qui dabit, sublimiter stent. Ieiunus, ieiuno boui dato.

Boues ne pedes subterant.

Boues ne pedes subterant, priusquam in uiam quomquam ages, pice liquida cornua infima unguito.

Quomodo bubus medicamentum detur.

Vbi uuae uariæ coeperint fieri, bubus medicamentum dato quotannis, uti ualeant. Pellem anguinam ubi uideris, tollito, & condito, ne queras, cum opus fiet. Eam pellem, & far, & salem, & serpullum, hæc omnia unam conterito, cum uino dato bubus bibant omnibus. per astatem boues aquam bonam, & liquidam bibant: semper curato, ut ualeant refert.

Panem depsticium sic facito.

Panem depsticium sic facito. Manus, mortariumq; bene lauato. Farinam in mortarium indito, aquæ paulatim addito, subigitoq; pulchre. ubi bene subegeris, defingito, coquitoq; sub testu.

Libum hoc modo facito.

Libum hoc modo facito. Casei p. ii. bene disterat in mortario. ubi bene destruerit, farine siliginæ librā, aut si uoles tenerius esse, selibrā similaginis solum eodē indito, permiscetoq; cum caseo bene, ouum i. addito, & unam permisceto bene. Inde panem facito. Folia subdito, in foco caldo sub testu coquito leniter.

Placentam sic facito.

Placentam sic facito. Farinæ siliginæ l. ii. unde solum facias in tracta, farine l. iiii. & alicæ primæ l. ii. alicam in aquam infundito. ubi bene mollis erit, in mortarium purum indito, siccatoq; bene. Deinde maribus

bus depfito. ubi bene subactum erit, farinae L. IIII. paulatim addito, id utrunque tracta facito. In qualo, ubi arefcant, componito. ubi arebunt, componito puriter, tum facies in singula tracta. Vbi depfueris, panno olco uncto tangito, & circuntergeto, unguitoq; ubi tracta erunt. folum, ubi coquas, calfacito bene, & testum. Postea farinae L. II. conspergito, condepfitoq;. Inde facito solū tenue casei ouili p. XIII. ne acidū fiet, & bene recēs in aquā indito, ibi macerato, aquam ter mutato. Inde eximito, siccatoq; bene paulatim manibus, siccum bene in mortarium imponito. Vbi omne caseum bene siccaueris, in mortarium purum manibus condepfito, comminuitoq; quam maxime. Deinde cribrum farinariū purū sumito, caseumq; per cribrum facito transeat in mortarium. Postea indito mellis boni p. III. s. id unā bene cōmisceto cum caseo. Postea in tabula pura, quae pateat p. I. ibi balteum ponito, folia laurea uncta supponito, placentam fingito. Tracta singula in totum solum primū ponito, deinde de mortario tracta linito, tracta addito singulatim, item linito usque adeo, donec omne caseum cum melle abusus eris. In summum tracta singula indito, postea solum contrahito, ornatoq; focum. de ue primo, temperatoq;. Tunc placentam imponito texto caldo operito, pruna insuper, & circum operito. Vbi ideto, ut bene, & otiose percoquas. aperito, dum inspicias bis, aut ter. ubi cocta erit, eximito, & melle unguito. haec erit placenta semodialis.

Spiram sic facito.

Spiram sic facito. quantum uoles pro ratione, ita uti placenta fit, eadem omnia facito, nisi alio modo fingito in solo tracta, cum melle oblitito bene. Inde tanquam restim tractes facito, ita imponito in solo, simplicibus completo

completo bene arte. Caetera omnia quasi placentam facias, facito, coquitoq;.

Scriblitam sic facito.

Scriblitam sic facito. In balteo tractes caseo, ad eundem modum facito, uti placentam sine melle.

Globulos sic facito.

Globos sic facito. Caseum cum alica ad eundem modum misceto. inde quātos uoles facere facito, in abenum caldum unguen indito. Singulos, aut binos coquito, uersatoq; crebro duabus rudibus, coctos eximito. Eos melle ungito, papauer infriato, ita ponito.

Encyctum sic facito.

Encyctum ad eundem modum facito, uti globos, nisi calicem pertusum cauum habeat. ita in unguem caldum fundito. honestum quasi spiram facito. idq; duabus rudibus uorsato, praestatoq;. Item unguito, coloratoq;, caldum ne nimium, id cum melle, aut cum mulso apponito.

Erneum sic facito.

Erneum tanquam placentam, eadem omnia indito, quae in placentam, id permisceto in alueo. Indito in hirneam fictilem, eam demittito in aulam abeneam aquae calidae plenam. Ita coquito ad ignem. ubi coctum erit, hirneam confringito, ita ponito.

Speritam sic facito.

Speritam sic facito, ita uti spiram, nisi sic fingito de tractis caseo, melle, sphaeras pugnum altas facito. Eas in solo componito, densas eodem modo componito, atque spiram, itemq; coquito.

Votum pro bubus.

Votum pro bubus, ut ualeant, sic facito. Marti Siluano in silua interdus, in capita singula boum uotum

facito farris adorea libras III. & lardi p. IIII. s. & pul-
pæ p. IIII. s. uini sextarios tres. Id in unum uas li-
ceto conijcere, & uinum item in unum uas liceto conij-
cere. Eam rem diuinam uel seruus, uel liber licebit faciat.
Vbi res diuina facta erit, statim ibidem consumito. Mu-
lier ad eam rem diuinam ne adsit, ne ue uideat quomodo
fiat. Hoc uotū in annos singulos, si uoles, licebit uouere.

Sauillum sic facito.

Sauillum hoc modo facito. Farinæ selibram, casei p. II.
s. unā commisceto quasi libum mellis p. -. & ouum
unum. Catinum fictile oleo unguito. Vbi omnia bene cō-
miseris, in catinum indito. Catinum texto operito. ui-
deto ut bene percoquas medium, ubi altissimum est: ubi
coctum erit, catinum eximito, melle unguito. papauer in-
friato, sub textum subde paulisper, postea eximito. ita
pone cum catillo, & lingulis.

Pulterem punicam sic facito.

Pulterem punicam sic coquito. Libram alicæ in aquam
indito, facito uti bene madeat. Id infundito in al-
ueum purum, eo casei recentis p. III, mellis. p. s. ouum
unum, omnia unā permisceto bene. Ita insipito in aulam
nouam.

Graneam triticeam sic facito.

Graneam triticeam sic facito. Selibram tritici puri in
mortarium purum indat, lauet bene, corticemq; de-
terat bene, eluatq; bene. Postea in aulam indat, & aquam
puram, coquatq;. Vbi coctum erit, lacte addat paulatim
usque adeo, donec cremor crassus erit factus.

Amulum sic facito.

Amulum sic facito. Siliginem purgato bene, postea
in alueum indat, eo addat aquam bis in die. Die de-
cimo

cimo aquam exsiccato, exurgeto bene, in alueo puro mi-
sceto bene, facito tanquam fex. fiat. Id in linteum nouum
indito, exprimito cremorem in patinam nouam, aut in
mortarium: id omne ita facito, & refricato denuo. Eam pa-
tinam in sole ponito, arescat. ubi arebit, in aulam nouam
indito, inde facito cum lacte coquat.

Salem candidum sic facito.

Salem candidum sic facito. Amphoram defracto collo,
Spuram impleto aquæ puræ, in sole ponito: ibi fisco-
lam cum sale populari suspendito, & quassato, supple-
toq;. Idem. Id aliquoties in die cotidie facito, usque
adeo donec sal defuerit tabescere biduum. Id signi erit,
menam aridam, uel ouum demittito: si natabit, ea muries
erit. uel carnem, uel caseos, uel salsamenta quo condias.
Eam muriam in labella, uel in patinas in sole ponito.
Usque adeo in sole habeto, donec concreuerit. Inde flos
salis fiet. Vbi nubilabitur, & noctu sub tecto ponito.
Quotidie, cum sol erit, in sole ponito.

Gallinas & anseres sic farcito.

Gallinas, & anseres sic farcito. Gallinas teneras, qua-
e primum parient, concludat, polline, uel farina orde-
acea conspersa turundas faciat. eas in aquam intinguat,
in os indat. paulatim quotidie addat. ex gula conside-
ret, quod satis fiet. Bis in die farciat, & meridie bibe-
re dato, nec plus aqua sita fiet horam unam. Eodem mo-
do anserem alito, nisi prius dato bibere, & bis in die bis
escam.

Palumbum recentem sic farcito.

Palumbum recentem ut prensus erit, ei fabam coctam
tostam primum dato. ex ore in eius os inflato item
c 5 aquam.

aquam. Hoc dies *vii.* facito. Postea *fabam* *fresam* *puram*, & *far purum* facito, & *fabæ* *tertia pars* ut *inferue-*
scat. cum *far* *inspiat*, *puriter* facito, & *coquito* bene. id
ubi *excoxeris* *depsito* bene, *oleo* *manum* *unguito*. *primum* *pusillum*, *postea* *magis* *depses*, *oleo* *tangito*, *depsito*
q;, dum *poteris* *facere* *turundas*, *ex aqua* *dato*, *escam*
temperato.

Aream sic facito.

Aream sic facito. Locum ubi *facies* *confodito*, *postea*
anurca *conspergito* bene, *sinito* *q;* *combibat*. *Postea*
comminuito *glebas* bene. *Deinde* *coæquato*, & *pauiculi*
uerberato. *Postea* *denuo* *anurca* *cōspergito*, *sinito* *q;* *are-*
scat. *Si ita* *feceris*, *neque* *formicæ* *nocebunt*, *neque* *herbæ*
nascentur.

Frumento ne curculio noceat.

Frumento ne noceat *curculio*, *neu* *mures* *tangant*, *luta-*
tum *de* *anurca* *facito*, *palearum* *paulum* *addito*, *sinito*
macrescant bene, & *subigito* bene, *eo* *granarium* *to-*
tum *oblinito* *crasso* *luto*, *postea* *conspergito*, *anurcæ* *om-*
ne, *quod* *lutaueris*. *Vbi* *aruerit*, *eo* *frumentum* *refrige-*
ratum *condito*, *curculio* *non* *nocebit*.

Olea si fructum non fert.

Olea si *fructum* *non* *feret*, *ablaqueato*. *Postea* *stramen*
ta *circumponito*. *Postea* *anurcam* *cum* *aqua* *commi-*
sceto *aquas* *partes*. *Deinde* *ad* *oleā* *circūfundito*, *ad* *arbo-*
rem *maximā* *urnam* *commixti* *sat* *est*. *Ad* *minores* *arbores*
pro *ratione* *indito*. *Et* *idē* *hoc* *si* *facies* *ad* *arbores* *feraces*,
ea *quoq;* *meliores* *fient*. *Ad* *eas* *stramenta* *ne* *addideris*.

Fici uti grossos teneant.

Fici uti *grossos* *teneant*, *facito* *omnia*, *quo* *modo* *olea*,
& *hoc* *amplius*, *cum* *uer* *adpetet*, *terram* *adaggerato*
bene

bene. *Si ita* *feceris*, & *grossi* *non* *cadent*, & *fici* *scabræ*
non *fient*, & *multo* *fraciores* *erunt*.

Conuoluulus in uinea ne fiet.

Conuoluulus in *uinea* *ne* *fiet*, *anurcam* *condito*, *pu-*
ram *bene* *facito*, *in* *uas* *abeneum* *indito* *congios* *ii.*
postea *igni* *leni* *coquito*, *rudicula* *agitato* *crebro* *usque-*
adeo, *dum* *fiat* *tam* *crassum*, *quā* *mel*. *Postea* *sumito* *bi-*
tuminis *tertiariū*, & *sulfuris* *quartariū*. *Cōterito* *in* *mor-*
tario *seorsum* *utrunque*. *Postea* *insfriato* *quā* *minutis-*
sime *in* *anurcam* *caldam*, & *simul* *rudicula* *misceto*, &
denuo *coquito* *sub* *dio*. *Nam* *si* *in* *tecto* *coquas*, *cum* *bi-*
tumen, & *sulfur* *additum* *est*, *excandescet*. *Vbi* *erit* *tam*
crassum, *quā* *uiscum*, *sinito* *frigescat*. *Hoc* *uitem* *circum-*
caput, & *sub* *brachia* *unguito*, *conuoluulus* *non* *na-*
scetur.

Oues ne scabræ fiant.

Oves ne *scabræ* *fiant*, *anurcam* *condito*, *puram* *bene*
facito, *aquā* *ubi* *lupinus* *deferuerit*, & *facem* *de* *ui-*
no *bono* *inter* *se* *omnia* *commisceto* *pariter*. *Postea* *cum*
detunderis, *unguito* *totas*, *sinito* *biduum*, *aut* *triduum* *cō-*
sudent. *Deinde* *lauito* *in* *mari*, *si* *aquam* *marinam* *non*
habebis, *facito* *aquam* *salsam*, *ea* *lauito*. *Si* *hæc* *sic* *feceris*,
neque *scabræ* *fient*, & *lanæ* *plus*, & *melio-* *rem* *habebunt*,
& *ricini* *non* *erunt* *molesti*. *Eodem* *in* *omnes* *quadrupes*
des *uuito*, *si* *scabræ* *erunt*.

Amurca axem unguito.

Amurca *decocta* *axem* *unguito*, & *lora*, & *calcia-*
menta, & *coria* *omnia*, *meliora* *facies*.

Vestimenta ne tineæ tangant.

Vestimenta *ne* *tineæ* *tangant*, *anurcam* *decoquito*
ad *dimidium*, *ea* *unguito* *fundum* *arcæ*, & *extrin-*
secus

secus, & pedes, & angulos. Vbi ea adauerit, uestimenta condito. Si ita feceris, tinea non nocbunt. Et item ligneam suppellectilem omnem si ungues, non putescet, & cum ea terferis, splendidior fiet. Item ahenea omnia unguito, sed prius extergeo bene. Postea cum unxeris, cum ui uoles, extergeo, splendidior erit, & arugo non erit molestā.

Fici aridæ ne integræ sint.

Fici aridæ si uoles ut integræ sint, in uas fictile condito. id anurca decocta unguito.

Oleum si in metretam addes.

Oleum si in metretam nouam inditurus eris, anurca ita uti est cruda prius colluito, agitatoq; diu, ut bene combibat. Id si feceris, metreta oleum non bibet, & oleum melius faciet, & ipsa metreta firmior erit.

Virgas murteas uti serues, item aliud genus.

Virgas murteas si uoles cum bacis seruare, & item aliud genus quod uis, & si ramulos ficulneos uoles cum folijs, inter se alligato, fasciculos facito, eos in anurcam demittito, supra stet anurca facito. Sed ea, quæ demissurus eris, sumito paulo acerbiora. Vas, quo condideris, oblinito planè.

Si bouem aut aliam quadrupedem serpens momorderit.

Si bouem, aut aliam quam uis quadrupedem serpens momorderit Melanthij catabulum, quod medici uocant smyrneum, conterito in uini ueteris hemina. Id per nares indito, & ad ipsum morsum sterces suillum apponito. Et idem hoc (si usus uenerit) homini facito.

Boues uti ualeant.

Boues

Boues uti ualeant, & curati bene fient, & qui fistulentiam cibum, uti magis cupide appetant, pabulum, quod dabis, anurca spargito, primo paululum, dum consuescant, postea magis, & dato rarèter bibere, cōmixtam cum aqua æquabiliter quarto, quinto quoque die. hoc sic facies, ita boues & corpore curatiores erunt, & morbus aberit.

Vinum familiæ per hiemem qui utatur.

Vinum familiæ, per hiemem qui utatur. Musti quadrantalīa x. in dolium indito, aceti acris quadrantalīa ii. Eodē infundito sapæ quadrantalīa duo, aquæ dulcis quadrantalīa l. Hæc rudemisceto ter in die, dies v. continuos. Eo addito aquæ marinæ ueteris sextarios lxxiiii. & operculū in doliū imposito, & oblinito dies x. Hoc uinum durabit tibi usq; ad solstitiū. Siquid supersuerit post solstitium, acetum acerrimum, & pulcherrimum erit.

Qui ager à mari aberit, ibi uinum Græcum sic facito.

Qui ager longe à mari aberit, ibi uinum Græcum sic facito. Musti quadrantalīa xx. in aheneū, aut plumbeum infundito, ignem subdito. ubi bullabit uinum, ignem subducito. ubi id uinum refrixerit, in dolium quadragenarium infundito, seorsum in uas aquæ dulcis quadrantalī. i. infundito, salis s. i. finito muriam fieri. Vbi muria facta erit, eodem in dolium infundito. Schœnum, & calanum in pila contundito, quod fiet sextarium unum eodem in dolium infundito, ut odoratum fiet. Post dies xxx. dolium oblinito. Ad uer diffundito in amphoras. Biennium in sole finito positum esse. Deinde in tectum conferto. Hoc uinum deterius non erit, quam Coum.

Aquæ.

Aquæ marinæ concinnatio.

Aquæ marinæ quadrantal .i. ex alto sumito, quo aqua dulcis non accedit, sesquilibram salis frigito, eodem indito, & rude misceto usque adeo, donec ouum gallinæ cum coctum nabit, desinito miscere. Eodem uini uctæris, uel aminij, uel miscelli albi congios .ii. infundito, misceto probe. Postea in uas picatum confundito, & oblitito. Si quis plus uoles aquæ marinæ concinnare, pro portione, ea omnia facito.

Quo labra doliorum circunlinas, ut bene odorata sient, & nequid uitij in uinum accedat.

Sapæ congios .vi. quam optime infundito in abeneum. Saut in plumbcum. & iris aridæ contusæ heminam, & sertam campanicam p. v. bene odoratam, unâ cum iri contundas, quam minutissime per cribrum cernas, & unâ cum sapa coquas sarmentis, & leui flamma commoueto, Videto, ne aduras. usque coquito, dum dimidiū excoquas, ubi refrixerit, confundito in uas picatum bene odoratum, & oblitito, & utito in labra doliorum.

Vinum si uoles experiri.

Vinum si uoles experiri duraturum sit, nec ne, polentam grandem dimidium acetabuli in caliculum nouum indito, & uini sextarium de eo uino, quod uoles experiri, eodem infundito, & imposito in carbones, facito bis, aut ter inferueat. Tum id percolato, polentam adijcito. Vinum ponito sub dio. Postridie mane gustato. Si id sapiet, quod in dolio est, scito duraturum. Si subacidum erit, non durabit.

Vinum asperum lene fieri.

Vinum asperum quod erit, lene, & suaue si uoles facere, sic facito. De eruo farinâ facito lib. .iiii. et uini cyathos

cyathos .iiii. conspergito sapa. Postea facito laterculos. Sinito combibant noctem, & diem. Postea commisceto eum eo uino in dolio, & oblitito dies .lx. Id uinum erit lene, & suaue, & bono colere, & bene odoratum.

Odorem deteriozem demere uino.

Testam de tegula crassam puram calcacito in igni bene. Vbi calebit, eam picato, resticula alligato, testam demittito in dolium infimum leniter, sinito biduum oblitum dolium: si demptus erit odor deterior, id optime, si non, sepius facito, usque dum odorem malum dempseris.

Si uoles scire uinum aqua habeat, nec ne.

Si uoles scire in uinum aqua addita sit, nec ne, uasculum facito de materia ederacea. Vinum id, quod putabis aquam habere, eodem mittito. Si habebit aquam, uinum effluet, aqua manebit. Nam non continet uinum uas ederaceum.

Vinum coum si uoles facere.

Vinum coum si uoles facere, aquam ex alto marinam sumito, mari tranquillo, cum uentus non erit, dies .lxx. ante uindemiam, quo aqua dulcis non perueniet. Vbi hauseris de mari, in dolium fundito, nolito implere, quadrantalibus .v. munus sit, quam plenum. operculum imposito, relinquito qua interspiret. ubi dies xxx. praeterierint, transfundito in alterum dolium puriter, & leniter. relinquito in imo quod defecerit. post dies .xx. in alterum dolium item transfundito, ita relinquito usque ad uindemiam. Vnde uinum coum facere uoles, uuas relinquito in uinea, sinito bene coquantur. & ubi pluerit, & siccauerit tum deligito. & ponito in sole biduum, aut triduum sub dio, si pluuia non erunt. si pluuia erit, in testato in cratibus componito, & si qua acina corrupta erit, depurg

depurgato. Tum sumito aquam marinam α . s. s. ϵ . in dolium quinquagenarium infundito aqua marinae α . x. Tum acina de uuis muscellis decerpito, de scopio, in idem dolium usque dum impleueris, manu comprimito, ut comibant aquam marinam. ubi impleueris dolium, operculo operito, relinquito qua interspiret. Vbi triduum praterierit, eximito de dolio, calcato in torculario, & id uinum condito in dolia lauta, & pura, & sicca, ut odoratum bene fiet sic facito, sumito testam picatam. Eo prunam lenem indito suffito, sarta, & schœno, & palma, quam habent unguetarij, ponito in dolio, & operito, ne odor exeat, ante quam uinum indas. Hoc facito pridie quam uinum infundere uoles, de lacu quamprimum uinum in dolia indito, finito dies x v. aperta ante, quam oblinas, relinquito qua interspiret uinum. Postea oblinito. Post dies x l. diffundito in amphoras, & addito in singulas amphoras saxe sextarium unum. Amphoras nolito implere nimum ansarum in finarum fini. & amphoras in sole ponito, ubi herba non fiet. & amphoras operito, ne aqua accedat, & ne plus quatrduum in sole siueris. Post quatrduum in culleum componito, & instipato.

Vinum si uoles concinnare ut aluum bonam faciat.

Vinum si uoles concinnare, ut aluum bonam faciat, secundum uindemiam, ubi uites ablaqueatur, quantum putabis ei rei satis esse uini, tot uites ablaqueato, & signato. earum radices circumsecato, & purgato. Veratri radices contundito in pila, eas radices dato circum uitem. & stercurus uetus, & cinerem ueterem, & duas partes terræ circumdato radices uitis. terram insuper iniijcto. Hoc uinum seorsum legito. Si uoles seruare in uetustatem,

statem, ad aluum mouendam seruato, nec commisceas cum cetero uino. De eo uino cyathū sumato, & misceto aqua, & bibito ante cœnam. Sine periculo aluum mouebit.

In uinum mustum ueratri atri.

In uinum mustum ueratri atri manipulum conijcito in Amphoram. ubi satis effruerit, de uino manipulum eijcito, id uinum seruato ad aluum mouendam.

Vinum ad aluum mouendam.

Vinum ad aluum mouendam concinnare si uoles. Vites cum ablaqueabuntur, signato rubrica, ne admisceas cum cetero uino. Treis fasciculos ueratri atri circumponito circum radices, & terram insuper iniijcto. Per uindemiam de ijs uitibus, quod delegeris, seorsum seruato, cyathum in ceteram potionem indito, aluum mouebit, & postridie perpurgabitis sine periculo.

Lentim quomodo serues.

Lentim quomodo seruari oporteat. I aserpitium aceto diluito, permisceto lentim aceto laserpiciato, & ponito in sole. Postea lentim oleo perfricato, finito arefcat, ita integra seruabitur recte.

Oleæ albæ quomodo condiantur.

Oleæ albæ quemadmodum cōdiantur. Ante quam nigrae fiant contundantur, & in aquam deijciantur, crebro aquam mutet. Deinde, ubi satis macerata erunt, exprimat, & in acetum conijciat, & oleum addat, salis selibram. in modium olearū sceniculū, & lentiscū seorsum cōdat in acetum. Si unā admiscere uoles, cito utitor in orculam calcato manibus siccis. cum uti uoles, sumito.

Oleam albam secundum uindemiam quam utaris.

Oleam albam quam secundum uindemiam uti uoles,

d sic

sic condito. Musti tantundem addito, quantum aceti. Cetera item condito ita, uti supra scriptum est.

Epityrum album, nigrum, uarium q. a. m.
ex oliuis facias.

EPityrum album, nigrum, uariumq; sic facito. Ex oleis albis, nigris, uarijsq; nucleos ei cito. Sic condito. Concidito ipsas. addito oleum, acetum, coriadrum, cuminum, foeniculum, rutam, mentam. in orculam condito, oleum supra fiet, ita utitor.

Mustum si uoles totum annum habere.

Mustum si uoles totum annum habere, in amphoram mustum indito, & corticem oppicato, demittito in piscinam, post xxx. diem eximito, totum annum mustum erit.

Mustaceos sic facito.

Mustaceos sic facito. farinae siligineae modium unum musto conspergito. Anisum, cuminum, adipis p. ii. casei libram, & de uirga lauri deradito, eodem addito. Et ubi defuxeris, lauri folia subtus addito, cum coques.

Vinum concinnare ad lotium.

Vinum concinnare, si lotium difficilius transibit. Capreidam, uel iuniperum contundito in pila, libram indito in duobus congijs uini ueteris in uase abeneo, uel in plumbeo deferuefacito. ubi refrixerit, in lagœnam indito, id mane ieiunus cyathum sumito, proderit.

Vinum ad ischiacos concinnare.

Vinum ad ischiacos sic facito. De iunipero materiam semipedem crassam concidito minutim. Eam inferuefacito cum congio uini ueteris: ubi refrixerit, in lagœnam confundito: & postea id utito, uini cyathum mane ieiunus

ieiunus, proderit.

Ut canes interdium clausos habere.

Canes interdium clausos esse oportet, ut noctu acriores & uigilantiores sint.

Vinum murteum q. a. m. facere debeas.

Vinum murteum sic facito. murtam nigram arfacito in umbra. ubi iam passa erit, seruato ad uindemiam, in urnam musti contundito murtæ semodium, id oblinito. ubi defuerit feruere mustum, murtam eximito. Id est ad aluum crudam, & ad lateris dolorem, & ad celiacum.

Ad tormina & si aluus non consistat.

Ad tormina, & si aluus non consistet, & si tincæ, & lumbrici molesti erunt, xxx. mala punica acerba sumito, contundito, indito in urceum, & uini nigri austri congios tres: uas oblinito, post dies xxx. aperito, & utito: ieiunus heminam bibito.

Ad dyspepsiam & stranguriam.

Ad dyspepsiam, et stranguriam mederi malum punicum ubi florebit, colligito. Tris minas in amphoram infundito. uini q. i. ueteris addito, & foeniculi radicem puram cōtusam minam. Oblinito amphoram. & post dies xxx. aperito & utitor. ubi uoles cibum concoquere, & lotium facere, hinc bibito quantum uoles sine periculo. Idem uinum tinias perpurgat, & lumbricos, si sic concinnes. In conuatum iube esse, postridie thuris drachmā i. conterito, & mel coctum drachmam unam, & uini sextarium origaniti, dato ieiuno, & puero pro etate triobolum, & uini heminam. Supra pilam inscendat, & saliat decies, & deambulet.

Habitationem delutare.

Si habitationem delutare uis, terrā, quam maxime cre-

d 2 tosam

tosam, uel rubricosam sumito, eo amurcam insundito, paleas indito. Sinito quadriduum fracescat. ubi bene fracescit, rursum concidito. ubi concideris, delutato. Ita neque aspergo nocet, neque mures caua facient, neque herba nascetur, neque lutamenta scindent se.

Area quomodo fiat.

Aream ubi frumentum teratur, sic facito: Confodiatur minute terra, amurca bene conspergatur, ut contibat quamplurimum. comminuito terram, & cylindro, aut paucula coequato: ubi coequata erit, neque formicae molestae erunt, & cum pluerit lutum non erit.

Vt ligna amurca spargantur.

Codicillos, oleaginos, & cetera ligna amurca cruciatim perspergito, & in sole ponito, perbibant bene. Ita neque fumosa erunt, & ardebunt bene.

Piro florente dapem pro bubus fieri.

Dapem pro bubus piro florente facito. Postea uerno arare incipito. Ea loca primum arato, quae rudeata arenosaque erunt. Postea uti quaeque grauissima, atque aquosissima erunt, ita postremo arato.

Dapem quomodo facias.

Dapem hoc modo fieri oportet. Ioui dapali culignam uini quantum uis polluceto. Eo die ferre bubus, & bubulcis, et qui dapem facient. Cum pollucere oportebit, sic facies. Iupiter dapalis, quod tibi fieri oportet, in domo familia mea culignam uini dapi eius rei ergo. Maeste hac illace dape pollucenda esto. Manus interluito. Postea uinum sumito. Iupiter dapalis, maeste istace dape pollucenda esto. Maeste uino inferiori esto. Veste si uoles dato. daps Ioui assaria pecuina urna uini Ioui caste. Profanato sine contagione. Postea dape facta serito milium, panicum

nicum alium, lentim.

Propagatio pomorum.

Propagatio pomorum, ceterarumque arborum. arboribus ab terra pulli, qui nati erunt, eos in terram depriimito, extollito uti radicem capere possint. Inde, ubi tepus erit, effodito, seritoque recte. Ficum, oleam, malum punicum, mala struthica, cotonea, aliaque mala omnia, laurum cypriam, delphicam, prunum, myrtum coniugulum, & myrtum album, & nigrum, nuces auellanas, praenestinas, platatum, haec omnia genera a capitibus propagari, eximique ad hunc modum oportebit. Quae diligentius feri uoles, in calicibus feri oportet. In arboribus radices uti capiunt, calicem pertusum sumito tibi, aut quasillum, per eum ramulum transferito, cum quasillum terra impleto, calcatoque, in arborem relinquito. Vbi bimum erit, ramum tenerum infra praecidito, cum quasillo serito. Eo modo quod uis genus arborum facere poteris, uti radices bene habeant. Item uitem in quasillum propagato, terraque bene operito, anno post praecidito, cum qualo serito.

Ante quam messem incipias ut porcam praecidaneam facias.

Prius quam messem facies, porcam praecidaneam hoc modo fieri oportet. Cereri porca praecidanea, porco femina, prius quam hasce fruges contendantur, far, triticum, ordeum, fabam, semen rapicum, thure, uino, Iano, Ioui, Iunoni praefato. Prius quam porcam feminam immolabis, Iano struem comoueto sic. Iane pater te hac strue comouenda bonas preces precor, uti sis uoles propitius mihi, liberisque meis, domo, familieque meae. Ferctum Ioui moueto, & mastato sic. Iupiter te hoc fercto obmouendo bonas preces precor uti sis uolens propitius mihi, liberisque meis, domo familieque meae

d 3 mactus

macltus hoc fercto. Postea Iano uinum dato sic. Iane pater, uti te strue commouenda bonas preces bene precatus sum, eiusde rei ergo maclte uino inferiori esto. Postea Ioui sic. Iupiter maclte fercto esto, maclte uino inferiori esto. Postea porcã præcidaneã immolato. Vbi exta profecta erunt, Iano struem commoueto, macltatoq; item uti prius obmoueris. Ioui ferctum obmoueto, macltatoq; item uti prius feceras. Item Iano uinum dato, & Ioui uinum dato, ita uti prius datum ob struem obmouendam, & ferctum libandum, postea Cereri exta, & uinum dato.

Quemadmodum tunicas, cæterasq; res
& ubi emas.

Romæ tunicas, togas, saga, centones, sculponeas, Cadilibus, & Minturnis, cuculliones, firramenta, falces, palas, ligones, secures, ornamenta, murices, catellas, Venafro, palas Sueffæ, & in Lucanis plostra, trebla alba, Romæ dolia, labra, tegula ex Venafro. Aratra in terram ualidam romanica bona erunt, in terram pullam campanica, iuga romanica optima erunt. Vomis in dutilis optimus erit. Trapeti Pompeijs. Nolæ ad Rusfri maceriã claues. Clostra Romæ. Hamæ, urnæ oleariæ, urcei aquarij, urnæ uinariæ, alia uasa abenea Capuæ. Nolæ fiscinæ campanicæ. Hæ hamæ utiles sunt. Funis subductarius, spartu omne Capuæ. Fiscinas romanicas Sueffæ, Casino. Eæ optime erunt Romæ, funem torculum si quis faciet Casini l. Tūnius. Venafri C. Mennius l. p. eò indere oportet coria bona viii. nostratia recetiã quæ depsta sient, quãminimū salis habeāt, ea depfere, & unguere unguine prius oportet, tum siccare. Funē exordiri oportet longū pedes lxxii. toros iii. habeat lora in toros singulos ix. lata digitos ii. Cum tortus erit longus pedes xlix. In com-

missura

missura abibunt pedes iii. reliquum erit pedes xlvii. Vbi extentus erit, accedent p. v. longus erit p. li. Funem torculum extentum longum esse oportet pedes lv. maximis uasis, minoribus pedes li. Funem loreum in plostrum iustum pedes lx. semisfunium pedes xlv. lora retinacula in plostrum ped. xxxvi. ad aratrum ped. xxvi. lora præductoria ped. xxvii. s. subiugia in lustrum lora ped. xix. funiculum p. xv. in aratrum subiugia lora p. xii. funiculum pedes iix. s. orbis altos maximos ped. iiii. s. orbis altos ped. iii. s. orbis medios ex lapicidinis cum eximet crassos pedem, & palmum inter miliarium, & labrum ped. ii. digitos ii. labra crassa digitum. Secundarium trapetum latum ped. iiii. & palmum, inter miliarium, & labrum pes unus, digitus unus, labra crassa digitos v. orbes altos ped. iiii. & digitos v. crassos ped. i. & digitos iii. Foramen in orbes semiped. quo quouersum facito. Tertium trapetum latum ped. iiii. inter miliarium, & labrum pedem i. labrum dig. v. orbis altus ped. iii. digitos iii. crassos ped. i. digitos ii. Trapetum ubi aruetum erit, ubi statues, ibi & commo-

dato, concinnatoq;
Positionem quo pacto dari
oporteat.

IN agro Casinate, & Venafro in loco bono parte octaua corbi diuidat, satis bona septima, tertio loco sexta. si granum medio diuidet, parti quinta in Venafro ager optimus ix. parti corbi diuidat. Si communiter pisunt, qua ex parte politori pars est, eam partem in pistrinum politor ordeum quinta modio fabam quinta modio diuidat.

Vineam redemptori partiaro ut des.

d 4 Vineam

Vineam curandam partiario, bene curet fundum, ar-
bustum, agrum frumentarium. Partiario foenum, et
pabulum, quod bubus satis fiet, qui illic sient. Cetera om-
nia pro induiso.

Ut boues ferijs iungere tibi liceat.

Boues ferijs coniungere licet. Hoc licet facere, arue-
bant ligna, Fabalia, frumentū quod nō daturus erit.
Mulus, equus, asinus feriae nulla, nisi si in familia sunt.

Quemadmodum lucum conlucare
debeas.

Lucum conlucare Romano more sic oportet. Porco
piaculo facito. Sic uerba concipito. Si deus, si dea es,
quoium illud sacrum est, uti tibi ius fiet porco piaculo face-
re, illiusce sacri coercendi ergo. Harumce rerum ergo, siue
ego, siue quis iussu meo ficerit, uti id recte factum fiet.
Eius rei ergo te hoc porco piaculo immolando bonas pre-
ces precor, uti sies uolens propitius mihi, domo, familiaeque
meae, liberisque meis. Harumce rerum ergo macte hoc por-
co piaculo immolando esto.

Si fodere uoles altero piaculo quid
facere debeas.

Si fodere uelis altero piaculo eodem modo facito, hoc
amplius dicito, operis faciendi causa: cum opus, quoti-
die per partes facito, si intermiseris, aut feriae publicae, aut
familiares intercesserint, altero piaculo facito.

Si agrum lustrare uis quid facere debeas.

Agrum lustrare sic oportet. impera suouitaurilia cir-
cumagi cum diuis uolentibus, quodque bene eueniat
mando tibi Mani, uti illace suouitaurilia fundum, agrum,
terramque meam quota ex parte siue circumagi, siue cir-
cumsjrenda censetas, uti cures lustrare. Ianum, Iouemque
uino

uino praefumino, sic dicito. Mars pater te precor, quae-
soque, uti sies uolens propitius mihi, domo, familiaeque no-
strae, quoius rei ergo agrum, terram, fundumque meum suo-
uitaurilia circumagi iussi. uti tu morbos uisus, inuisosque,
uiduertatem, uasitudinemque, calamitates, intemperiasque
prohibebis, defendas, auerruncesque, utique tu fruges, fru-
menta, uineta, uirgulaeque grandire, beneque euenire sinas.
pastores, pecuaque salua seruassis, diuisque bonam salutem,
ualetudinemque mihi, domo, familiaeque nostrae. Harumce rerum
ergo fundi, terra, agrique mei lustrandi, lustrique faciendi er-
go sicuti dixi macte hisce suouitaurilibus lactentibus im-
molandis esto. Mars pater eiusdem rei ergo, macte hisce suo-
uitaurilibus lactentibus esto. Item cultro facito struem, et
fertum uti adsiet. Inde obmoueto. Vbi porcum immolabis,
agnum, uitulumque sic oportet. Eiusque rei ergo macte hisce
suouitaurilibus immolandis esto nominare uetat Martem,
neque agnum, uitulumque. Si minus in omnes litabit, sic uerba
concipito. Mars pater, si quid tibi in illisce suouitaurilibus
lactentibus, neque satisfactum est, te hisce suouitaurilibus
piaculo. Si uno, duobusue dubitauerit, sic uerba concipito.
Mars pater, quod tibi illuc porco, neque satisfactum est, te
hoc porco piaculo.

Vilici officia.

Vilici officia quae sunt, quae dominus praecipit, ea om-
nia, quae in fundo fieri oportet, quaeque em, pararique
oportet, quomodoque cibaria, uestimenta familiae dari oportet,
eadem uti curet, faciatque moneo, dominoque dicto audies
sit. Hoc amplius, quomodo uilicam uti oportet, et quo-
modo ea imperari oportet, uti aduentu domini, quae opus
sunt, parentur, curenturque diligenter.

Vilicæ officia.

Vilicæ quæ sunt officia, curato faciat. Si eam tibi dederit dominus uxore, ea esto contentus. Ea te metuat. Facito, ne nimium luxuriosa fiet. Vicinas, aliasq; mulieres quam minimam utatur. Ne ue domum, ne ue ad sese recipiat. Ad coenam nequod eat, ne ue ambulatrix fiet. rem diuinam ni faciat, ne ue mandet qui pro ea faciat iniussu domini, aut domine. Scito dominum pro tota familia rem diuinam facere. Munda fiet. Villam conuersam, mundamq; habeat. Forcum purum circumuersum quotidie, prius quam cubitum eat, habeat. Kalendis, Idibus, Nonis festus dies cum erit, coronam in focum indat. Per eosdemq; dies Lari familiari pro copia supplicet. Cibum tibi, et familie curet, uti coctum habeat. Gallinas multas, et oua uti habeat. Pira arida, sorba, ficos, uuas passas, sorba in sapa, et pira, et uuas in dolijs, et mala struthea. Uuas in uinaceis, et in urceis, in terra obrutas. Et nuces prenestinas recetes in urceo in terra obrutas habeat. Mala scantiana in dolijs, et alia, quæ condisolent, et siluatica. Hæc omnia quotannis diligenter uti condita habeat. Farinam bonam, et far subtile sciat facere.

Lex oleæ legendæ.

Oleam legendam hoc modo locare oportet. Oleam cogito recte omnem arbitrato domini, aut quem custodire fecerit, aut cui olea uenierit. Oleam ne stringito, ne ue uerberato iniussu domini, aut custodis. Si aduersus ea quis fecerit, quod ipse eo die delegerit, pro eo nemo soluet, neq; debetur. Oleam qui legerint, omnes iuranto ad dominum, aut ad custodem sese oleam non surripuisse, neq; quenquam suo dolo malo ea oleitate ex fundo L. Manlij. Qui eorum non ita iurauerit, quod is legerit omne, pro eo argenti nemo dabit, neq; debetur. Oleam cogi recte, satisdato arbitrato L. Manlij. Scilicet ita uti datæ erunt, ita reddito, nisi quæ

quæ uetustate fractæ erunt. Si non erunt, reddet æquas, aut arbitrato deducetur. Siquid redemptoris opera domino damni datum erit, resolutio. Id uiri boni arbitrato deducetur. Legulos quot opus erunt, præbeto, et strictores. Si non præbuerit, quanti conductum erit, aut locatum erit, deducetur, tanto minus debetur. De fundo ligna, et oleam ne deportato. Qui oleam legerit, qui deportarit, in singulas deportationes H.S. N. II. deducuntur, neque id debetur. Omnem oleam puram metietur. Modio oleario aspiduos homines quinquaginta præbeto, duas partes strictorum præbeto. Ne quis concedat, quo olea legunda, et faciunda carius locetur. Extra quam si quæ socium impræsentiarum dixerit, si quis aduersum ea fecerit, si dominus, aut custos uolent, iurent omnes socij. Si non ita iurauerint, pro ea olea legunda, et faciunda nemo dabit, neque debetur ei, qui non ita iurauerit. Accessiones in C. C. accedit oleæ falsæ C. V. olei puri P. IX. in tota oleitate H.S. V. aceti quadrantalia V. Quod oleæ falsæ non acceperint, dum oleam legent, in modios singulos H.S. S. S. dabuntur.

Lex oleæ faciundæ.

Oleam faciundam hac lege oportet locare. Facito recte arbitrato domini, aut custodis. Qui id negotium curabit si sex iugis uasis opus erit, facito. Homines eos dato, qui placebunt aut custodi, aut quis eam oleam emerit. Trapeti facito. Si operarij conducti erunt, aut faciunda locata erit, pro eo resolutio, aut deducetur. Oleam ne tangito utendi causa, neq; furandi causa, nisi quod custos dederit, aut dominus. Si sumpserit, in singulas sumptiones H.S. N. X. L. deducetur, neq; debetur. Factores, qui oleam fecerint, omnes iurato aut ad dominum, aut ad custodem, sese de fundo L. Manlij

L. Manlij, neq; alium quēquam suo dolo malo oleū, neq; oleā surripuijse. Qui eorū nō ita iurauerit, quæ eius pars erit omne deducetur, neq; debebitur. Sociū nequē habeto, nisi quem dominus iusserit, aut cuij os. Siquid redemptoris opera domino damni datum erit, uiri boni arbitrato deducetur. Si uiride oleum opus fiet, facito accedet oleū, & sal suæ uisioni, quod satis fiet, uasarium uict. 11.

Lex oleæ pendentis.

Oleam pendente hac lege uenire oportet. Olea pendens in fundo Venafro uenibit. Qui oleam emerit, amplius quam quāti emerit, omnis pecuniæ centesima accedet. Praconū prasens $\frac{1}{2}$. L. & oleū romanici pondo $\frac{1}{2}$ D. uiridis P. C. C. oleæ caduceæ $\frac{1}{2}$ L. stricliuæ $\frac{1}{2}$ x. Modio oleario mēsum dato unguinis pondo x. Ponderibus, modijsq; domini dato iri primæ cotulas duas. Dies argēto ex K. non. mensiū x. oleæ legēdæ faciundæ quæq; locata est, & si emptor locarit 10 diebus soluito. Recte hæc dari, fieriq; satisq; dari domino, aut cui iusserit, promittito, satisq; dato arbitrato domini. Donicum solutum erit, aut ita satis datum erit, quæ in fundo illata erunt, pigneri sunt. Nequid eorū de fundo deportato. Siquid deportauerit, domini esto. Vasa, torcula, funes, scalas, trapetos, si quid & aliud datū erit, salua recte reddito, nisi quæ uetustate fracta erunt. Si nō reddet, æquum soluito. Si emptor legulis, & factoribus, qui illic opus fecerint, nō soluerit, cui dari oportebit, si dominus uolet, soluat. Emptor domino debeto, & id satisdato, proq; ea re ita, uti s. s. e. item pigneri sunt.

Lex uini pendentis.

Hæc lege uinū pendēs uenire oportet. Vinaceos illatos, & facē relinquito. Locus uinis ad K. Octob. primas

mas dabitur. si non ante ea exportaueris, dominus uino, quid uolet, faciet. Cætera lex quæ oleæ pendentis.

Lex uino in dolijs.

Vinum in dolijs hoc modo uenire oportet. Vini in culleos singulos quadragenæ, & singulæ urnæ dabuntur, quod neq; aceat, neque muceat. Id dabitur in triduo proximo, uiri boni arbitrato degustato. Si non ita fecerit, uinū pro degustato erit. Quot dies per dominū mora fuerit, quo minus uinū degustet, totidē dies emptori pcedēt. Vinū accipito ante K. Ian. primas. Si nō ante acceperit, dominus uinum admetietur. Quod ad mēsum erit, pro co dominus resoluito. Si emptor postularit, dominus iusiurandum dabit, uerum fecisse. Locus uinis ad K. Octobres primas dabitur. Si ante nō deportauerit, dominus uino quid uolet faciet. Cætera lex, quæ oleæ pendentis.

Lex pabulo.

Qua lege pabulum hybernū uenire oporteat. Quæ uendas finis dicit. Pabulum frui occipito ex Kal. Septembribus. prato sicco decedat, ubi pirus florere cœperit. prato irriguo, ubi super, inferq; uicinus pmettet, tum decedito, uel diē certā utriq; facito. Cætero pabulo Kal. Martijs cedito. Bubus domitis bimis canterio uni, cū emptor pascet, domino pascere recipitur. Oleris, asparagis, lignis, aqua, itinere, actu domini uisioni recipitur. Si quid emptor, aut pastores, aut pecus emptoris domino damni dederit, boni uiri arbitrato resoluat. Siquid dominus, aut familia, aut pecus emptori damni dederit, uiri boni arbitrato resoluetur. donicū pecuniā satisfecerit, aut delegerit, pecus, & familia, quæ illic erit, pigneri sunt. Siquid de ijs rebus controuersa erit, Romæ iudicium fiat.

Fructus ouium qua lege ueneat.

Fructum

Fructum ouium hac lege uenire oportet. In singulas casei p. i. s. dimidiū aridū, lacte ferijs quod nullserit dimidiū, & præterea lactis urnam i. Hisce legibus agnus diem, & noctem qui uixerit, in fructum, & Kal. Iun. emptor fructu decedat. Si interkalatum erit K. Maijs agnos xxx. ne amplius pmitcat. Oues, quæ nõ pepererint, binæ p singulis in fructu cedēt. Die lanā, & agnos uēdat. Menses x. ab coactore releget porcos serarios. In oues denas singulos pascat. Conductor ii. mēses pastore præbeat, donec domino satisfecerit, aut soluerit, pigneri esto.

Cupressum quomodo seras.

Semen cupressi quādo legi, feri, propagariq; oporteat, & quo pacto cupresseta feri oporteat Manius Percennius Nolanus ad hunc modum monstrauit. Semen cupressi tarentinae per uer legi oportet: materiem ubi hordeum flauescit. id ubi legeris in sole ponito, semen purgato, id aridum condito, uti aridum expositum fiet, per uer ferito in loco, ubi terra tenerrima erit, quam pullam uocant, ubi aqua propter fiet. eum locum stercoreo primum bene stercore caprino, aut ouillo. tum uortito bipalio, terram cum stercore bene permisceto. depurgato ab herba, graminiibusq;. Bene terram cōminuito, areas facito pedes latus quaternos subcauas facito, uti aquam continere possint. inter eas sulcos facito, qua herbas de areis purgare possis. ubi area facta erunt, semē serito crebrum, ita uti linum feri solet. eo cribro terram incernito. dimidiatum digitum terrā altam succernito. id bene tabula, aut manibus, aut pedibus complanato. Si quando non pluet, uti terra stiat, aquam irrigato leniter in areas. Si non habebis, unde irriges, gerito, inditoq; leniter. Quotiescunq; opus erit, facito, uti aquam addas. Si herbae natae erunt, facito

facito, uti ab herbis purges quatenerrimis herbis, & quoties opus erit purges per astatem, ita, uti dictum est, fieri oportet, & ubi semen satum fiet, stramentis operiri oportet, ubi germen nascere coeperit, tum demi.

De scopis uirgeis.

Q A. M. Manlij monstraucrunt, in diebus xxx. quibus uinum legeris, aliquoties facito scopas uirgeas ulmeas aridas, in asserculo alligato, cabus latera dolijs intrinsecus usq; bene persfricato, ne fax in lateribus adhaerescat.

De uino fæcato.

Vinum fæcatum sic facito. Fiscinas olearias campanicas duas illae rei habeto. eas fæcis impleto, sub prelo q; subdito, exprimitoq;.

Vinum emptoribus quomodo admetiaris.

Vinum emptoribus sine molestia quomodo admetiaris. Labrū culleare illae rei facito. id habeat ad summum ansas iiii. uti transferri possit. Id inum pertundito. Ea fistulam subdito uti obturariet recte possit. & ad summum, qua fini culleum capiet, pertundito. id in suggestu inter dolia positum habeto. uti in culleū, de quo uinum salire possit. id impleto. postea obturato.

Per hiemem aquam de agro depellere.

Per hiemem aquam de agro depelli oportet. In monte fossas inciles puras habere oportet. Prima autumitate cum puluis est, tum maxime ab aqua periculum est. Cum pluere incipiet, familiam cum ferris, sarculisq; exire oportet, incilia aperire, aquam diducere in uias, & segetem curare oportet, uti fluat. In uilla cum pluet, circumire oportet, sicubi perpluat, & signare carbone, cum defierit

desierit pluere, uti tegula mutetur. Per segetem in frumentis, aut in segete, aut in fossis sicubi aqua constat, aut aliquid aquæ obstat, id emittere, patefieri, remoueriq; oportet.

Brasica quot medicamenta in se habeat.

DE brasica quod concoquit. Brasica est, quæ omnibus oleribus antistat, eam esto uel coctam, uel crudam. crudam si edes, in acetum intinguito, mirifice concoquit, aluum bonam facit, lotiumq; ad omnes res salubre est. Si uoles in conuiuio multum bibere, cœnareq; libenter, ante cœnam esto crudam quantum uoles ex aceto. Et item, ubi cœnaueris, comesto aliqua u. folia, reddent te quasi nihil ederis, biberisq; bibesq; quantum uoles. Aluum si uoles deridere superiorem, sumito brasicæ quæ leuissima erit, p. iiii. Inde facito manipulos æquales tres, colligatoq;. Postea ollam intuito cum aqua, ubi occipiet feruere, paulisper dimittito unum manipulum, feruere desistet. Postea ubi occipiet feruere, paulisper dimittito usq; admodum dum quinq; quinq; numeres. Tum eximito, item facito alterum manipulum, item tertium, postea conijcito, & contundito, item eximito, in linteam exugeto succum, quasi heminam, in pocillum fictile. Eò indito salis micam quasi eruum, & cumini fricti tantum quod oleat. Postea ponito pocillum in sereno noctu. Qui poturus erit, lauet calida. bibat aquam mullam, cubet incœnatus. Postea mane bibat succum, deambuletq; horas iiii, agat, negotij siquid habebit. Vbi libido ueniet nauſea, eumq; apprehendet, decumbat, purgetq; sese. Tantum bilis, pituitaq; eijciet, uti ipse miretur, unde tantum fiet. Postea ubi deorsum uersus ibit, heminam aut paulo plus bibat.

Bibat. Si amplius ibit, sumito farinæ minutæ conchas duas. infriet in aquam, paulum bibat, consistet. Verum quibus tormina molesta erunt, brasicam in aquam macerare oportet. ubi macerata erit, conijcito in aquam calidam, coquito usque donec ea commadebit bene. aquam defundito. Postea salem addito, & cumini paululum, & pollicem polentæ, eodem addito & oleum, postea fruefacito. Infundito in catinum, uti frigescat. eo interito, quod uolet cibi postea edit. sed si poterit solam brasicam esse, edit. Et si sine febre erit, dato uini atrii duri. Aquæ tum bibat quamminimum. Si febris erit, aquam. Id facito quotidie mane. Nolito multum dare, ne pertædescat, uti possit porro libenter esse. Ad eundem modum uiro, & mulieri, & puero dato. Nunc de illis, quibus agrè lotium it, quibusq; substillum est. Sumito brasicam, conijcito in aquam feruentem, coquito paulisper, uti subcruda fiet. postea aquam defundito non omnem, eò addito oleum bene, & salem, & cumini paululum. inferuefacito paulisper, postea ea inde inſculum frigidum sorbere, & ipsam brasicam esse oportet, uti quamprimum excoquat. quotidie id facito. De brasicæ pythagorea quid in ea boni sit, salubritatisq;. Principium te cognoscere oportet, quæ genera brasicæ sint, & cuiusmodi naturam habeant omnia. Ad salutem temperat, commutatq; sese semper cum calore, arido, simul humido, & dulci, & amaro, & acri. Sed quæ uocatur septem bona in commixturam, natura omnia hæc *
habet brasica. Nunc uti cognoscas naturam earum, prima est, leuis quæ nominatur. Ea est grandis, latis folijs, caule magno: ualidam habet naturam, & uim magnam habet. Altera est crispæ, apiacon uocatur. Hæc est natura & aspectu bona ad curationem, ualidior est, quàm quæ
e suprafæ

supra scripta est. Item est tertia, quæ lenis uocatur, minus caulibus, tenera, & accerrima omnium est istarum, tenui succo uehementissima. Et primum scito, de omnibus brassicis nulla est illiusmodi medicamentosior. Ad omnia uulnera, tumores eam contritam imposito. Hæc omnia uel cera purgabit, sanaq; faciet sine dolore. Eadem tumida concoquit. eadem erumpit. eadem uulnera putida, canceresq; purgabit, sanosq; faciet, quod medicamentum aliud facere non potest. Verum prius quam id imponas, aqua calida multa lauato. Postea bis in die contritam imposito. Ea omnem putorem adimet. cancer ater, is olet, & saniem spurcam mittit, albus purulentus est. Sed fistulosus, subtus suppurat sub carne. In ea uulnera huiusmodi terras brassicam, sanum faciet. optima est ad huiusmodi uulnus. Et luxatum si quod est, bis die aqua calida foueto, brassicam tritam opponito, cito sanum faciet. Si bis die apponitur, dolores auferet, & si quid contusum est, erumpet. si brassicam tritam apposueris, & sanum faciet, & si quid in mammis ulceris natum, & carcinoma, brassicam tritam opponito, sanum faciet. Et si ulcus acrimoniæ eius ferre non poterit, farinam hordeaceam misceato, ita opponito. Huiusmodi ulcera omnia hæc sana faciet. quod aliud medicamentum facere non potest, neque purgare. Et puero, & puellæ si ulcus erit huiusmodi, farinam hordeaceam addito. Et si uoles eam confectam, lautam, siccam, sale, aceto sparsam esse, salubrius nihil erit. Quo libentius edas, aceto mulso spargito, mentam siccam, & rutam coriandrum sectam, sale sparsam paulo libentius edes. Id bene faciet, & mali nihil finet in corpore consistere, & aluum bonam faciet. Siquid antea mali intus erit, omnia sana faciet. De capite, et de oculis omnia

deducet,

deducet, & sanum faciet. Hanc mane esse oportet ieiunum. Et si bilis atra est, & si lienes turgent, & si cor dolet, & si iecur, aut pulmones, aut præcordia, uno uerbo omnia sana faciet, intro que dolitabunt. eodem silphium inradito, bonum est. nam uenæ omnes, ubi sufflatæ sunt ex cibo, non possunt perspirare in toto corpore, inde aliquid morbus nascitur. ubi ex multo cibo aluus non it, pro portione brassica si uteris (id ut te moneo) nihil istorum usu ueniet morbis. Verum morbum articularium nulla res tantum purgat, quantum brassica cruda, si eam edes cum ruta, & coriandro concisam. Sic & laserpitium inrasum cum brassica ex aceto oxymelli, & sale sparsa. Hac si uteris, omnes articulos poteris experiri. Nullus sumptus est, & si sumptus esset, tamen ualetudinis causa experirer. hanc oportet mane ieiunum esse. Omnis qui somniosus est, hac eadem curatione sanum facies. Verum assam brassicam, & unctam caldam salis paulum dato homini ieiuno. Quamplurimam ederit, tam citissime sanus fiet ex eo morbo. Tormina quibus molesta erunt, sic facito. Brassicam macerato bene, postea in aulam conijcito, deferue facito bene. ubi cocta erit bene, aquam defundito. Eo addito oleum bene, & salis paululum, & cuminum, & polinam polentæ. Postea ferue bene facito. ubi feruerit, in catinum indito. Dato edat, si poterit, sine pane. si non, panis parum ibidem madefaciat. & si febrim non habebit, dato uinum atrum bibat. cito sanus fiet. Et hoc, si quando usus uergerit, qui debilis erit, hæc res sanum facere potest. brassicam edit ita, uti s. s. r. & hoc amplius. lotium conseruato eius, qui brassicam esitarit. id calfacito. eo hominem demittito. cito sanum faciet hac cura. expertum hoc est. Item pueros pusillos, si laues eo lotio, nunquam

c 2 debiles

debiles fient. & quibus oculi parum clari sunt, eo lotio inungito, plus uidebunt. Si caput, aut ceruices dolent, eo lotio caldo lauito, desinent dolere. Et si mulier eo lotio locos fouebit, nunquam ij uirosi fient. Et fouere sic oportet. ubi in scutra fruesceris, sub sellam supponito pertusam, eo mulier asidat, operito. Circum uestimenta eam dato. Brassica erraticam maximam uim habet. eam arface-re, & conterere oportet bene minutam, si quem purgare uoles, pridie ne coenet, mane ieiuno dato brassicam tritam aquæ cyathos IIII. nulla res tam bene purgabit, neque elleborum, neque scamoneum, & sine periculo, & scito salubrem esse corpori. Quos diffidas sanos facere, facies. Qui hac purgatione purgandus erit, sic eum curato. Sorbitione liquida hoc per dies VII. dato. ubi esse uolet, carnem assam dato. Si esse non uolet, dato brassicam coctam, & panem, & bibat uinum lene dilutam, lauet raro, utatur unctione. qui sic purgatus erit, diutina ualetudine utetur, neque ullus morbus ueniet nisi sua culpa. Et si quis ulcus tetrum, uel recens habebit, hanc brassicam erraticam aqua spargito, opponito, sanum facies. Et si fistula erit, turunda intro tridito: si turundam non recipiet, diluito, indito in uesticam, eo calamum alligato, ita premito, in fistulam introeat. Ea res sanum faciet cito. Et ad omnia ulcera uetera, & noua contritam cum melle opponito, sanum faciet. & si polypus in naso introierit, brassicam erraticam aridam tritam in malum conijcito, & ad nasum admoueto. Ita subducito solum animam quamplurimum poteris. in triduo polypus excidet. & ubi exciderit, tamen aliquot dies idem facito, ut radices polypi persanas facias. Auribus si parum audies, terito cum uino brassicam, sucum exprimito, in aurem intro tepidum in-

stillato

stillato. cito te intelliges plus audire. Deinde petigini parce brassicam opponito, sanam faciet, & ulcus non faciet.

Aluum si uoles deijcere.

Aluum deijcere hoc modo oportet. si uis bene tibi deijcere, sume tibi ollam, addito eo aquæ sestarios V. & eo addito unguam de perna. Si unguam non habebis, addito de perna frustum. P. s. quam minime pingue. ubi iam coctum incipit esse, eo addito brassicæ coliculos II. betæ coliculos I. cum radice sua, filicula paulum, herbæ mercurialis non multum, mutulorum L. II. piscem capitonem, & scorpionem I. cochleas V. & lentis pugillum. Hæc omnia decoquito usque ad sestarios tres iuris, oleum ne addideris. indidem sume tibi sestarium unum tepidum. adde uini coi cyathum unum. bibe, interquiesce. deinde iterum eodem modo, deinde tertium. Purgabis te bene. Et si uoles insuper uinum eorum mixtum bibere, licebit bibas. Ex ijs tot rebus, quot scriptum est, unum, quod eorum uis, aluum deijcere potest. Verum eare tot res sunt, uti bene deijcias, & suaue est.

Intertrigini, si uia ibis, remedium.

Intertrigini remedium. in uiam cum ibis, absynthij pontici surculum sub anulo habeto.

Luxum ut excantes.

Luxum si quod est, hac cantione sanum fiet. harundinem præde tibi uiridem P. IIII. aut V. longam. Mediam diffinde, & duo homines teneant ad coxendices. Incipe cantare in alio. s. F. motas uata daries dardaries astaries dissunapiter usq; dum coeant. Ferrum insuper iacta, ubi coierint, & altera alteram tetigerit, id manu prende & dextra, sinistra præcide. Ad luxum, aut ad fra-

e 3 eturam

curam alligatam fiet, & tamen quotidie cātato in. alio. s. f. uel luxato. Vel hoc modo, huat hanat huat ista pista sista, dānabo, dānaustra, & luxato. Vel hoc modo. huat haut haut ista sis ar dānabon dūnaustra.

Asparagus quomodo seratur.

Locum subigere oportet bene, qui habeat humorem, aut loco crasso, ubi erit subactus, areas facito, ut possis dextra, sinistraq; sarire, runcare, ne calcetur. Cum areas defirmabis, interuallum facito inter eas semipedem latum in omnes partes. Deinde serito. Ad lineam palo grana bina, aut terna demittito. Et eodem palo cauum terra operito. Deinde supra areas stercus spargito, bene serito. Secundum aequinoctium uernum, ubi erit natum, herbas crebro purgato, cauetoq; , ne asparagus unā cum herba uellatur. Quo anno seueris substramentis per hiemem operito, ne peruratur. Deinde primo uers aperito, sarito, runcatoq;. Post annum tertium quā seueris, incendito uere primo. Deinde ne ante sarueris, quā asparagus natus erit. ne in sariendo radices lēdas. Tertio, aut quarto anno asparagum uellito ab radice. Nam si defringes, stirpes fient, & intermorientur. Vsq; licebit uellas, donicum in semen uideris ire. Semen maturum fit ad autumnum. Ita cum sumpseris semen, incendito, & cum coeperit asparagus nasci, sarito, & stercorato. Post annos viii. aut ix. cum iam est uetus, digerito, & in quo loco positurus eris, terrā bene subigito, & stercorato. Deinde fossulas facito, quā radices asparagi demittas. Interuallum sit ne minus pedes singulos inter radices asparagi. uellito, sic circumfodito, ut facile euellere possis. Caueto ne frangatur. Stercus ouillum quamplurimum fac ingeras. id est optimū ad eam rem. Aliud stercus herbas creat.

Salsura

Salsura pernarum, ofellae Puteolanae.

Pernas sallire sic oportet, in dolio, aut in seria. Cum pernas emeris, ungulas earū praecidito. Salis romaniēsis moliti in singulas semodius. In fundo dolij, aut serie salē sternito. Deinde perna ponito. Cutis deorsum spectet. Sale obruito totam. Deinde alteram insuper ponito. Eodem modo obruito. Caueto, ne caro carnem tangat. Ita omnes obruito: ubi iam omnes composueris, sale insuper obrue, ne caro appareat, aequalem facito. Vbi iam dies v. in sale fuerint, eximito omnes cum suo sale. Quae tum summa fuerint, imas facito. Eodemq; modo obruito, & componito. Post diem omnino duodecimum pernas

eximito, & salem omnem detergeto, & suspendito in uento biduum.

Die tertio extergeto spongia bene, perunguito oleo.

Suspendito in fumo biduum.

Tertio die demito. Perunguito oleo, & aceto

commixto, suspendito

in

in

in

in

in carnario. nec tinea, nec uermes tangent.

c 4 M.

VARRONIS RERVM RVSTI
CARVM DE AGRICVLTURA, LI-
BRI PRIMI CAPITA.

Qui Græci de agricultura scripserint.	Caput I.
Quæ dijugenda sint ab agricultura.	Cap. II.
Artem esse agriculturam.	III.
Agriculturæ quod sit initium, & quis finis.	IIII.
Quot partes habeat disciplinæ cultura agri.	V.
De solo fundi quæ sint uidentia.	VI.
Qui sit ager optimus, & quis ab eo proximus, & qui deinceps.	VII.
De uineis.	VIII.
De modis agrorum.	IIIII.
Hæredium, & Centuria, & Saltus, quare sint his uocabulis appellata.	X.
De uilla.	XI.
De aqua uillæ.	eodem
De loco, & in quam partem cœli uilla ponenda sit.	XII.
De uillæ rusticæ descriptione.	XIII.
De septis, quæ fundi tutandi causa fiunt.	XIIII.
De finib. tuendis.	XV.
De eis, quæ extra fundum commoda fiunt, aut incommoda.	XVI.
Agri quib. reb. colantur.	XVII.
De numero rusticorum, quot operis quisque agri modus coli possit.	XVIII.
Quot iugis bouum quisque agri modus coli possit.	XIIII.
De bubus.	XX.
De canibus.	XXI.
Si prata sunt in fundo, pecus non est, quid sit faciendum.	
De	

De nuto instrumento.	XXII.
Quæ, et quo quidque loco maximè expediat serere.	XXIII.
Olea in quali agro serenda sit.	XXIIII.
Vinea in quo agro serenda sit.	XXV.
Quo loco ridicæ in uinea figi debeant.	XXVI.
De solis cursu indescripto in partes anni quattuor & octo, et de eis quaque parte in agro debeat fieri.	XXVII.
Quotenos dies habeat quodque tempus anni descripti in quattuor partes.	XXVIII.
Primo interuallo inter Fauonium, & Aequinoctium uerum quæ fieri oporteat.	XXVIII.
Secundo interuallo inter Vernal æquinoctium, quod est VIII. Kl. Apriles, & Vergiliarum exortum, qui est VI. Idus Maias, quæ fieri oporteat.	XXX.
Tertio interuallo inter Vergiliarum exortum, qui est VI. Idus Maias ad solstitium, quod est VI. Kl. Iul. quæ fieri oporteat.	XXXI.
De uineis nouellis.	eodem
De pampinatione.	eodem
Qualis sit capreolus in uite.	eodem
De pabulo secando.	eodem
De inrigatione.	eodem
Quarto interuallo, inter solstitium, quod est ex VI. Kl. Iul. in a. d. IIII. Idus Augustas, & Caniculam, quæ est ex a. d. III. Idus Augustas in a. d. Kl. Octobres, quæ fiant.	XXXII.
De eis quæ seri oporteat, & quare legumina, appellentur.	eodem
Quinto interuallo, inter Caniculam quæ a. d. III. Idus Augustas, & Aequinoctium autumnale, quod est a. d. V. Kl. Octobres, quæ fieri oporteat.	XXXIII.
De	Sexto

- Sexto interuallo, ab Aequinoctio autumnali serere oportere usque ad brumam, medij sunt dies XCI. nec ante aequinoctiū neq; post brumā seri oportere. Fabā optime seri in Vergiliarum occasu VI. Idus Nouembres. Vindemiam fieri oportere, inter Aequinoctium autumnale v. Kl. Octobres & Vergiliarum occasum VI. Idus Nouembres: deinde uites putari, & propagari, & seri poma frigidis locis uere. XXXIII.
- Septimo interuallo, inter Vergiliarum occasum v. Idus Nouembres, & brumam VIII. Kl. Ianuarias quæ fieri oporteat. XXXV.
- Octauo interuallo, inter brumā VIII. Kl. Ianuarias, & Faouonū v. Idus Febr. quæ fieri oporteat. XXXVI.
- De lunarib. dieb. XXXVII.
- De altera temporū diuisione, coniuncta cum Sole & Luna, & habentis sex partes. eodem
- De Stercore: sterquilinum quo loco faciendum sit, in quo medio, si robusta materia sit depacta, non nasci serpente. XXXVIII.
- Quattuor esse genera seminum, & quæ quo tempore, loco, ut debeant seri. XXXVIII.
- Quæ sint genera seminū, & quæ admodū propagari debeāt, & quib. tēporib. quoq; loco ponēda sint. XL.
- De temporib. transferendorum surculorum, & quæ sint post sationem obseruanda. XLI.
- De medica. XLII.
- De cytiso. XLIII.
- Quoteni modij serantur in iugero, fabæ, tritici, hordei, farris. XLIII.
- Sata quoto quæq; die prodeant de terra. XLV.
- Ex quib. folijs cognosci possint anni tempora. XLVI.
- Quem

- Quemadmodum sata sint tuenda. XLVII.
- Quæ in spica sint uocabula, & causæ eorum. XLVIII.
- De fructibus maturis capiendis. XLVIII.
- De fenificio, & scilitione pratorum. eodem
- De messe, & causa huius uocabuli, quare messis appellata sit, quare uē paleæ appellatæ sint. L.
- Arcam qualem esse oporteat. LI.
- In semen quemadmodum spicas secerni oporteat. LII.
- Tritura quemadmodum fieri oporteat. eodem
- De stipula. LIII.
- De uindemia faciēda. LIII.
- De olea legēda. LV.
- De sceno condendo. LVI.
- De tritico condendo. LVII.
- De faba, & leguminibus condendis. LVIII.
- De uuis condendis. eodem
- De pomis condendis. LVIII.
- De olea condēda. LX.
- De amurca condēda. LXI.
- De promendis frugibus tuēdi causa. LXII.
- Quemadmodum frumentum promendum sit. LXIII.
- De amurca tuēda & promēda. LXIII.
- De uino promēdo. LXV.
- De olea promēda. LXVI.
- De nuce, & palmula, & fico promēdo. LXVII.
- De uuis, & malis, et sorbis pensilibus promēdis. LXVIII.
- De sarre promēdo, aut ad cibatum, aut ad sationem, aut ad uendendum. LXVIII.

M·TER·VAR

RONIS RERVM RVSTICA

RVM DE AGRICVL

TVRA LI=

BER I.

CAPVT PRIMVM.

T I V M si essem cōsecutus Fun-
dania, commodius tibi hęc scribe-
rem, quę nunc, ut potero, expo-
nam, cogitans esse properandum,
quod (ut dicitur) si est homo bul-
la, eo magis senex: annus enim
octogesimus admonet me, ut sar-
cinas colligam ante, quā proficiscar è uita. Quare, quo-
niam emisti fundum, quem bene colendo fructuosum con-
ficere uelis, meq; ut id mihi habeam curare roges, expe-
riar. & nō solum, ut ipse quoad uiuam, quid fieri oporteat
ut te moneam, sed etiam post mortem. Neque patiar
Sibyllam non solum cecinisse, quę, dum uiueret, prodes-
sent hominibus, sed etiā quę cum perisset ipsa, & id etiā
ignotissimis quoq; hominibus, ad cuius libros tot annis
post publice solemus redire, cum desideramus quid faciē-
dum sit nobis ex aliquo portento, me, necdum uiuo quidē,
necessarijs meis quod profit facere. Quo circa scribā tibi
tres libros indices, ad quos reuertare, si qua in re queres,
quemadmodum quidq; te in colendo oporteat facere. Et
quoniam (ut aiunt) Dei facientes adiuuant, prius inuoca-
bo eos, nec, ut Homerus, & Ennius, Musas, sed xii. deos,
consentis, neque tamen eos urbanos, quorum imagines ad
forum

forum auratę stant, sex mares, & foemina totidem, sed
illos xii. deos, qui maxime agricolarū duces sunt. Primū,
qui omnes fructus agriculturę cęlo, & terra continent,
Iouem, & Tellurem. Itaq; quod ij parentes magni dicun-
tur. Iuppiter pater, appellatur. Tellus terra mater. Secū-
do Solem, & Lunam, quorum tempora obseruantur, cum
quędam seruntur, & conduntur. Tertio Cererem, & Li-
berum, quod horum fructus maxime necessarij ad uictum.
Ab his enim cibus, & potio uenit è fundo. Quarto Ro-
bigum, ac Floram, quibus propitijs, neque rubigo frumen-
ta, atque arbores corrumpit, neq; non tempestiue florent.
Itaq; publicę Robigo ferię, robigalia, Florę, ludi flora-
lia instituti. Item adueneror Mineruā, & Vnerem, qua-
rum unius procuratio oliueti, alterius hortorum, quo no-
mine rustica uinalia instituta. Nec non etiā præcor Lym-
pham, ac Bonum euentum, quoniam sine aqua omnis ari-
da, ac misera agricultura, sine successu, ac bono euentu,
frustratio est nō cultura. ijs igitur deis ad uenerationē ad-
uocatis, ego referā sermones eos, quos de agricultura ha-
buimus nuper, ex quibus quid te facere oporteat animad-
uertere poteris, in queis quę non inerunt & queres, in-
dicabo, a quibus scriptorib. reperias, et Gręcis, et nostris.

Qui Gręcē scripserunt dispersim alius de alia re, sunt
plus quinquaginta. Hi sunt, quos tu habere in cōsilio po-
teris, cum quid consulere uoles, Hieron Siculus, & Atta-
lus Philometor, de philosophis, Democritus physicus, Xe-
nophon Socraticus, Aristoteles, & Theophrastus peripa-
tetici, Archytas pythagoreus, item Amphiloachus Atheniē-
sis, Anaxipolis thasius, Apollodorus lemnius, Aristopha-
nes maleotes, Antigonus cymeus, Agathocles chius, Apollo-
nius pergameneus, Aristadrius atheniensis, Bacchius mile-
sius

sius, Bion soleus, Cheresteus, & Chereas Athenienses, Diodorus priennæus, Dion colophonius, Diophanes niceſis, Epigenes rhodius, Euagon thasius, Euphranij duo, unus Atheniſis, alter Amphipolites, Aegestas Maronites, Menandri duo, unus priennæus, alter heracleotes, Niceſius maronites, Pythion rhodius. De reliquis, quorū quæ fuerit patria non accepi, sunt Androtion, Aeschion, Aristomenes, Athenagoras, Crates, Dadis, Dionysius, Euphiton, Euphorion, Eubolus, Lysimachus, Maseas, Menestratus, Pleuthiphanes, Persis, Theophilus. ii, quos dixi, omnes soluta oratione scripserunt. easdē res etiā quidam uersibus, ut Hesiodus ascræus, Menecrates ephesius. Hos nobilitate Mago Carthaginensis præterijt poenica lingua, quod res dispersas cōprehendit libris $\times \times \text{II} \times$, quos Cassius Dionysius uticēsis, uertit libris $\times \times$. ac Graeca lingua Sextilio prætori misit, in quæ uolumina de Graecis libris eorum, quos dixi, adiecit non pauca, & de Magonis dempsit instar librorū viii. Hosce ipsos utiliter ad vi. libros redegit Diophanes in Bithynia, & misit Deiotaro regi. Quo breuius de ea re conor tribus libris exponere, uno de agricultura, altero de re pecuaria, tertio de uillaticis pastionibus. Hoc libro circuncisis rebus, quæ non arbitror pertinere ad agriculturam. Itaq; primū ostendam, quæ secerni oporteat ab ea. Tum de his rebus dicam, sequens naturales diuisiones. Ea erunt ex radicibus trinis, & quæ ipse in meis fundis colendo animaduerti, & quæ legi, & quæ à peritis audij.

CAP. II.

Sementius ferijs in adem Telluris ueneram rogatus ab æditimo, ut dicere didicimus à patribus nostris, ut corrigimur à recentibus urbanis, ab ædituo. Offendi ibi C. Fundanium socerum meum, & C. Agrium equitē R. socraticum

socraticum, & P. Agrasium publicanum, spectantes in patrie pictam Italiam. Quid uos hic inquam, num feriae sementiæ otiosos huc adduxerunt, ut patres, & auos solent nos? Nos uero (inquit Agrius, ut arbitror) eadem causa, quæ te, rogatio Aeditimi. Itaq; si ita est, ut annis, morere oportet nobiscum, dum ille reuertatur. Nam accersitus ab ædile, cuius procuratio huius templi est, nōdum redijt, & nos, ut expectaremus se, reliquit qui rogaret. Vultis igitur interea uetus prouerbium, quod est, Romanus sedendo uincit, usurpemus, dum ille uenit? Sanè inquit Agrius, & simul cogitans, portam itineri dici longissimam esse, ad subsellia sequentibus nobis procedit. Cum confecissemus, Agrasius uos, qui multas perambulatis terras, æquam cultiorem Italia uidistis inquit? Ego uero Agrius, nullam arbitror esse, quæ tam tota sit culta. Primū cum orbis terræ diuisus sit in duas partes ab Eratosthene, maxime secundum naturam ad meridiem uersus, & ad septentriones. Et sine dubio, quoniam salubrior pars septentrionalis est, quàm meridiana. Et quæ salubriora, illa fructuosiora, dicendum magis eam fuisse opportunam ad colendum, quàm Asiam, ibiq; Italiam. primum quod est in Europa, secundo, quod hæc temperatior pars est, quàm interior. nam intus penè sempiternæ hyemes. Neq; mirum, quod sunt regiones inter circulum septentrionalem, & inter cardinem cœli, ubi sol etiam sex mensibus continuis non uidetur. Itaque in oceano in ea parte ne nauigari quidem posse dicunt propter mare congelatum. Fundanius, em ibi tu quicquam nasci putas posse, aut coli natum? Verum enim est illud Pacuuij, Sol si perpetuo sit, aut nox, flammeo uapore, aut frigore, terræ fructus omnes interire. Ego hic, ubi nox, & dies modice redit,

dit, & abijt, tamen æstiuo die, si non diffinderem meo in-
 fiticio somno meridiæ, uiuere non possem, illic in semestri
 die, aut nocte quemadmodum quicquam feri, aut alescere,
 aut meti possit? Contra quid in Italia utensile non modo
 non nascitur, sed etiam non egregium fit? quod far con-
 feram campano? quod triticum appulo? quod uinum fa-
 lerno? quod oleum uenafro? Non arboribus consita Ita-
 lia est, ut tota pomarium uideatur? An Phrygia magis ui-
 tibus cooperta, quam Homerus appellat *ἡμπελόεσσα*, quidam
 hæc? aut Argos, quod idem poëta *πολύπυρον*, in qua terra
 iugerum unum denos, & quinos denos culleos fert uini,
 quot quædam in Italia regiones. An non M. Cato scri-
 bit in libro originum sic? ager gallicus romanus uocatur,
 qui uiritim cis Ariminum datus est ultra agrum Picentium.
 In eo agro aliquot fariam in singula iugera dena cullea
 uini fiunt. Nonne item in agro fauentino, à quo ibi tri-
 cenariæ appellantur uites, quod iugerum tricenas ampho-
 ras reddat? Simul aspicit me, certe inquit, L. Martium
 præfectus fibrum tuus in fundo suo Fauentiæ hanc mul-
 titudinem dicebat suas reddere uites. Duo in primis spe-
 ctasse uidentur Italici homines colendo, possent ne fru-
 ctus pro impensa, ac labore redire, & utrum saluber lo-
 cus esset, an non: quorum si alterutrum decollat, & nihi-
 lomius quis uult colere, mente est captus, atq; ad agna-
 tos, & gentiles est deducendus. Nemo enim sanus debet
 uelle impensam, ac sumptum facere in culturam, si uidet
 non posse refici. Nec si potest reficere fructus, si uidet eos
 fore, ut pestilentia dispercant. Sed opinor qui hæc com-
 modius ostendere possint, adsunt. Nam C. Licinium Stolo-
 nem, & Cn. Tremelium Scrofam uideo uenire, Vnum
 cuius maiores de modo agri legem tulerunt. Nam Stolo-
 nis illa

nis illa lex, quæ uetat plus d. iugera habere ciuem R. &
 qui propter diligentiam culturæ Stolonum confirmauit
 cognomen, quod nullus in eius fundo reperiri poterat stolo,
 quod effodiebat circum arbores, è radicibus, quæ nas-
 scerentur è solo, quos stolones appellabant, eiusdem gen-
 tis C. Licinius tribunus pleb. cum esset post reges exactos
 annis cccclxxv. primus populum ad leges accipiundas
 in septem iugera forensia, è comitio eduxit. Alterum col-
 legam tuum, xx uir qui fuit, ad agros diuidendos cam-
 panos, uideo huc uenire Cn. Tremelium Scrofam, uirum
 omnibus uirtutibus politum, qui de agricultura romanum
 peritissimus existimatur. An nõ iure inquam? Fundi enim
 eius propter culturam iucundiore spectaculo sunt multis,
 quam regie polita ædificia aliorum, cum huius spectatum
 ueniant uillas, non ut apud Lucullum, ut uideant pina-
 cothecas, sed oporothecas. Huiusce inquam pomaria sum-
 ma sacra uia, ubi poma ueneunt, contra auream imagi-
 nem. Illi interea, ad nos. Et Stolo, Num cœna comesa in-
 quit uenimus? nam non L. uidemus Fundilium, qui nos
 aduocauit. Bono animo este inquit Agrius: Nam non mo-
 do ouum illud sublatum est, quod ludis circensibus nouis-
 simi curriculi finem facit quadrigis, sed ne illud quidem
 ouum uidimus, quod in ceriali pompa solet esse primum.
 Itaque dum id nobiscum unà uideatis, ac uenit editimus,
 docete nos agricultura quam summam habeat, utilita-
 tem ne, an uoluptatem, an utrumque: ad te enim rudem
 esse agriculturæ nunc, olim ad Stolonem fuisse dicunt,
 Scrofa, Prius inquit discernendum, utrum quæ serantur in
 agro ea sola sint in cultura, an etiam quæ inducantur in
 rura, ut oues, & armenta. Video enim qui de agricultura
 scripserunt, & Pœnice, & Græcè, & Latine, latius uaga-
 tos,

. . . uie .

cortha auream
3. magnoperas te
magisterium

f tos,

tos, quam oportuerit. Ego uero inquit Stolo, eos non in omni re imitandos arbitror, & eo melius fecisse quosdam, qui minore pomerio finierunt, exclusis partibus, quæ non pertinent ad hanc rem. quare tota passio, quæ coniungitur à plerisque cum agricultura, magis ad pastorem, quam ad agricolam pertinere uidetur. Quo circa principes, qui utriusque rei præponuntur, uocabulis quoque sunt diuersi, quod unus uocatur uilicus, alter magister pecoris. Vilicus agri colendi causa constitutus, atque appellatus à uilla, quod ab eo in eam conuehantur fructus, & uehantur, cum ueneunt. À quo rustici etiam nunc quoque uitam ueam appellant, propter uecturas, & uellam non uillam, quod uehant, & unde uehant. Item dicuntur, qui uecturis uiuunt, uel laturam facere. Certe, inquit Fundanius, aliud passio, & aliud agricultura, sed affinis. Et ut dextera tibia alia, quam sinistra, ita ut tamen sit quodammodo coniuncta, quod est altera eiusdem carminis modorum incentiua, altera succentiua. Et quidem licet adijcias inquam, pastorum uitam esse incentiuam, agricolarum succentiuam auctore doctissimo homine Dicæarcho, qui Græciæ uita quælis fuerit, ab initio nobis ita ostendit, ut superioribus temporibus fuisse doceat, cum homines pastoritiam uitam agerent, neque scirent etiam arare terram, aut serere arbores, aut putare, ab his inferiore gradu ætatis susceptam agriculturam. Quocirca & succinit pastoralis, quod est inferior, ut tibia sinistra à dextræ foraminibus. Agrius Tu inquit tibicen non solum adimis domino pecus, sed etiam seruis peculium, quibus domini dant, ut pascant, atque etiam leges colonicas tollis, in quibus scribimus, Colonus in agro surculario ne capra natum pascat, quas etiam astrologia in cœli recepit, non longe ab Tauro. Cui Fundanius, Vide inquit, ne agri

agri istuc sit ab hoc, cum in legibus etiam scribatur, pecus quoddam. Quædam enim pecudes culturae sunt inimicæ, ac ueneno, ut istæ, quas dixisti, capræ. eæ enim omnia nouella fata carpando corrumpunt, non minimum uites, atque oleas. Itaque propterea institutum diuersa de causa, ut ex caprino genere ad alij dei aram hostia adduceretur, ad alij non sacrificaretur, cum ab eodem odio alter uidere nollet, alter etiam uidere pereuntem uellet. Sic factum, ut Libero patri repertori uitis hirci immolarentur, proinde ut capite darent poenas. Contra, ut Mineræ caprini generis nihil immolarent, propter oleam, quod eam, quam Leserit, fieri dicunt sterilem. eius enim saliuam esse fructus uenenum. Licinius, Hoc nomine etiam Athenis in arcem non inigi, præterquam semel ad necessarium sacrificium, ne arbor olea, quæ primum dicitur ibi nata, à capra tagi possit. Nec ullæ inquam pecudes agriculturae sunt propriae, nisi quæ agrum operæ, quo cultior sit, adiuuare, ut eæ, quæ iunctæ arare possunt. Agrasius si istuc ita est inquit, quomodo pecus remoueri potest ab agro, cum sterus, quod plurimum prodest, greges pecorum ministrant? Sic inquit Agrius, uenaliū greges dicemus agriculturam esse, si propter istam rem habendum statuerimus. Sed error hinc, quod pecus in agro esse potest, & fructus non in eo agro ferre, quod non sequendum. Nam sic etiam res aliæ diuersæ ab agro erunt assumendæ, ut si habeas plures in fundo textores, atque institutos histonas, sic alios artifices. Scrofa, diiungamus igitur inquit, passionem à cultura, & si quis quid uult aliud. An ne ego inquam sequar Safernarum patris, & filij libros? ac magis putem pertinere figlinas quemadmodum exerceri oporteat, quam argenti fodinas, aut alia & alia metalla, Arasio fodina

f 2 que

quæ sine dubio in aliquo agro fiunt. Sed ut neq; lapidina, neq; arenaria ad agriculturam pertinent, sic figlina. neque ideo non in quo agro idoneæ possunt esse, non exercendæ, atq; ex eis capiundi fructus, ut etiam si ager secundū uiam, & opportunus uiatoribus locus, adificandæ tabernæ diuersoria, quæ tamē quamuis sint fructuosa, nihilo magis sunt agriculturæ partes. Non enim si quis propter agrum, aut etiā in agro profectus domino, agriculturæ acceptum referre debet, sed id modo, quod ex statione terra sit natum ad fruendum. Suscipit Stolo, Tu inquit inuides tanto scriptori, & obstrigillādi causa figlinas reprehendis, cum præclara quædam, ne laudes, præmittas, quæ ad agriculturam uehementer pertineant.

Cum subriisset Scrofā, quod non ignorabat libros, & despiciebat, & Agrasius se scire modo putaret, ac Stolonem rogasset, ut diceret, coepit, Scribit cimices quemadmodum interfici oporteat his uerbis. Cucumerem anguinum condito in aquam, eamq; infundito quò uoles, nulli accedent, uel sil bubulum cum aceto mixtum, unguito lectum. Fundanius aspicit ad Scrofā, & tamen uerū dicit, inquit, hic, ut hoc scripserit in agricultura. Ille. Tam hercle, quā hoc, si quem glabrum facere uelis, quod iubet, ranam luridam conijcere in aquam, usquequo ad tertiam partē decoxeris, eoq; unguere corpus. Ego quod magis inquam pertineat ad Fundanij ualetudinem, & in eo libro est, satius dicam, nam huiusce pedes solent deletere, in fronte contrahere rugas. Dic sodes inquit Fundanius: nam malo de meis pedibus audire, quā quemadmodum pedes betaceos scri oporteat. Stolo subridens dicam, inquit, eisdem, quibus ille uerbis scripsit, uel Tarquennam audiui. Cū homini pedes dolere coepissent, qui

pedes contra
hinc infunde
gas.

tui meminisset, ei mederi posse. Ego tui memini, medere meis pedibus. Terra pestē teneto. Salus hic maneto in meis pedibus. Hoc ter nouies cantare iubet, terrā tangere, despuere, ieiunū cātare. Multa in quā itē alia miracula apud Sacerdas inuenies, quæ omnia sunt diuersa ab agriculturā, & ideo repudiāda, quasi uero in quā, nō apud cæteros quoq; scriptores talia reperiātur. An non in magni illius Catonis libro, qui de agricultura est editus, scripta sunt permulta similia ut hæc? Quemadmodū placentam facere oporteat, quo pacto libū, qua ratione pernas fallire. Illud non dicit inquit Agrasius, quod scribit, si uelis in conuiuio multum bibere, cœnareq; libenter, ante esse oportet brāsicam crudā ex aceto, & post, aliqua folia v. CAP. III.

igitur inquit Agrasius, quæ diiungēda essent à cultura cuiusmodi sint, quoniā discretū de ijs rebus dicēdū, quæ sciētia sit, & quid in colēdo nos docet, ars an sit, an quid aliud, & à quibus carceribus decurrat ad metas. Stolo cum aspexisset Scrofā, Tu inquit, & etate, & honore, & scientia quod præstas, dicere debes. Ille non grauatius, Primum inquit; nō modo est ars, sed etiam necessaria, ac magna. eaq; est scientia, quæ docet, quæ sint in quoquo agro serunda, ac faciūda, quæq; terra maximos perpetuo reddat fructus.

CAP. IIII.

Illius principia sunt eadē, quæ mundi esse Ennius scribit, aqua, terra, anima, & sol. Hæc enim cognoscenda prius, quā iacias semina, qd' initiū fructū oritur. Hinc profecti agricolæ ad duas metas dirigere debent, ad utilitatem, & uoluptatem. Utilitas querit fructū, uoluptas delectationē. Priores partes agit, quod utile est, quā quod delectat, nec non ea, quæ faciunt cultura honestiorem agrū, pleraq; non solum fructuosorem eundem faciunt,

f 3 ut

ut cum in ordinem sunt confita arbusta, atq; oliueta, sed etiam uendibiliorem, atq; adijciunt ad fundi pretiū. nemo enim eadē utilitate non formosius quod est, emere mauult pluris, quam si est fructuosus turpis. Vtilissimus autem is ager, qui salubrior est, quam alij, quod ibi fructus certus, contra quod in pestilenti, calamitas, quamuis in feraci agro colonum ad fructus peruenire non patitur. Etenim ubi ratio cum orco habetur, ibi nō modo fructus est incertus, sed etiam colentiū uita. Quare ubi salubritas non est, cultura non aliud est, atq; alca domini uitae, ac rei familiaris. Nec hęc non diminuitur scientia. ita enim salubritas, quę ducitur è cælo, ac terra, nō est in nostra potestate, sed in nature, ut tamē multum sit in nobis, quod grauiora quę sunt, ea, diligētia, leuiora facere possumus. etenim si propter terram, aut aquā, odorem ue, quem aliquo loco eructat, pestilentior est fundus, aut propter cæli religionem ager calidior sit, aut uentus nō bonus flet. Hęc uitia emē dari solent domini sciētia, ac sumptu. quod permagni interest, ubi sint posite uillae, quantę sint, quō spectēt, porticibus, ostijs, ac fenestris. An nō ille Hippocrates medicus in magna pestilentia, nō unū agrū, sed multa oppida, scientia seruauit? Sed quid ego illū uoco ad testimoniū? Non hic Varro noster, cum Corcyrae esset exercitus, ac classis, et omnes domus repletae essent ægrotis, ac funeribus, immisso fenestris nouis aquilone, et obstructis pestilentibus, ianuaq; permutata, caeteraq; eius generis diligentia, suos comites, ac familiā, incolumes reduxit?

CAP. V.

Sed quoniam agricultura, quod esset initium, et finis dixi, relinquatur quot partes ea disciplina habeat, ut sit uidentum. E quidem innumerabiles mihi uidentur inquit Agrius, cū lego libros Theophrasti cōplures, qui inscri

ut partes habeat
quasiam cultura
habet.

inscribuntur quędam isoplas, et alteri quędam dicitur. Sto-
lo isti inquit libri non tam idonei ijs, qui agrum colere uolunt, quam qui scholas philosophorum, neque eo dico, quod non habeant et utilia, et communia quaedam, quapropter tu potius agriculturae partes nobis expone. Scrofa agricultura inquit, quatuor sunt partes summae. e quibus prima cognitio fundi, solum, partesq; eius quales sint. Secunda, quę in eo fundo opus sunt, ac debeant esse culture causa. Tertia, quę in eo pradio colendi causa sint faciunda. Quarta, quo quicq; tempore in eo fundo fieri conueniat. De his quatuor generibus singulae minimum in binas diuiduntur species. quod habet prima ea, quę ad solum pertinent terra, et quę ad uillas, et stabula. Secunda pars, quę mouentur, atque in fundo debeant esse culture causa. est item bipartita, de hominibus, per quos colendū, et de reliquo instrumento. Tertia pars, quę de rebus, diuiditur, quę ad quamq; rem sint preparanda, et ubi quęq; faciunda. Quarta pars de temporibus, quę ad solis circumitum annum sint referenda, et quę ad Lunae menstruum cursum. De primis quatuor partibus prius dicam, deinde subtilius de octo secundis.

CAP. VI.

igitur primum de solo fundi uidentum hęc quatuor. *de solo fundi*
Quę sit forma, quo in genere terra, quātus, quā per se tutus. Formę cum duo genera sint, una quā natura dat, altera, quā sationes imponūt, prior, quod alius ager bene natus, alius male. posterior, quod alius fundus bene constitus est, alius male. dicā prius de naturali. Igitur cum tria genera sint à specie simplicia agrorum, campestre, collinum, et montanum, est ex ijs tribus quartum, ut in eo fundo, in quo hęc duo, uel tria sunt, ut multis locis licet uideri. E quibus tribus fastigijs simplicibus, sine dubio

f 4 infimis

infirmis alia cultura aptior, quam summis, quod hæc calidiora, quam summa, sic collinis, quod ea tepidiora, quam infima, aut summa. Hæc apparent magis ita esse in latioribus regionibus, simplicia cum sunt. Itaq; ubi lati campi, ibi magis æstus. Et eò in Apulia loca calidiora, ac grauiora. Et ubi montana, ut in Vesuuiio, quod leuiora, & ideo salubriora. Qui colunt deorsum, magis æstate laborant, qui sursum, magis hyeme, uerno tempore in campestribus maturius eadem illa feruntur, quam in superioribus, & celerius hic, quam illic coguntur. Necnon sursum, quam deorsum tardius feruntur, ac metuntur. Quædam in montanis prolixiora nascuntur, ac firmiora, propter frigus, ut abietes, ac sappini. Hic, quod tepidiora populi, ac salices, sursum fertilia, ut arbutus, ac quercus, deorsum, ut nuces Græcæ, ac mariscæ fici. In collibus humilibus societas maior cum campestri fructu, quam cum montano, in altis contra. Propter hæc tria fastigia formæ, discrimina quædam sunt sationum, quod segetes meliores existimantur esse campestris, uinæ collinæ, syluæ montanæ, plerumq; hiberna ijs esse meliora, qui colunt campestria, quod tunc prata ibi herbosa, putatio arborum tolerabilior. Contra æstiuæ montanis locis commodiora, quod ibi tum & pabulum multum, quod in campis aret, ac cultura arborum aptior, quod tum illic frigidior ær. Campester locus is melior, qui totus æquabiliter in unam partem uergit, quam is, qui est ad libellam æquus, quod is, cum aquæ non habent delapsum, fieri solet uliginosus. eo magis si quis est inæquabilis, eo deterior, quod fit propter lacunas aquosus. Hæc, atq; huiusmodi tria fastigia agri ad colendum dispariliter habent momentum.

CAP. VIII.

in agro optima. **S**Tolo, Quod ad hanc formam naturalem pertinet, de eo non

eo non incommode Cato uidetur dicere, cum scribit optimum agrum esse, qui sub radice motis situs sit, & spectet ad meridianam cœli partem. Subijcit Scrofa. De forma cultura hoc dico, quæ specie fiant uenustiora, sequi, ut maiore quoq; fructu sint, ut qui habent arbuta, si sata sunt in quincuncem propter ordines, atq; interualla modica. Itaq; maiores nostri ex aruo æquè magno, sed male consito, & minus multum, & minus bonum faciebant uinum, & frumentum, quod quæ suo quicq; loco sunt posita, ea minus loci occupant, & minus officit aliud alij ab sole, ac luna, & uento. Hoc licet coniectura uidere ex aliquot rebus, ut nuces integras, quas uno modio cõprehendere possis, quod putamina suo loco quæq; habet natura composita, cum easdem si frigeris uix sesquimodio concipere possis. Præterea quæ arbores in ordinem sate sunt, eas æquabiliter ex omnibus partibus sol, ac luna coquunt. quo fit, ut uuæ, & oleæ plures nascantur, & ut celerius coquantur, quas res duas sequuntur altera illa duo, ut plus reddant musti, & olei, & pretij pluris. Sequitur secundum illud, quali terra solum sit fundi, à qua parte uel maxime bonus, aut non bonus appelletur. Refert enim, quæ res in eo feri, nasciq; & cuiusmodi possint. Non enim eadem omnia in eodem agro recte possunt. Nam ut alius est ad uitem apertus, alius ad frumentum, sic de cæteris alius ad aliam rem. Itaq; Cræte ad cortyniã dicitur platanus esse, quæ folia hyeme non amittat. Itemq; in Cypro, ut Theophrastus ait, una. Item Sybari, qui nunc Thuriij dicuntur, quercus simili esse natura, quæ est in oppidi conspectu. Item contra atq; apud nos fieri ad elephantinæ, ut neq; ficus neq; uites amittant folia. Propter eandem causam multa sunt bifera, ut uites apud mare Smyrnæ, malus bifera, ut in

f 3 agro

agro Consentino. Idem ostendit, quod in locis feris plura ferunt, in ijs, quæ sunt culta meliora, eadem de causa sunt, quæ non possunt uiuere nisi in loco aquoso, aut etiam aqua. Et id discriminatum, ut alia in lacubus, ut arundines in Reatino, alia in fluminibus, ut in E petro arbores alni, alia in mari, ut scribit Theophrastus, palmas, et squillas. In Gallia trāsalpina intus ad Rhenu, cum exercitū duce rem, aliquot regiones accessi, ubi nec uitis, nec olea, nec poma nascerentur, ubi agros stercorarēt candida fossicia creta. Vbi salem nec fossiciū, nec maritimū haberēt, sed ex quibusdā lignis combustis, carbonibus salsis pro eo uterētur. Stolo, Cato quidē inquit, gradatim præponēs, aliū alio agrum meliorē dicit esse in nouē discriminibus, quod sit primus, ubi uinea possint esse bono uino, et multo. Secundus, ubi hortus irriguus. Tertius, ubi salicta. Quartus, ubi oliueta. Quintus, ubi pratum. Sextus, ubi capus frumētarius. Septimus, ubi cædua silua. Octauus, ubi arbustum. Nonus, ubi glandaria silua. Scrofa, Scio inquit scribere illum, sed de hoc non consentiunt omnes, quod alij dant primatum bonis pratis, ut ego quoq; à quo antiqui prata parata appellarūt. Cæsar Vopiscus ædilicius, causam cum ageret apud Censores, campos Rosæ Italiae dixit esse su mem, in quo relicta pertica postridie non appareret propter herbam.

CAP. VIII.

Contra uineā sunt, qui putent sumptu fructū deuorare. Refert inquam, quod genus uineæ sit, quod sunt multæ species eius. alie enim humiles, ac sine ridicis, ut in Hispania, alie sublimes, ut quæ appellātur iugata, ut pleræq; in Italia, quarū nomina duo, pedamēta, et iuga, quibus stat rectis uinea dicuntur pedamenta, quæ transversa iunguntur iuga, ab eo quoque uinea iugata. Iugorum ge nera

nera ferē quatuor, pertica, arundo, restes, uites. Pertica, ut in falerno. Arundo, ut in Arpino. Restes, ut in Brundisino. Vites, ut in Mediolanēsi. Iugationis species duæ, una directā, ut in agro canusino, altera compluuiata in longitudinē, et latitudinē iugata, ut in Italia pleræq;. Hæc ubi domo nascuntur, uinea non metuit sumptū, ubi multa ex propinqua uilla, non ualde. Primū genus quod dixi, maxime quærit salicta. Secundū, arundineta. Tertium iunceta, aut eius generis rem aliquam. Quartum arbusta, ubi trāduces possint fieri uitū, ut Mediolanenses faciunt in arboribus, quas uocāt opulos. Canusini in harūdulatione inficis. Pedamentū itē ferē quatuor generū. Vnū robustum, quod optimū solet afferri in uineā è quercu, ac iunipero, et uocatur ridica. Alterū palus è pertica, melior è dura, quod diuturnior, quæ cū infimū terra uoluit, puter euertitur, et fit solū summū. Tertium, quod horū inopiæ subsidio misit arūdinētū. Inde enim aliquot colligatas libris demittunt in tubulos fictiles, cū fundo pertuso, quos cuspides appellant, qua humor aduenticius trāsire possit. Quartum est pedamentū natiuū eius generis, ubi ex arboribus in arbores traductis uitibus uinea fit, quos traduces quidam rumpos appellant. Uineæ altitudinis modus, longitudo hominis. Interualla pedamentorum, qua boues iūcti arare possint. Ea minus sumptuosa uinea, quæ sine iugo ministrat acratophoro uinū. Huius genera duo. unum, in quo terra cubilia præbet uuis, ut in Asia multis locis, quæ sepe uulpibus, et hominibus fit communis. nec nō si parit humus mures, minor fit uindemia: nisi totas uineas operis muscipulis, quod in insula Pandatharia faciunt. Alterū genus uineti, ubi ea modo remouetur à terra uitis, quæ ostendit se afferre uuam. Sub eam, ubi nascitur uua subij

sumen.

has uinea esse
uies.

subijciuntur circiter bipedales è furculis furcillæ, ne uindemia percat, & uindemia facta deniq; discat pendere in palmam, aut funiculo, aut uinctu, quod antiqui uocabant cestum. ibi domnus simul ac uidit occipitiu uindemiatoris, furcillas reducit hibernatum in tecta, ut sine sumptu earum opera altero anno uti possit. Hac consuetudine in Italia utuntur Reatini. Hæc ideo uarietas maxime, quod terra cuiusmodi sit, refert. ubi enim natura humida, ibi altiis uitis tollenda, quod in partu, & alimonio uinum non ut in calice querit aquam, sed solem. itaque ideo (ut arbitror) primum è uinea in arbores ascendit uitis.

C A P. I X.

ca. discrimina.

Terra inquam, cuiusmodi sit refert, & ad quam rem bona, aut non bona sit. ea tribus modis dicitur, communi, proprio, & mixto: Communi, ut cum dicimus orbem terræ, & terram Italiam, aut quam aliam. in ea enim & lapis, & arena, & cætera eius generis sunt in nominando comprehensa. Altero modo dicitur terra proprio nomine, quæ nullo alio uocabulo, neq; cognomine adiecto appellatur. Tertio modo dicitur terra, quæ est mixta in quo feri potest quid, & nasci, ut argillosa, aut lapidosa: sic aliæ, cum in hac species nō minus sint multæ, quam in illa cōmuni propter admixtiones. in illa enim cū sit dissimili ui, ac potestate, partes permultæ, in queis, lapis, marmor, rudus, arena, sabulo, argilla, rubrica, puluis, creta, glareæ, carbunculus, id est, quæ sole perferue ita fit, ut radices satorum comburat. Ab ijs, quæ proprio nomine dicitur terra, cum est admixta ex his generibus aliqua re, tum dicitur aut cretosa, aut glareosa, & sic ab alijs generum discriminibus mixta, & uti horum uarietates, ita genera hæc, ut præterea subtiliora sint alia. Nam minimū

feruere ita.

in singula facies terna, quod alia terra est ualde lapidosa, alia mediocriter, alia propè pura. Sic de alijs generibus reliquis, admixta terra tres gradus ascendunt eosdem. Præterea hæc ipsæ ternæ species ternas in se habent alias, quod partim sunt humidiores, partim aridiores, partim mediocres. neque non hæc discrimina pertinent ad fructus uehementer. Itaque periti in loco humidioris far adorem potius serunt, quam triticum. Contra in aridioris hordeum potius, quam far, in mediocri utrunque. Præterea etiam discrimina omnium horum generum subtiliora alia, ut in sabulosa terra, quod ibi refert, sabulo albus sit, an rubicundus, quod subalbus ad serendos surculos alienus, contra rubicundior appositus. Sic magna tria discrimina terræ, quod refert utrum sit macra, an pinguis, an mediocris. quo ad culturam pinguis fecundior ad multa, macra contra. Itaque in ijs, ut in Pupinia, neque arbores prolixas, neque uites feraces, neque stramenta uidere crassa possis, neque ficum mariscam, & arbores plerasque, ac prata retorrída, & muscosa. Contra in agro pingui, ut in Hetruria, licet uidere, segetes fructuosas, ac restibiles, & arbores prolixas, & omnia sine musco. In mediocri autem terra, ut in Tyburti, quod propius accedit, ut non sit macra, quam ut sit ieiuna, eò ad omnes res commodior, quam si inclinauit ad illud, quod deterius. Stolo, Non male inquit, quæ sit idonea terra ad colendum, aut non, Diophanes biethynius scribit signa sumi posse aut ex ipsa, aut ex ijs, quæ nascuntur ex ea, ex ipsa, si sit terra alba, si nigra, si leuis, quæ cum fodiat, facile frietur, naturaq; non sit cinerica, ne ue uehementer densa. Ex ijs autem, quæ enata

* in Veejs

enata sunt fera, si sunt prolixa, atque ea, quæ ex ijs nasci debent, earum rerum feracia. Sed quod sequitur tertium illud de modis dice.

CAP. X.

dis metiendi z
de dnoy nomibz
Ille. Modos, quibus metirentur rura, alius alios con-
stituit. Nam in Hispania ulteriore metiuntur iugis, in
Campania uersibus, apud nos in agro Romano, ac Latini-
no iugeris. Iugum uocant, quod iuncti boues uno die
exarare possint. uersum dicunt centum pedes quoquo
uersum quadratum. Iugerum, quod quadratos duos actus
habeat. Actus quadratus, qui & latus est pedes CXX,
& longus totidem. Is modus acnua Latine appellatur.
modus acnua
Iugeri pars minima dicitur scrupulum, id est decem pe-
des in longitudinem, & latitudinem quadratum. Ab hoc
principio mensores nonnunquam dicunt in subsiciuum
esse unciam agri, aut sextantem, aut quid aliud, cum ad
iugerum peruenerunt, id habet scrupula CCLXX.
VIII. quantum as. Antiquus noster ante bellum puni-
cum pendebat bina iugera, quod à Romulo primum di-
uisa dicebantur uiritim, quæ quod heredem sequerentur,
heredium appellarunt. Hæc postea à centum cen-
turia dicta. Centuria est quadrata in omnes quatuor par-
tes, ut habeat latera longa pedum ∞ C. Hæc porrò qua-
tuor centuriæ cōiunctæ, ut sint in utranq; partē binæ, ap-
pellantur in agris diuisis uiritim publice saltus. CAP. XI.

De uilla.

IN modo fundi nō animaduerso lapsi sunt multi, quod
alii uillam minus magnam fecerunt, quam modus postu-
lauit, alij maiorem, cum utrunq; sit contra rem familia-
rem, ac fructum. maiora enim tecta & edificamus plu-
ris, & tuentur sumptu maiore. minora cum sunt, quam
postulat fundus, fructus solēt disperire. Licinius. Dubium
enim

enim non est, quin cella uinaria maior sit faciunda in eo
agro, ubi uineta sint ampliora, ut horrea, si frumentarius
ager est. Villam edificandam potissimum, ut intra septa
uillæ habeat aquam, si non, quamproxime. Primum, quæ
ibi sit nata, secundum, quæ influat perennis. Si omnino
aqua non est uinæ, cisterna faciunda sub tectis, & la-
cus sub dio, ex altero loco ut homines, ex altero ut pecus
uti possit.

CAP. XII.

DAndam operam, ut potissimū sub radicibus montis
siluestris uillam ponas, ubi pastiones sint laxæ, ita
ut contra uentos, qui saluberrimi in agro stabunt. Quæ
posita est ad exortus æquinoctiales aptissima, quod æstate
habet umbram, hyeme solem. Sin cogare secundum flumen
edificare, curandū ne aduersum eum ponas. hyeme enim
fiet uehementer frigida, & æstate non salubris. Aduer-
tendum etiam si qua erunt loca palustria, & propter eas-
dem causas, & quod arescunt, crescunt animalia quedam
minuta, quæ non possunt oculi consequi, & per aëra in-
tus in corpus per os, ac nares perucniunt, atque efficiunt
difficilis morbos. Fundanius, Quid potero inquit fa-
cere, si istiusmodi mi fundus hereditate obuenerit, quo mi-
nus pestilentia noceat? Istuc uel ego possum responde-
re inquit Agrius. Vendas quot asibus possis, aut si ne-
queas, relinquas. At Scrofa Vitandum inquit, ne in eas
partes spectet uilla, ex quibus uentus grauior afflare so-
leat, ne ue in conualli caua, & ut potius in sublimi loco
edifices, qui quod perflatur, si quod est, quod aduersariū
inferatur, facilius discutitur. Præterea, quod ab sole toto
die illustratur, salubrior est, quod & bestiolarum si quæ pro-
pè nascuntur, & inferuntur, aut efflantur, aut aritudine
cito pereunt. Nimbi repentini, ac torrentes fluuij, peri-
culosissimi

culosi illis, qui in humilibus, ac cauis locis aedificia habent, & repentinae praedonum manus, quod improvisos facilius opprimere possunt. Ab hoc utroque superiora loca tutiora.

CAP. XIII.

In uilla faciunda stabula ita ut bubilia, sint ibi. hyeme, quae possint esse caldiora. Fructus ut est uinum, & oleum, loco plano in cellis, item ut uasa uinaria, & olearia potius faciendum. Aridus, ut est faba, & foenum in tabulatis. Familia ubi uersetur prouidendum, si fessis operi, aut frigore, aut calore, ubi commodissime possint se quiete recuperare. Vilici proxime ianuam cellam esse oportet. eumq; scire, qui introeat, aut exeat noctu, quid ue ferat, praefertim si ostiarius est nemo. In primis culina uidenda, ut sit admota, quod ibi hieme antelucanis temporibus aliquot res cōficiuntur, cibus paratur, ac capitur. Faciendum etiam plaustris, ac caetero instrumento omnibus quibus caelum pluuium inimicum, in cohorte ut satis magna sint tecta. haec enim si intra clausum in conspecto, & sub dio, furem modo non metuunt, aduersus tempestatem nocentem non resistunt. Cohortes in fundo magno duae aptiores. Vna, ut interius compluuium habeat lacum, ubi aqua saliat, qui intra stylobatas cum uenit, sit semipiscina. Boves enim ex aruo estate reducti hic bibunt, hic persfunduntur. nec minus è pabulo dum redierunt, anseres, sues, porci. In chorte exteriori lacum esse oportet, ubi maceretur lupinum, item alia, quae denussa in aquam ad usum aptiora sunt. Cohors exterior crebro operata strametis, ac palea, ocellata pedibus pecudum, sit ministra fundo, ex ea quod euehatur. Secundum uillam duo habere oportet sterquilinia, aut unum bifariam diuisum. alteram enim partem ferri oportet è uilla nouam, alteram ueterem tolli

in

in agrum. quod enim infertur recens, minus bonum, id cum flacuit, melius. nec non sterquilinum melius illud, cuius latera, & summum uirgis, ac fronde uindicatum ab sole. Non enim sucum, quem querit terra, solem ante exuggere oportet. Itaque periti (qui possint) ut eò aqua influat, eò nomine faciunt. Sic enim maxime retinetur succus. In eòq; quidam sellas familiaricas ponunt. Aedificium facere oportet, sub quod tectum totam fundi subijcere possis messem, quod uocant quidam nubilarium. Id secundum aream faciendum, ubi triturus sis frumentum, magnitudine pro modo fundi ex una parte apertum, & id ab area, quo & in trituras prouere facile possis, & si nubilare coeperit, inde ut rursus celeriter reijcere. Fenestras habere oportet ex ea parte, unde commodissime persuari possit. Fundanius, Fructuosior inquit est certe fundus propter aedificia, si potius ad antiquorum diligentiam, quam ad horum luxuriam dirigas aedificationem. Illi enim faciebant ad fructuum rationem, hi faciunt ad libidines indomitas. Itaque illorum uillae rusticae erant maioris, quam urbanae, quae nunc sunt pleraeq; contra. illic laudabatur uilla, si habebat culinam rusticam bonam, praesepias laxas, cellam uinariam, & oleariam ad modum agri aptam, & pauimento procliui in lacum. quod saepe, ubi conditum nouum uinum, orca in Hispania feruore musti rupta, neq; non & dolia, in Italia. Item caetera ut essent in uilla huiusmodi, quae cultura quaereret, prouidebant. Nunc contra uillam urbanam quam maximam, ac politissimam habeant, dant operam, ac cum Metelli, ac Luculli uillis pessimo publico aedificatis certant, quo hi laborant, ut spectent sua aestiua triclinaria ad frigus orientis, hyberna ad solem occidentem potius,

g

quam

in uilla
facienda.

chorte

quàm ut antiqui in quam partem cella uinaria, aut olearia fenestras haberet, cum fructus in eo uinarius quarat, ad dolia aëra frigidiorem, item olearia caldiorem. Item uidere oportet, si est collis (nisi quid impedit) ut ibi potissimum ponatur uilla.

CAP. XIII.

2 sephir.

NVNC de septis, quæ tutandi causa fundi, aut partis fiant, dicam. Earum tutelarum genera IIII. Vnum naturale, alterum agreste, tertium militare, quartum fabrile. Horum unumquodq; species habet plures. Primum naturale sepimentum, quod obseri solet uirgultis, aut spinis, quod habet radices ac uiuæ sepi, prætereuntis lasciuui non metuet facem ardentem. Secunda sepes est ex agresti ligno, sed non uiuit. Fit aut palis statutus crebris, è uirgultis implicatis, aut latis perforatis, & per ea foramina traiectis longurijs ferè binis, aut ternis, aut ex arboribus truncis demissis in terram, deinceps constitutis. Tertium militare sepimentum est fossa, & terreus agger. sed fossa ita idonea: si omnem aquam, quæ è cælo uenit, recipere potest, aut fastigium habet, ut exeat è fundo. Agger is bonus, qui intrinsecus iunctus fossa, aut ita arduus, ut eum transcendere non sit facile. Hoc genus sepes fieri secundum uias publicas solent, & secundum amnes. Ad uiam salariam, in agro crustumino uidere licet locis aliquot cõiunctos aggeres cum fossis, ne flumẽ agris noceat. Aggeres qui faciunt sine fossa, eos quidam uocant muros, ut in agro Reatino. Quartum fabrile sepimentum est nouissimum, maceria. Huius ferè species quatuor. quòd fiunt è lapide, ut in agro Thusculano, quòd è lateribus cõtilibus, ut in agro Gallico. quòd è lateribus crudis, ut in agro sabino, quòd ex terra, & lapillis cõpositis in formis, ut in

ut in Hispania, & agro tarentino.

CAP. XV.

PRætrea sine septis fines prædij, sationis, notis arborum tutiores fiunt, ne famuliæ rixentur cum uicinis, ac limites ex litibus iudicem quærant. Serunt alij circum pinos, ut habet uxor in Sabinis. Alij cupressos, ut ego habui in Vesuuiio. Alij ulmos, ut multi habent in Crustumino, quòd ubi id pote, ut ibi: quòd est campus, nulla potior serenda, quòd maxime fructuosa, quòd & sustinet sepe, ac colit aliquot corbularum uuarum, & frondem iucundissimam ministrat ouibus, ac bubus, ac uirgas præbet sepiibus, & foco, ac furno. Scrofa. Igitur Primum hæc, quæ dixi, quatuor uidenda agricolæ, de fundi forma, terræ natura, de modo agri, de finibus tuendis.

CAP. XVI.

Relinquitur altera pars, quæ est extra fundum. Cuius appendices uehementer pertinent ad culturam: propter affinitatem. Eius species totidem. Si uicina regio est infesta. Si quò neque fructus nostros exportare expediat, neque inde quæ opus sunt, apportare. Tertium, si uiæ, aut fluij qua portetur, aut non sunt, aut idonei non sunt. Quartum, si quid ita est in confinibus fundis, ut nostris agris prosit, aut noceat. è queis quatuor, quòd est primum, refert infesta regio sit, nec ne. Multos enim agros egregios colere non expedit, propter latrocinia uicinarum, ut in Sardinia quosdam qui sunt propè Celiem, & in Hispania propè Lusitaniam, quæ uicinitatis inuestos habent idoneos, quæ ibi nascuntur, ubi uendant, & illinc inuestos opportunos ad ea, quæ in fundo opus sunt, quòd propterea sunt fructuosa. Multi enim habent in prædijs, quibus frumentum, aut uinum, aliud ue quid desit importandum. Contra, non pauci, quibus aliquod sit exportandum. Itaque sub urbe colere hortos late expe-

dit, sic uiolaria, ac rosaria. Item multa, quæ urbs recipit, cum eadem in longinquo prædio, ubi non sit quod deferri possit uenale, non expediat colere. tertium est item, si ea oppida aut uicinia, aut etiã diuitiũ copiosi agri, ac uilla, unde nõ care emere possis, quæ opus sunt in fundum, quibusq; quæ super sint uenire possint, ut quibusdã pedamentis, aut perticæ, aut arundo, fructuosior fit fundus, quàm si longe sint importanda, nõnunquã etiã quàm si colèdo in tuo ea parare possis. Itaq; in hoc genus coloni potius annueros habet uicinos, quibus imperet medicos, fullo-nes, fabros, quàm in uilla suos habeat, quorũ nõnunquam unius artificis mors tollit fundi fructũ. quã partẽ lati fundi diuites domesticæ copie mādare solēt. Si enim ab fundo longius absunt oppida, aut uici, fabros parēt, quos habeat in uilla. sic ceteros necessarios artifices, ne de fundo familia ab opere discedat, ac profestis diebus ambulet ferriata potius, quàm opere faciũdo agrũ fructuosiorẽ reddat. Itaque ideo Salsernæ liber præcipit, ne quis de fundo exeat præter uilicum, et promũ, et unũ, quem uilicus legat. Siquis cõtra exierit, ne impune abeat, si abierit, ut in uilicũ animaduertatur. Quod potius ita præcipiendũ fuit, nequis iniussu uilici exierit, neque uilicus iniussu domini longius, quàm ut eodẽ die redierit, neq; id crebrius, quàm opus esset fundo. Quarto eundẽ fundum fructuosiorẽ faciunt uecturæ, si uia sunt, quã plaustra agi facile possint, aut flumina propinqua, quã nauigari possit. quibus utriusq; rebus euehi, atque inuehi ad multa prædia scimus. Refert etiam ad fundi fructus, quemadmodum uicinus in consilio consitum agrum habeat. si enim ad limitem quercetum habet, non possis recte secundum eam siluam serere oleam, quod usque eò est contrarium natura, ut arbores

non

non solum minus ferant, sed etiam fugiant, ut introrsum in fundum se reclinent, ut uitis adsita ad olus facere solet. ^{1. b. a. r. i. c. a.} ut quercus, sic iuglandes magnæ et crebræ finitima, fundi oram faciunt sterilem.

CAP. XVII.

DE Fundi IIII. partibus, quæ cum solo hærent, et ^{quibus rebus a} alteris IIII. quæ extra fundum sunt, et ad culturã ^{colantur.} pertinent, dixi. Nunc dicã agri quibus rebus colatur, quas res alij diuidunt in duas partes, in homines, et adminicula hominum, sine quibus rebus colere non possunt. Alij in tres partes, instrumenti genus uocale, et semiuocale, et mutũ. Vocale, in quo sunt serui. Semiuocale, in quo sunt boues. Mutum, in quo sunt plaustra. Omnes agri coluntur hominibus seruis, aut liberis, aut utrisq;. Liberis, aut cum ipsi colunt, ut pleriq; pauperculi cum sua progenie, aut mercenarijs, cum cõducticijs liberorũ operis, res maiores, ut uindemias, ac foenificia administrat, ijq; quos operatos nostri uocitarũt, et etiã nunc sunt in Asia, atq; Aegypto, et in Illyrico complures. De quibus uniuersis hoc dico. Grauiã loca utilius esse mercenarijs colere, quàm seruis, et in salubribus quoq; locis opera rustica maiora, ut sunt in condendis fructibus uindemiæ, aut messis. De his cuiusmodi esse oporteat, Cassius scribit hæc. Operarios parados esse, qui laborẽ ferre possint, ne minores annorum XXII. et ad agriculturam dociles. Eam coniecturam fieri posse ex aliarũ rerũ imperatis, et more incolarum e nouicijs requisito ad priorem dominũ quid factitarent. Micipia esse oportere neq; formidolosa, neque animosa. Qui præ sint esse oportere, qui literis, aliqua sint humanitate imbuti, frugi, etate maiore, quàm operarios, quos dixi. Facilius enim his, quàm minoribus natu sunt dicto audientes. Præ terea potissimum eos præesse oportet, qui periti sint re-

8 3

rum

imparatis.
eo arq; e no
reij, quæ u
perorem don
ita legit Sob
quæ factum
ut legit Sob
ponit arq;
reij. f.
et quæ ita f.

rum rusticarum. non solū enim debere imperare, sed etiā facere, ut facientem imitentur, & ut animaduertant cum cum causa sibi præesse, quod sciētia præstet, & usu. Neq; illi concedendū, ita imperare, ut uerberibus coerceat potius quā uerbis, si modo idem efficere possis. neq; eiusdē nationis plures parandos esse: ex eo enim potissimū solere offensiones domesticas fieri. Præfectos alacriores faciundum premijs, dandaq; opera, ut habeant peculium, & coniunctas conseruas, è quibus habeant filios, eo enim fiunt firmiores, ac coniunctiores fundo. Itaq; propter has cognationes epiroticæ familiæ sunt illustriores, ac cariores. Ad inijciendam uoluptatem his præfecturæ, honore aliquo habendi sunt. & de operarijs, qui præstabunt alii qui, communicandum quoque cum ijs, quæ faciunda sunt opera. quod ita cum fit, minus se putant despici, atque aliquo numero haberi à domino. Studiosiores ad opus fieri liberalius tractando, aut cibarijs, aut uestitu largiore, aut remissione operis, concessione uel, ut peculiare aliquid in fundo pascere liceat, aut huiuscemodi rerum alijs, ut quibus quid grauius sit imperatum, aut animaduersum, qui consolando eorum restituat uoluntatem, ac beneuolentiam in dominum.

CAP. XVIII.

DE familia: Cato dirigit ad duas metas, ad certū modū agri, & genus stationis: scribēs de oliuetis, & uineis, ut duas formulas. unā, in qua præcipit quomodo oliuetū agri iugera CCXL. instruere oporteat. Dicit enim in eo modo hæc, mancipia XIII. habenda, uilicum, uilicam, operarios V. bubulcos III. asinariū I. subulcum I. opilionem I. Alteram formulam scribit de uinearum iugeribus centum, ut dicat haberi oportere hæc, X V. mancipia, uilicum, uilicam, operarios X. bubulcum, asinariū, subulcum

subulcum. Saserna scribit satis esse ad iugera VIII. hominum unum: ea debere cum conspdere diebus XLV. tametsi quaternis operis singula iugera possit. sed relinquere se operas XIII. ualetudini, tempestati, inertia, indulgentiæ. Licinius. horum neuter satis dilucide modulos reliquit nobis. Quod Cato si uoluit (ut debuit) uti proportione, ad maiorem fundum, uel minorem adderemus, uel demeremus, extra familiam debuit dicere uilicum, & uilicam. neque enim si minus CCXL. iugera oliueti colas, non possis minus uno uilico habere, nec si bis tanto ampliozem fundum, aut eo plus colas, ideo duo uilici, aut tres habendi fuerunt. Operarij modo, & bubulci pro portione demendi, uel addendi, ad minores, maiores uel modos fundorum, hi quoq; si simul est ager. sin est ita dissimilis, ut totus arari non possit, ut si sit confragosus, atque arduus clius minus multi opus sunt boues, & bubulci. Mitto illud, quod modum, neq; unum, nec modicum proposuit CCXL. iugerum. Modius enim centuria, & ea CC. iugerum, è quo quum sexta pars sit ea XL. quæ de CCXL. demuntur, non uideo quemadmodū ex eius præcepto demam sextam partem, & de XIII. mancipijs nibilo magis si uilicum, & uilicam remouero, quemadmodum ex XI. sextam partem demam. Quod autem ait in C. iugeribus uinearum opus esse XV. mancipia, si quis habebit centuriam, quæ sit dimidium uineti, dimidium oliueti, sequetur, ut duo uilicos, & duas uilicas habeat, quod est deridiculum. Quare alia ratione modus mancipiorum generatim est animaduertendus, & magis in hoc Saserna. probandus, qui ait singula iugera quaternis operis uno operario ad conficiendum satis esse. Sed si hoc in Sasernæ fundo in Gallia satis fuit, non continuo idem in agro ligu-

ad hoc. l. de
ad maiorem fundum
minorem est
proportione.

ligura.

stico montano. Itaque de familie magnitudine, & reliquo instrumento commodissime scies, quantum pares, si tria animaduertes diligenter. In uicinitate prædia cuiusmodi sint, & quanta, & quot, quæq; hominibus colantur. Et quot additis operis, aut demptis melius, aut deterius habeas cultum. Biniuum enim nobis ad culturam dedit natura, experientiam, & imitationem. Antiquissimi agricole tentando pleraq; constituerunt, liberi eorum magnam partem imitando. Nos utrumque facere debemus, & imitari alios, & aliter ut faciamus experientia tentare quædam; sequentes non aleam, sed rationem aliquam, ut si alius repastinauerimus, aut minus, quam alij, quod momentum ea res habeat, ut fecerunt ij, in sariendo iterum, & tertio, & qui insitiones ficulnas ex uerno tempore, in aestiuum contulerunt.

CAP. XIX.

DE reliqua parte instrumenti, quod semiuocale appellatur, Saserna ad iugera CC. arui bouum iuga duo satis esse scribit. Cato in oliuetis CC. XL iugerum boues trinos, ita fit, ut Saserna dicat uerum ad centum iugera, iugum opus esse, si Cato ad octogena. Sed ego neutrum horum ad omnem agrum conuenire puto, & utrumque ad aliquem. Alia enim terra facilior, aut difficilior est alia. Terram boues proscindere nisi magnis uiribus non possunt, & sæpe fracta bura relinquunt uomeres in aruo. Quo sequendum nobis in singulis fundis, dum sumus nouicij, triplici regula, superioris domini instituto, & uicinatorum, & experientia quadam. Quod addit asinos, qui sterces uectent, treis, asinum molarium, in uinea iugerum C. iugum bouum, asinorum iugum, asinum molarium, in hoc genere semiuocalium, adijciendum de peccore, ea sola, quæ agri colendi causa erunt, ut solent esse

in iugis bouum
q. agri molarium
proscindit.

aruum.

esse pecuaria, pauca habenda, quo facilius mancipia, quæ solent se tueri, & assidua esse possint. In eo numero non modo qui prata habent, ut potius oues, quam sues habeant, curant, sed etiam qui prata non habent, quia non solum pratorum causa habere debent, sed etiam propter sterces.

CAP. XX.

IGitur de omnibus quadrupedibus prima est probatio, qui idonei sint boues, qui arandi causa emuntur, quos rudis, neque minoris trinos, neque maioris quadrimos parandum. Vt uiribus magnis sint, ac pares, ne in opere firmior imbecillioem conficiat, amplis cornibus, & nigris potius, quam aliter, ut sint lata fronte, naribus simis, lato pectore, crassis coxendicibus. Hos ueteranos ex campatribus locis emendum, non in dura, ac montana, nec nõ, ita si incidit, ut sit uitandum. Nouellos cum quis emerit iuuenecos, si eorum colla in furcas desitutitas incluserit, ac dederit cibum, diebus paucis erunt mansueti, & ad domandum proni. Tum ita subigendum, ut minutatim assuesciant, & ut tironem cum ueterano adiungant. imitando enim facilius domatur. Et primum in æquo loco, & sine aratro, tum eò leui, & principio per arenam, aut molliorem terram. Quos ad uecturas, item instituendum, ut inania primum ducant plaustra, & si possis, per uicum, aut oppidum creber crepitus, ac uarietas rerum consuetudine celerrima ad utilitatem adducit. Neq; pertinaciter, quem feceris dexterum in eo manendum. Quod si alternis fit sinister, fit laboranti in alterutra parte requies. Vbi terra leuis, ut in campania, ibi non bubus grauius, sed uaccis, aut asinis quod arant, eò facilius ad aratrum leue adduci possunt, ad molas, & ad ea, si quæ sunt, quæ in fundo conuehuntur. In qua re alij asellis, alij uac-

debulg ad pua
et de domibus
ar.
rudis.
minor. ma
wahat. q. r.

8 5 cis,

cis, ac mulis utuntur, exinde ut pabuli facultas est. Nam facilius a felis, quam uacca alitur, sed fructuosior hæc. In eo agricolæ hoc spectandum, quo fastigio sit fundus. in confragoso enim, ac difficili hæc ualentiora parandum, & potius ea, quæ plus fructum reddere possint, cum idem operis faciant.

CAP. XXI.

Canes potius cum dignitate, & acres paucos habendum, quam multos. quos consuefacias potius noctu uigilare, & interdium clausos dormire. De indomitis quas drupedibus, ac pecore faciunam. Si prata sunt in fundo, neque pecus habet, danda opera, ut pabulo uendito, alienum pecus in suo fundo pascat, ac stabulet.

CAP. XXII.

De reliquo instrumento muto, in quo sunt corbula, & dolia, sic alia, hæc præcipienda. Quæ nasci in fundo, ac fieri à domesticis poterunt, eorum nequid ematur, ut ferè sunt, quæ ex uiminibus, & materia rustica fiunt, ut corbes, fiscinæ, tribula, mallei, rastelli. Sic quæ fiunt de cannabi, lino, iunco, palma, scirpo, ut funes, restes, tegetes. Quæ è fundo sumi non poterunt, ea si emptæ erunt potius ad utilitatem, quam ob speciem, sumptu fructum non extenuabunt. eo magis, si inde emptæ erunt potissimum, ubi ea & bona, & proxime, & uilissimo emi poterunt. Cuius instrumenti uaria discrimina, ac multitudo agri magnitudine finitur, quod plura opus sunt, si fines distant late. Itaq; Stolo inquit, Proposita magnitudine fundi, de eo genere Cato scribit, Oliueti iugera CCXL. qui coleret, eum instruere ita oportere, ut faceret uasa olearia iuga v. quæ membratim enumerat, ut ex are abenea, urceos, nassiternam, item alia sic è ligno, & ferro, ut plostra maiora tria, aratra cum uomeribus sex, crates

crates stercorarias quatuor, item alia, sic de ferramentis quæ sint, & quot opus ad multitudinem, ut ferreas octo, sarcula totidem, dimidio minus palas, item alia. Item alteram formulam instrumenti fundi uinarij fecit, in qua scribit, si sit centum iugerum, habere oportere uasa torcularia instructa trina, dolia cum operculis culleorum octingentorum, acinaria xx. frumentaria xx. Item eiusmodi alia, quæ minus multa quidem alij, sed tantum numerum culleorum scripsisse puto, ne cogeretur quotannis uendere uinum. Vetera enim quam noua, et eadè alio tempore, quam alio pluris. Item sic de ferramentorum uarietate scribit permulta, & genere, et multitudine qua sint, ut falces, palas, rastros. Sic alia, quorum nonnulla genera species habent plures, ut falces, nam dicuntur ab eodem scriptore uineaticæ opus esse sex, sirpiculæ v. siluaticæ v. arborariæ III. & rustariæ x. Hic hæc. At Scrofa, Instrumentum, & suppellectilem rusticam omnem oportet habere scriptam in urbe et rure dominum. uilicum contra ea ruri omnia certo suo quæq; loco ad uillam debent esse posita. Quæ non possunt esse sub clauis, quam maxime facere, ut sint in conspectu, oportet, eo magis ea, quæ in rariore sunt usu, ut quibus in uindemia utuntur, ut corbula, & sic alia. quæ enim res quotidie uidentur, minus metuunt furem.

CAP. XXIII.

Scripsit Agrasius. Et quoniam habemus illa duo prima, ex diuisione quadripartita, de fundo, & de instrumento, quo coli solet, de tertia parte expecto. Scrofa, Quoniam fructum inquit, arbitror esse fundi eum, qui ex eo satus nascitur utilis ad aliquam rem, duo consideranda, quæ, & quo quidq; loco maxime expediat serere. alia enim loca apposita sunt ad seenum, alia ad frumentum, alia ad

ad uinum, alia ad oleum. Sic ad pabulū quæ pertinent, in quo est ocymum, farrago, uicia, medica, cytisum, lupinū. Neq; in pingui terra omnia serūtur recte, neq; in macra nihil. Rectius enim in tenuiore terra ea, quæ non multo indigent suco, ut cytisum, & legumina, præter cicer, hoc enim quoq; legumen, ut cætera, quæ uelluntur è terra, nõ subsecantur, quæ quòd ita leguntur, legumina dicta, in pingui rectius, quæ cibi sunt maioris, ut holus, triticum, siligo, linum. Quædam etiam serenda non tam propter præsentem fructum, quàm in annum prospicientem, quòd ibi subsecta, atq; relicta terram faciūt meliorem. Itaq; lupinum, cum nec dum siliculā cepit, & nonnunquam fabalia, si ad siliquas non ita peruenit, ut fabam legere expediat, si ager macrior est, pro stercore in arare solēt. Nec minus ea discriminanda in conferendo, quæ sunt fructuosa, propter uoluptatē, ut quæ pomaria, ac floralia appellantur. Item illa, quæ ad hominū uictū, ac sensum, delectationemq; non pertinent, neq; ab agri utilitate sunt diuincta. Idoneus locus eligendus, ubi facias salictum, & arundinetum, sic alia, quæ humidum locum quærunt. Contra, ubi segetes frumētarias, ibi fabam potissimum seras. Item alia, quæ arida loca sequuntur, sicut umbrosis locis alia seras, ut corruda, quòd ita petit asparagus, & apricis, ut ibi seras uiolam, & hortos facias, quòd ea sole nutricantur. Sic alia & alio loco serunda, ut habeas uimina, unde utendo quid facias, ut sirpeas, uallos, crates. Alio loco ut seras, ac colas siluam cæduam, alio ubi aucupare. Sic ubi cannabim, linum, iuncum, spartum, unde neccas bubus paleas, lineas, restes, funes, quæ eadē loca eadē, alia ad serendū idonea. Nam et in recētibus pomarijs desitis seminibus, in ordinemq; arbusculis positis primis annis ante, quam

radices

radices longius procedere possint, alij conferunt hortos, alij quid aliud. neque cum conualuerunt arbores, idem faciunt, ne uiolent radices. Stolo. Quod ad hæc pertinet Cato nõ male quod scribit de sationibus, Ager crassus, & latus, si sit sine arboribus, eum agrum frumentarium fieri oportere. idem ager si nebulosus sit, rapa, raphanos, milium, panicum.

CAP. XXIIII.

IN agro crasso, & calido oleam conditaneam, radium maiorem, sallentinam, orchitem, poseā, sergianā, colmianiam, albicerem, quam earū in his locis optimā dicēt esse, cam maxime serere. Agrum oliueto conferūdo, nisi qui inuentum fauonium spectet, & soli ostentus sit, alium bonum nullum esse. Qui ager frigidior, & macrior sit, ibi oleam licinianam seri oportere. Si in loco crasso, aut calido posueris, hostum nequam fieri, & ferendo arborē perire, & muscum rubrum molestum esse. Hostum uocant, quod ex uno factō olei reficitur. Factum dicūt, quod uno tempore conficiunt. quem alij CLX. aiunt esse modiorū, alij ita minus magnum, ut ad CXX. descendat, & exinde, ut uasa olearia quot, & quanta habeant, quibus conficiunt illud. Quod Cato ait circum fundum ulmos, & populos, unde frons ouibus, & bubus sit, & materies seri oportere. Sed hoc neq; in omnibus fundis opus est, neq; in quibus est opus, propter frondem maxime, sine detrimento ponuntur ab septentrionali plaga, quod non offiunt soli. Ille adijcit ab eodem scriptore. Si locus humectus sit, ibi cacumina populorum serunda, & arundinetum. id prius bipalio uerti ibi oculos arundinis pedes ternos alium ab alio seri, ibi quoq; corrudam, unde asparagi fiant, aptam esse utriq; eandem serē culturam, salicem Græcam circum arundinetum seri oportere, uti sit

De olea.

fit, qui uitis alligari possit.

CAP. XXV.

Vinea quo in agro serunda sit, sic obseruandum. Quod locus optimus uino sit, & ostentus soli, amin. eū minusculum, & geminum eugeneū, helueolum minusculum feri oportere. Qui locus crassior sit, aut nebulosus, ibi amin. eum maius, aut murgentinum apicium lucanum feri. Ceteras uites, & de his miscellas maxime in omne genus agri conuenire.

CAP. XXVI.

In omni uinea diligenter obseruant, ut ridicia uitis ab septentrione uersus tegatur. & si cupressos uiuas pro ridicis inserunt, alternos ordines imponunt, neq; eas crescere altius, quam ridicas patiuntur. neq; propter eas adferunt uites, quod inter se hæc inimica. Agrius Fundanus uereor inquit, ne ante æditimus ueniat huc, quam hic ad quartum actū. uindemiam enim expecto. Bono animo et inquit Scrofa, ac sifcinā expedi, et urnā.

CAP. XXVII.

Et quoniam tempora duorum generū sunt, unum annale, quod sol circuitu suo finit: alterū menstruū, quod luna circumiens cōprehēdit, prius dicā de sole. Eius cursus annualis primū ferē circiter ternis mēsisibus ad fructus est diuisus in IIII. partes, & idem subtilius sesquimēsisibus in VIII. In quatuor, quod diuiditur in uer, & æstatē, et autūmnū, et hyemē. Vere stationes quædā fiunt. Terrā uicē proscindere oportet. quæ sunt ex ea enata, prius q̄ ex ipsi, quid seminis cadat, ut sint extradicata. Et simul glæbis ab sole percalefactis aptiores facere ad accipiendū imbrē, & ad opus faciliores, relaxatas, neq; ea minus bis arandū, ten melius. Aestate fieri messes oportere. Autūno siccis tepestatibus uindemias, ac siluas excoli cōmodissime, tūc præcidi arbores oportere secūdū terrā. Radices autē prioribus imbris ut effodiātur, neq; ex his nasci possit. Hyemē

me putari arbores dūtaxat his temporibus cum gelu cortices, & imbris careant, & glacie.

CAP. XXVIII.

Dies primus est ueris in Aquario. æstatis in Tauro, autumni in Leone, hyemis in Scorpione. Cum uniuscuiusq; horum quatuor signorum dies tertius & uicesimus, quatuor temporum sit primus, efficitur, ut uer dies habeat XCI. æstas XCIV. autūmnus XCI. hyems XXCI. Quæ redacta ad dies ciuiles nostros, qui nunc sunt primi uerni temporis ex a. d. VII. Id. Febr. Aestiui ex a. d. VII. Idib. Maij. Autūnales ex a. d. VII. Idib. Sext. Hiberni ex a. d. IV. Id. Nouemb. Subtilius discretis temporibus obseruanda quædam sunt, eaq; in partes VIII. diuiduntur. Primum à fauonio ad æquinoctium uernum dies XL. hinc ad Vergiliarum exortum dies XLIV. Ab hoc ad solstitium dies XLIX. inde ad caniculæ signum dies XXXIX. dein ad æquinoctium autūmnale dies LXVII. exin ad uergiliarum occasum dies XXXII. Ab hoc ad brumam dies LVII. inde ad fauonium dies XLV.

CAP. XXIX.

In primo interuallo inter fauonium, & æquinoctium uernum hæc fieri oportet. Seminaria omne genus ut ferantur. putari in primis, circum uites ablaqueari, radices, quæ in summa terra sunt, præcidi, prata purgari, salicta feri, segetes sarire. Seges dicitur, quod aratum satum est. aruum, quod aratum, nec dum satum est. Noualis, ubi satum fuit ante, quam secunda aratione renouetur. Rursum terram cum primum arant, proscindere appellant. cum iterum offringere dicunt, quod prima aratione glæbæ grandes, solent excitari, cum iteratur offringere uocant. Tertio cum arant iacto semine, boues lirare dicuntur. id est, cum tabellis additis ad uomerem simul, & satum

Ann. diuino

1. q̄ bis

satum frumentum operiunt in porcis, & sulcant fossas, quò pluuia aqua delabatur, nonnulli postea, qui segetes non tam latas habent (ut in Appulia) id genus prædij per saritores occare solent, siquæ in porcis relictae grandiores sunt glebæ. Quæ aratrum uomere lacunam friam fecit, sulcus uocatur. Quod est inter duos sulcos elata terra, dicitur porca, quòd ea seges frumentum porci eit. Sic quoque exta deis cum dabant, porricere dicebant.

CAP. XXX.

Secundo interuallo inter uernum æquinoctium, & uergiliarum exortum hæc fieri. Segetes runcari, herbam è segetibus expurgari, boues terram proscindere, salicem cadi, prata defendi. quæ superiore tempore fieri oportuerit, & non sunt absoluta ante, quam gemmae agant, ac florescere incipiant, fieri. Quòd si quæ filia amittere solent, ante frondere inceperint, statim ad serendum idoneæ non sunt. Oleam seri, interpretariq; oportet.

CAP. XXXI.

Tertio interuallo inter uergiliarum exortum, & solstitium hæc fieri debent. Vineas nouellas fodere, aut arare, & postea occare, id est, comminuere, ne sit gleba, quod ita occidunt, occare dicunt. Vites pampinari, sed à sciente. nam id, quàm putare maius, neq; in arbusto, sed in uinea fieri. Pampinare est ex sarmento coles, qui nati sunt, de ijs, qui plurimum ualent, primum, ac secundum, nonnunquam etiam tertium relinquere, reliquos decerpere, ne relictis colibus sarmentum nequeat ministrare succum. Ideo in uitiario primitus cum exit uitis, tota refecari solet, ut firmiore sarmento è terra exeat, atque in pariendis colibus uires habeat maiores. Iucidum enim sarmentum propter infirmitatem sterile, neque ex se potest eicere uitem,

tem, quam uocant minorem flagellum, maiorem etiam, unde uua nascitur, palmam. prior littera una mutata declinata à uenti flatu. similiter flabellum ac flagellum. posterior quo ea uitis immittitur ad uuas pariendas, dicta primo uidetur à pariendo parilema: exin mutatis literis, ut in multis, dici coepta palma. Ex altera parte caprea dicta, quòd parit capreolū. Is est coliculus uiteus intortus, ut cincinnus. is enim uites ut teneat, serpit ad locū capiudum. ex quo à capiendo capreolus dictus. Omne pabulū, primum ocymum, farraginē, uiciam, nouissime foenum secari. Ocimum dictum à Græco uerbo ὀκίμος, quod ualet cito. Similiter quo ocimum in horto. Hoc amplius dictum ocinum, quod citat aluum bubus, & ideo ijs datur, ut purgentur, id ex pabuli segete uiride sectum ante, quam genat siliquas. Contra, ex segete, ubi sata admixta ordeū & uicia, & legumina pabuli causa uiridia, quòd far ferro casa, farrago dicta, aut nisi quòd primum in farracia segete seri coeptum. Ea equi, & iumenta cetera uerno tempore purgantur, ac saginantur. Vicia dicta à uinciendo, quòd item capreolos habet, ut uitis, quibuscū sursum uorsum serpit, ad scapum lupini, alium uel quem, ut hereat, id solet uincire. Si prata irrigua habebis, simulac foenum sustuleris, irrigare. In poma, quæ insita erunt, siccitatibus aquam addi quotidie, à quo quòd indigent potu, poma dicta esse possunt.

CAP. XXXII.

Quarto interuallo inter solstitium, & caniculam plerique messem faciunt, quòd frumentum dicant quindecim diebus esse in uaginis, quindecim florere, quindecim exarescere, cum sit maturum. Arationes absolui, quæ eò fructuosiores fiunt, quo calidior terra aratur.

tur. Cum proficeris, offringi oportet, id est, iterare, ut frangantur glabæ. Prima enim aratione grandes glabæ ex terra scinduntur. Screndum uiciam, lentem, cicerculam, eruiliam, ceteraq; quæ alij legumina, alij (ut galli-cani quidam) legaria appellant, utraque dicta à legendo, quòd ea non secantur, sed uellendo leguntur. Vineas ueteres iterum occare, nouellas etiam tertio, si sunt etiam tum glabæ.

CAP. XXXIII.

Quinto interuallo inter caniculā, & æquinoctium autumnale oportet stramenta desecari, & acruos construi, aratro offringi, frondem cadi, prata irrigua iterum secari.

CAP. XXXIII.

Sexto interuallo ab æquinoctio autumnali incipere scribunt oportere serere, usque ad diem XCI. Post brumam, nisi quæ necessaria causa coegerit, non serere, quod tantum interfit, ut ante brumam sata, septimo die, quæ à bruma sata XL die uix existant, neque ante æquinoctium incipi oportere putant. quòd si minus idoneæ tempestates sint consecutæ, putescere semina soleant. Fabam optime seri in uergiliarum occasu. Vuas autem legere, & uindemiam facere inter æquinoctium autumnale, & uergiliarum occasum. Dein uites putare incipere, & propagare, & serere poma. Hæc aliquot regionibus ubi maturius frigora sunt asperiora, melius uerno tempore.

CAP. XXXV.

Septimo interuallo inter uergiliarum occasum, & brumam, hæc fieri oportere dicunt. Serere liliū, & crocū, quod iam egit radicem. Rosam, ea conciditur radicibus in uirgulas palmares, & obruitur, hæc eadem postea transfertur facta uiuiradix. Violaria in fundo facere non est utile, ideo quòd necesse est e terra ad ea obruenda

pului

puluios fieri quos irrigationes, & pluuia tempestates abluunt, & agrum faciunt macriorem. Ab fauonio usq; ad arcturi exortum recte serpullum è seminario transferri, quod dictum ab eo, quòd serpit. Fossas nouas fodere. ueteres tergere. uineas, arbutumq; putare, dū in xv. diebus ante & post brumā, ut pleraq; ne facias, nec non tum aliquid recte scribitur, ut ulmi.

CAP. XXXVI.

Octauo interuallo inter brumam, & fauonium hæc fieri oportet. de segetibus, si qua est aqua, deduci, sin siccitates sunt, & terra teneritudinē habet, sarire. uineas, arbutaq; putare. Cum in agris opus fieri non potest, quæ sub tecto possunt, tunc conficienda antelucano tempore hyberno. Quæ dixi scripta, et postea habere in uilla oportet, maxime ut uilicus norit.

CAP. XXXVII.

Dies lunares quoque obseruandi, qui quodammodo bipartiti. Quod à noua Luna crescit ad plenam, & inde rursus ad nouā lunam decrescit, quod ueniat ad intermedium, è quo die dicitur luna esse extrema, & prima, à quo eum diē Athenis appellāt ^{εὐρυ γέφυρα, πικράδα} alij. quædam faciendā in agris potius crescēte luna, quàm senescente. quædā contra, quæ metas ut frumenta, & cæduam solum. Ego ista etiam inquit Agrasius, non solum in ouibus tondendis, sed in meo capillo à patre acceptum seruo, ni decrescēte luna tondens caluus fiam.

Agrius, Quemadmodum inquit luna quadripartita? & quid ea diuisio ad agros pollet? Tremellius, Nunquam rure audisti inquit octauo ianā lunā & crescentem, & cōtra senescentē, et quæ crescente luna fieri oporteret, & tamen quædam melius fieri post octauo ianā lunā, quàm ante. Et si quæ senescente fieri conueniret, melius quanto minus haberet ignis id astrum? Dixi de quadripartita for-

h 2 ma

ma culturæ agri. Stolo, Est altera inquit temporum diuisio coniuncta quodammodo cum sole, & luna, quæ in sex partita, quod omnis ferè fructus quinto denique gradu peruenit ad perfectum, ac uidet in uilla dolium, ac modium, unde sexto prodit ad usum. Primo præparandum, secundo ferendum, tertio nutricandum, quarto legendum, quinto condendum, sexto promendum. Ad alia in præparando, faciendi scrobes, aut repastinandum, aut sulcandum, ut si arbutum, aut pomarium facere uelis. Ad alia arandum, aut sodiendum, ut si segetes instituas. Ad quedam bipalio uertenda terra, plus, aut minus. aliæ enim radices angustius diffundunt, ut cupressi. aliæ latius, ut platani usque eo, ut Theophrastus scribat, Athenis in Lyceo, cum etiam nunc platanus nouella esset, radices trium, & triginta cubitorum egisse. Quedam si bubus, & aratro proscideris, & iterandum ante, quam semen iactes. Item præparatio si quæ fit in pratis, id est, ut defendantur à pastione, quod ferè obseruant à piro florente, si irrigua sunt, ut tempestiue irrigentur.

CAP. XXXVII.

Quæ loca in agro stercoranda uidentur, & qui, & quo genere potissimum facias. nam discrimina eius aliquot. Stercus optimum scribit esse Cassius uolucrum, præter palustrium, ac nantium. De hisce præstare columbinum, quod sit calidissimum, ac fermētare possit terram. Id ut semen aspergi oportere in agro, non ut de pecore acruatim poni. Ego arbitror præstare ex auarijs turdorum, ac merularum, quod non solum ad agrum utile, sed etiam ad cibum, ita bubus, ac suis, ut fiant pingues. Itaque qui auaria conducunt, si caueat dominus, stercus ut in fundo maneat, minoris conducunt, quā ij, quibus id accedit. Cassius secundum columbinum scribit esse hominis.

Tertio

Tertio caprinum, & ouillum, & asininum. Minime bonum equinum, sed in segetes. in prata enim uel optimum, ut cæterarum ueterinarum, quæ ordeo pascuntur, quod multum facit herbam. Sterquilinum secundum uillam facere oportet, ut quam paucissimis operis egeratur. In eo si in medio robusta aliqua materia sit depacta, negat serpentem nasci.

CAP. XXXIX.

Sationis autem gradus secundus hanc habet naturam. Ad quod tempus cuiusque seminis apta sit ad ferendum. Nam refert in agro ad quam partem coeli quisque locus spectet, sic ad quod quæque tempus res facillime crescat. Nonne uidemus alia florere uerno tempore, alia æstiuo, neque eadem autumnali, quæ hyberno? Itaque alia feruntur, atque inferuntur, & metuntur ante, aut post quam alia. & cum pleraque uere melius, quam autumno inferantur, circiter solstitium inferi ficos, nec non brumalibus diebus cerasos? Quare cum semina ferè quatuor sint generum, quæ transferuntur è terra in terram, uirradices: quæ ex arboribus dempta demittuntur in humum, quæ inferuntur ex arboribus in arbores, de singulis rebus uidentur, quæ quoque tempore, locoque facias.

CAP. XL.

Primum semen, quod est principium genendi, id duplex. unum, quod latet nostrum sensum: alterum, quod apertum. Latet, si sunt semina in aere, ut ait physicus Anaxagoras: & si aqua, quæ influit in agrum inferre solet, ut scribit Theophrastus. Illud, quod apparet ad agricolas, id uidentur diligenter. quedam enim ad genendum propterea usque adeo parua, ut sint obscura, ut cupressi. non enim galbuli, qui nascuntur, id est tanquam pile parua corticiæ id semen, sed in ijs intus primigenia semina dedit natura. Reliqua inuenit experientia coloni.

h 3 Num

Num prima, quæ sine colono, prius quam sata, nata? Secunda, quæ ex ijs collecta, neq; prius quam sata, nata. Prima semina uidere oportet, ne uetustate sint exsucta, aut ne sint admixta, aut ne propter similitudinē sint adulterina. Semen uetus tantū ualet in quibusdam rebus, ut naturam commutat. nam ex semine brassicæ uetere sato nasci aut rapa, & contra ex raporum brassicam. Secunda semina uidere oportet, ne unde tollas, nimium cito, aut tarde tollas. Tempus enim idoneum, quod scribit Theophrastus, uere, & autumnno, & caniculæ exortu, neque omnibus locis, ac generibus idem. In sicco, & macro loco, & argilloso, uerum tempus idoneum quo minus habet humoris. In terra bona, ac pingui, autumnno, quod uere multus humor. quam sationē quidā metiuntur ferē diebus x x x.

Tertium genus seminis, quod ex arbore per surculos defertur in terram, sic in humum demittitur, ut in quibusdā tamen sit uidendum, ut eo tempore sit deplantatum, quo oportet. Id enim fit ante, quam gemmare, aut florere quid incipit, & quæ de arbore transferas, ut ea deplantes potius, quam defringas. quod plantæ solum stabilius, quo latius, ut radices facilius mittat. ea celeriter ante quam succus exarescat, in terram demittunt. Demum in oleagineis seminibus arbores uidendum, ut sit de tenero ramo ex utraq; parte æquabiliter præcisum, quas alij clauolas, alij taleas appellat, ac faciūt circiter pedales. Quartū genus seminis, quod trāsfit ex arbore in aliā. Videndū, qua ex arbore in quā trāsferatur, & quo tempore, & quæadmodū obligetur. non enim pirū recipit quercus, neq; enim si malus pirum. Hoc sequūtur multi, qui aruspices audiūt multum, à quibus proditū in singulis arboribus quot genera insita sint, uno ictu tot fulmina fieri illud, quod fulmē cōcepit, si in

si in pirum siluaticā inseueris pirum quamuis bonā, non fore tam iucundum, quam si in eam, quæ siluestris non sit. In quancunq; arborem inferas, si eiusdem generis est duntaxat, ut sit utraq; malus, ita inferere oportet, referentem ad fructum, meliori genere, ut sit surculus, quam est, quo ueniat arbor. Est altera species ex arbore in arborem inferendi nuper animaduersa in arboribus propinquis. Ex arbore, è qua quis uult habere surculum, in eam, quam inferere uult, ramulum traducit, & in eius ramo præciso, ac difisso implicat, eum locum, qui contingit ex utraque parte, quod intro est falce extenuatur, ita ut ex una parte, quod cælum uisurum est, corticem cum cortice ex æquatum habeat. Eius ramuli, quem inferet, cacumen ut directum sit ad cælum, curat. Postero anno cum comprehendit, unde propagatum est, ab altera arbore præcidit.

CAP. XLII.

Quo tempore quæq; transferas, hæc in primis uidenda, quod quæ prius uerno tempore inferebantur, nunc etiam solstitiali, ut ficus, quod densa materia nō est, & ideo sequitur calorē. A quo fit, ut in locis frigidis sicca fieri nō possint. Aqua recenti insito inimica: Tenellū enim cito facit putre. Itaq; quod inseritur caniculæ signo, cōmodissime existimatur inseri. quæ autem natura minus sunt mollia, uas aliquod supra alligant, unde stillet lente aqua, ne prius exarescat surculus, quam coalescat. cuius surculi corticem integrum seruandū, & eum sic exacuendum, ut non denudes medullam, ne extrinsecus imbres noceant, aut nimius calor, argilla oblinendum, ac libro obligandum. itaq; uitem triduo ante quam inserant, defecāt, ut qui in ea nimius est humor diffuat ante, quam inseratur. at in qua inserūt, in ea paulo infra, quam insitum est,

h 4 incid

incidunt, unde humor aduenticius effluere possit. cōtra in fico, & malo punica, & si qua etiam horū natura aridiora, continuo. In alijs translationibus uidentur, ut quod transferat, in cacumen habeat gemmam, ut in ficis. De his primis quatuor generibus seminum, quædam quod tardiora, surculis potius utendū, ut in ficetis faciunt. Fici enim semen naturale intus in ea fico, quam edimus, quæ sunt minuta grana, è quibus paruis, quod enasci coliculi uix queunt. Omnia enim minuta, & arida, ad crescendū tarda, ea que laxiora, & fecundiora, ut foemina, quàm mas, ex proportione in uirgultis item. itaque ficus, malus punica, & uitis propter foemineā mollitiā ad crescendū prona. Contra palma, & cupressus, & olea in crescendo tarda. in hoc enim humidiora, quàm aridiora. quare ex terra potius in seminarijs surculos de ficeto, quàm grana de fico expedit obruere, præter si aliter nequeas, ut si quādo quis trans mare semina mittere, aut inde petere uult, tum enim resticulas per ficos, quas edimus, maturas perserunt, & eas cum inaruerunt, complicant, ac quò uolunt mittunt, ubi obruta in seminario pariant. Sic genera ficorum, chie, ac chalcidice, & Lydiæ, & Africana. Item cætera transmarina in Italiam perlata. Simili de causa olea semen cum sit nucleus, quod ex eo tardius enascebatur colis, quàm è taleis, ideo potius in seminarijs taleas, quas dixi, serimus.

CAP. XLII.

*in uerbis supra
ubi natura
leida
edica.*
Dum medica in primis obserues, ne in terram nimium aridam, aut uariam, sed temperatam semen demittas. in iugerum unum, si est natura temperata terra, scribunt opus esse medicæ sesquimodium. id scribitur ita, ut semen id estatur, quemadmodum scilicet cum pabulum, & frumentum seritur.

CAP. XLIII.

Cyti

Cytisum seritur in terra bene subacta tanquam semen obrasica, inde differtur, & in sesquipedem ponitur. aut etiam de cytiso durior uirgula deplantantur, & ita pangitur in serendo.

CAP. XLIIII.

Seruntur fabæ modij IIII. in iugero, tritici v. ordei vi. farris x. Sed nonnullis locis paulo amplius, aut minus. si enim locus crassus, plus, si macer, minus. quare obseruabis, quantum in ea regione consuetudo erit serendi, ut tantum facias, quantum ualet regio, ac genus terræ. ut ex eodē semine aliubi, cum decimo redeat, aliubi cum quintodecimo, ut in Hetruria, & locis aliquot in Italia. In Sybaritano dicunt etiam cum centesimo redire solitum. in Syria ad Garada, & in Africa ad Byzacium item ex modio nasci centum. Illud quoq; multum interest in rudi terra, an in ea seras, quæ quotannis obsita sit, quæ uocatur restibilis, an in ueruacto, quæ interdum requirit. Cui Agrius. In Olynthia quotannis restibilia esse dicunt, sed ita ut tertio quoq; anno uberiores serant fructus. Licinius. Agrum alternis annis relinqui oportet, aut paulo leuioribus sationibus serere, id est, quæ minus sugunt terrā. Dicitur inquit Agrius, de tertio gradu, de nutritionibus, atq; alimonijs eorum. Licinius. Quæ nata sunt inquit, in fundo alescunt, adulta concipiunt, prægnantia cū sunt, matura pariunt poma, aut spicam, sic alia simile ei, a quo profectum, redit semen. Itaque si florem, acerbum uel piperum, aliud uel quid decerpseris, in eodem loco, eodem anno, nihil renascitur, quod prægnationis idem bus habere non potest. ut enim mulieres habent ad partum dies certos, sic arbores, ac fruges.

CAP. XLV.

Primum plerunq; è terra exit ordeum diebus VII. nec multo post triticum. Legumina serè quatrinduo, aut

h s quinq;

quinq; diebus, præterquam faba. ea enim serius aliquanto prodit seges. Ostendit idem milium, & sesama, & cætera similiter æquis ferè diebus, præterquam siquid regio, aut tempestas uitij attulit, quo minus ita fiat. Quæ in seminario nata, si loca erunt frigidiora, quæ molli natura sunt, per brumalia tempora tegere oportet fronde, aut stramētis, si erunt imbres secuti, uidendum necubi aqua cõsistat. uenenum enim gelum radicibus tenellis sub terra, & supra, uirgultis, quæ nec eodem tempore ac quæ crescunt, nam radices autumno, aut hieme magis sub terra, quàm supra alefcunt, quod tectæ terræ tepore propagantur, supra terram ære frigidiore tinguntur. idq; ita esse docent siluestria, ad quæ sator non accessit. nam prius radices, quàm ea, quæ ex ijs solent nasci, crescunt, neque radices longius procedunt, nisi quo tempore uenit sol. his duplex causa, quòd & radicum materiam aliam, quàm aliam longius projicit natura, & quòd alia terra. alia facilius uiam dat.

CAP. XLVI.

Propter eiusmodi res admiranda discrimina sunt naturalia, quòd ex quibusdã folijs propter eorum uersurã, quòd sit anni tempus, dici possit, ut olea, & populus alba, & salix. Horum enim folia, cum conuerterüt se, solstitium dicitur fuisse. nec minus admirandum, quòd sit in floribus, quos uocant heliotropia, ab eo quòd ad solis ortum mane spectant, & eius iter ita sequütur ad occasum, ut ad eum semper spectent.

CAP. XLVII.

In seminario quæ surculis consita, & eorum molliora terunt natura cacumina, ut olea, ac ficus. Ea summa integenda binis tabellis dextra, & sinistra deligatis, herbæq; elidẽdæ, & dũ teneræ sunt uellẽdæ, prius enim aridæ factæ, rixantur, ac celerius rumpuntur, quàm sequuntur.

Contra

Contra herba in pratis ad spem sacrificiæ nata, non modo non euellenda in nutrìcatu, sed etiam non calcanda, quo & pecus à prato ablegandum, & omne iumentum, ac etiam homines, solum enim hominis exitium herba, & semitæ fundamentum.

CAP. XLVIII.

In segetibus autem frumentum, quòd culmus extulit. Spica ea, quæ mutilata non est, in ordeo, & tritico tria habet continentia. Granum, glumam, aristam, & etiam primitus spica cum oritur uaginam. Granum dictũ, quòd est intimum solidum. Gluma, qui est folliculus eius. Arista, quæ ut acus tenuis lōga eminet è gluma. Proinde ut grani theca sit gluma, & apex arista. Arista, & granũ omni bus ferè notum, gluma paucis. itaque id apud Ennium solum scriptum scio esse in Euhemeri libris uersis, uidetur uocabulum etymon habere à glubendo, quòd eo folliculo deglubitur granum. Itaque eodem uocabulo appellant fisci eius, quàm edimus, folliculum. Arista dicta, quòd arefcit prima, granum à gerendo. id enim seritur, uti spica gerat frumentum, non ut glumam, aut aristam gerat, ut uitis seritur, non ut pampinum ferat, sed uuam. Spica autem, quã rustici, ut acceperunt antiquitus, uocant specam, à spe uidetur nominata. eam enim quòd sperant fore, serunt. Spica rustica dicitur, quæ nõ habet aristiã: eæ enim quasi cornua sunt spicarum, quæ primitus cum oriütur, neq; planè apparent, qua sublatent herba ea uocatur uagina, uti qua latet conditum gladium. Illud autem summa in spica iam matura, quòd est minus, quàm granum uocatur frit. quòd in infima spica, ad culmũ stramēti summũ, itẽ minus quàm granum est appellatur urruncum.

CAP. XLIX.

Cum cõticuisset nec interrogaretur de nutrìcatu credẽs Cnihil desiderari, dicã inquit de fructibus maturis capiendis.

ære frigidior
ingunt.

nisi quæ ferat
sil.

piendis. Et ille. Primum de pratis summissis, herba cum crescere desijt, & aestu arefcit, subsecari falcibus debet, & quoad perarefcit, furcillis uersari. cum peraruit, de his manipulos fieri, ac uehi ad uillam. tum de pratis stipulam rastellis eradi, atq; addere foenicie cumulum. Quo facto sicilienda prata, id est falcibus confectanda, quæ foenicæ ses præterierunt, ac quasi herba tuberosum reliquerunt campum. A qua sectione arbitror dictum sicilire pratum.

CAP. L.

MESIS proprio nomine dicitur in ijs, quæ metimur, maxime in frumento, & ab eo esse uocabulo declinata. Frumenti tria genera sunt mesionis. unum, ut in Umbria, ubi falcæ secundum terram succidunt stramentum, & manipulum, ut quæq; subsecuerunt, ponunt in terra, ubi eos fecerunt multos, iterum eos percensent, ac de singulis secant inter spicas, & stramentum, spicas coniungunt in corbe, atq; in aream mittunt. Stramenta relinquunt in segete, unde tollantur in acruum. Altero modo metunt, ut in Piceno, ubi ligneum habent incuruum batillum, in quo sit extremo ferrula ferrea. Hæc cum comprehendit fascem spicarum defecat, & stramenta stantia in segete relinquit, ut postea subsecetur. Tertio modo metitur, ut sub urbe Roma, & locis plerisque, ut stramentum medium subsecet, quod manu sinistra summumprehendunt, à quo medio messem dictam puto. Infra manum stramentum, quod terræ hæret, postea subsecatur. Contra, quod cum spica stramentum hæret, corbibus in aream defertur. ubi discedit in aperto loco palam, à quo potest nominata esse palea. Alij stramentum à stado, ut stamè dictum putant. Alij ab stratu, quod id subster natur pecori. Cùm est matura seges, metendum. cùm in ea iugentium ferè una opera propemodum in facili agro satis esse dicatur,

mes

messas spicas corbibus in aream deferre debent. CAP. LI.

AREAM esse oportet in agro, sublimiori loco, quam perflare possit uentus. Hanc esse modicam pro magnitudine segetis, potissimum rotundam, & mediâ paulo extumidam (ut si pluerit, non consistat aqua, & quambreuissimo itinere extra aream defluere possit. Omne porro breuissimum in rotundo è medio ad extremum) solida terra pauitiam, maxime si est argilla, ne aestu pæminosa, in rimis eius grana oblescant, & recipiant aquam, & ostia aperiant muribus, ac formicis. Itaque amurca solent perfundere. ea enim herbarum est inimica, & formicarum: & talparum uenenum. Quidam aream ut habeant solidam, muniunt lapide, aut etiâ faciunt pauimentum. Nonnulli etiâ tegunt aream, ut in Bagiennis, quod ibi sæpe id temporis anni oriuntur nimbi. ubi ea relecta, & loca calida, propè aream faciendum umbracula, quod succedant homines in aestu tempore meridiano.

CAP. LII.

Quæ seges grandissima, atq; optima fuerit, seorsum in aream secerni oportet spicas, ut semè optimum habeat. Et spicis in aream excuti grana, quod fit apud alios iumentis iunctis, ac tribulo. id fit è tabula lapidibus, aut ferro asperata, quo imposito auriga, aut pondere granditrahitur iumentis iunctis, ut discutiat è spica grana, aut ex asibus dentatis cum orbiculis, quod uocant plostellum pœnicum. In eo quis sedeat, atq; agitet, quæ trahant iumenta, ut in Hispania citeriore, & alijs locis faciunt. Apud alios exteritur grege iumentorum inacto, & ibi agitato perticis, quod unguis è spica exteritur grana. ijs tritis, oportet è terra subiaceri uallis, aut uentilabris, cum uentus spirat lenis, ita fit, ut quod leuissimum est in eo, atque appellatur acus, euannatur foras extra aream, ac frumentum quod est

ponde

ponderosum, purum ueniat ad corbem. CAP. LIII.

Messe facta, spicilegium uenire oportet, aut domi legere stipulam, aut si sunt spicae raræ, et operæ caræ, compasci. Summa enim spectanda, ne in care sumptus fructum superet.

CAP. LIIII.

In uinetis uua cū erit matura, uindemiā ita fieri oportet, ut uideas à quo genere uuarū, et à quo loco uineti incipias legere. nam et præcox, et miscella, quā uocat nigra, multo ante coquitur, quo prior legēda, et quæ pars arbusi, ac uinæ magis aprica prius debet descendere de uite. In uindemiā diligētius uua nō solū legitur ad bibendum, sed eligitur ad edendū. Itaq; lectius defertur in fōu uinariū, unde in doliū inane ueniat, electa in secretā corbulā, unde in ollulas addatur. et in dolia plena uinaceorū contrudatur. alia, quæ in piscinā in Amphoram picatam descendat. alia, quæ in aram, ut in carnarium ascendat. Quæ calcatæ uuæ erūt, earū scopi cum folliculis subijcien di sub prælum, ut si quid reliqui habeant musti, exprimitur in eundem lacum. Cum desijt sub prælo fluere, quidam circuncidunt extrema, et rursus premunt, et rursus, cum expressum, circuncisitum appellant, ac seorsum, quod expressum est, seruant, quod respicit ferrum. expressi acinorum folliculi in dolia conijciuntur, eoq; aqua additur, ea uocatur lora, quod lora acina, ac pro uino operarijs datur hyeme.

CAP. LV.

De oliueto, oleam, quam manu tangere possis è terra, ac scalis, legere oportet potius, quàm quaterere, quod ea, quæ uapulauit, macescit, nec dat tantū olei. quæ manu stricta, melior ea, quæ digitis nudis legitur, quàm illa, quæ eum digitalibus. Duricies enim eorum non solum stringit bacam, sed etiam ramos glubit, ac relinquit ad

geli

gelicidium relectos. qui manu tangi non poterunt, ita quati debent, ut arundine potius, quàm pertica feriantur. Grauior enim plaga, medicum querit. qui quatiet, ne aduersam cadat, saepe enim ita percussa olea secum defert de ramulo plantam. quo facto, fructum amittit posteri anni, nec hæc non minima causa, quod oliueta dicant alternis annis non ferre fructus, aut nō æquē magnos. Olea ut uua per idem biuium redit in uillā, alia ad cibum eligitur, alia ut eliquescat, ac non solum corpus intus unguat, sed etiā extrinsecus. Itaque dominum et balneas, et gymnasium sequitur. Hæc, de qua fit oleum, congeri solet aceruatim per dies singulos in tabulata, uti ibi mediocriter fracescat, ac primus quisque aceruus demittatur per serias, ac uasa olearia ad trapeta, in quæ eam terent mole olearia è duro, et aspero lapide. Olea lecta si nimium diu fuit in aceruis caldore fracescit, et oleum foetidum fit. itaque si nequeas mature cōficere, in aceruis iactando uentilare oportet. Ex olea fructus duplex. Oleum, quod omnibus notū, et amurca, cuius utilitatem quod ignorant pleriq; licet uidere è torculis olearijs fluere in agros, ac non solum denigrare terram, sed multitudine facere sterilem, cum is humor modicus, cum ad multas res, tum ad agriculturam pertineat uehementer, quod circum arborum radices infundi solet, maxime ad oleam, et ubicunque in agro herba nocet.

CAP. LVI.

Agrius iandudum inquit in uilla sedens expecto cum clauit te Stolo, dum fructus in uillam referas. Ille, em quin adsum. uenio inquit ad limen. fores aperi. primum scenificæ cōduntur melius sub tecto, quàm in aceruis, quod ita fit iucundius pabulū, ex eo intelligitur, quod pecus utroq; posito libentius est.

CAP. LVII.

At

AT triticum condi oportet in granaria sublimia, que perficitur uento ab exortu, ac septentrionū regione, ad que nulla aura humida ex propinquis locis adspiret. parietes & solum opere testorio marmorato loricandi, si minus ex argilla mixto acere è frumēto, & amurca, quod murem, & uermem non patitur esse, & grana facit solidiora, ac firmitiora. quidā ipsum triticum cōspargunt, cum addant in circiter mille modium quadratā amurcā. Item alius aliud adfariat, aut aspergit, ut chalcidicam, aut caricā cretam, aut absynthium. Item huius generis alia. Quidam granaria habent sub terris speluncas, quas uocant ceteris, ut in Cappadocia, ac Thracia. alij, ut in Hispania citeriore, puteos, ut in agro Carthaginienſi, & oscenſi. Horum solum paleis substernunt, & curant, ne humor, aut aer tangere possit, nisi cum promitur ad usum. quò enim spiritus non peruenit, ibi non oritur curculio. Sic conditum triticum manet uel annos quinquaginta, milium uero plus annos centū. Supra terram granaria in agro quidā sublimia faciūt, ut in Hispania citeriore, & in Appulia. Quidam quæ non solum à lateribus per fenestras, sed etiam subtus à solo uentus regelare possit.

CAP. LVIII.

Faba, legumina in olearijs uasis oblita cinere per diu incolumia seruantur. Cato ait, uiam aminneam minusculam, & maiorem, & apician in ollis commodissime condi. eadem in sapa, & musto recte, quas suspendas opportunissimas esse duracinas, & aminneas, & scantiannas.

CAP. LIX.

DE pomis: conditiua mala struthea, cotonea, scātiana, quiriniana, orbiculata, & que antea mustea uocabant, nunc melimela appellant. Hæc omnia in loco arido, et frigido supra paleas posita seruari recte putāt. Et ideo

oporoth

oporothecas qui faciunt, ad aquilonē ut fenestras habeāt, atq; ut eæ perflectur, curant. neq; tamen sine foriculis, ne cum humorē amiserint, pertinaci uento uieta fiant. ideoq; in ijs, camaras marmorato, & parietes, pauimentaq; laudabiliter faciunt. quo frigidius sit, in quo etiam quidā tritinium sternere solent cœnandi causa. Etenim in quibus luxuria concesserit, ut in pinacothecæ faciunt, quod speculaculū datur ab arte, cur non quod natura datū utantur in uenustate disposita pomorum? præsertim quidē, cum id non sit faciendū, quod quidā fecerunt, ut Romæ cœmptia poma rus intulerint in oporothece inſtruedā conuiuij causa. In oporothece mala manere putant satis commode. alij in tabulis, ut in opere marmorato, alij substrata palea, uel etiam floccis. Mala punica demissis suis surculis in domicilio arena. Mala cotonea, struthea in pensilibus iunctis. Contra in sapa condita manere pira aniciana, & sementiua. Sorba quidā dissecta, & in sole macerata, ut pira, & sorba per se ubicunque sint posita in arido facile durare. Seruare rapa cōsecta in sinape, nuces iuglandes in arena, punica mala & in arena iam decerpta, ac matura, ut dixi, & etiā immatura cum herēt in sua uirga, & demissis in ollam sine fundo, eamq; si conieceris in terram, & obteris circum ranum, si extrinsecus spiritus afflet, ea non modo integra eximi, sed etiam maiora, quam in arbore unquam pependerit.

CAP. LX.

DE oliuitate: oleas esui optime condi scribit Cato orchites, & paucas aridas, uel uirides in muria, uel lentisco contusas. Orchites nigras sale si sint confricatæ dies quinq; & tum sale excusso, biduum si in sole posita fuerint, manere idoneas solere, easdem sine sale in defrutum condire.

CAP. LXI.

i Recte

Recte amurcā periti agricolæ tam in dolijs condunt, quam oleum, aut uinum. Eius conditio, cum expressa effluxit, quod statim de ea decoquantur duæ partes, & refrigeratum conditur in uasa. Sunt item aliæ cōditiones, ut ea, in qua adijcitur mustum. CAP. LXII.

Quod nemo fructus condit, nisi ut promat, de eo quoq; uel sexto gradu animaduertēda pauca. Promunt condita aut propterea, quòd sint tuenda, aut quòd utēda, aut quòd uendēda. Ea, quæ dissimilia sunt inter se, aliud alio tēpore tuendū, & utendū. CAP. LXIII.

Tuendi causa promendum id frumentum, quod curculiones exesse incipiūt. id enim cum promptum est in sole, ponere oportet aquæ catinos, quòd eò cōueniunt, ut ipsi se necent, curculiones. Sub terra qui habent frumentum in ijs, quos uocant *cares*, quòd cum periculo introitur recenti apertione, ita ut quibusdam sit interclusa anima, aliquanto post promere, quam aperueris, oportet.

Far, quod in spicis condideris per messem, & ad usus cibatus expedire uelis, promendum hieme, ut in pistrino pisetur, ac torreatur. CAP. LXIII.

Amurca cum ex olea expressa, qui est humor aquatilis, ac recrementū conditū in uas fictile, id quidā sic solent tueri, diebus xv. eo, quòd est leuissimū, ac summum deflatum, ut traiciant in alia uasa, & hoc idem interualis duodecies, sex mensibus proximis item faciant. Cum id nouissime, potissimum traiciant, cum senescit luna, tunc decoquūt in abenis leui igni duas partes quo ad regerūt, tum deniq; ad usum recte promitur. CAP. LXV.

Quod mustum conditur in dolium, ut habeamus uinum, non promendum, dum seruet, neq; etiam cum processit ita, ut sit uinū factum. Si uetus bibere uelis, quod non

non sit ante, quam accesserit annus, tum, cum fuerit anniculum, prodit. Si uero est ex eo genere uua, quod mature coacescat, ante uindemiam consumi, aut uenire oportet. Genera sunt uini, in quo salerna, quæ quanto plures annos condita habuerunt, tanto, cum prompta sunt fructuosiora. CAP. LXVI.

Oleas albas, quas condideris nouas, si celeriter promas, nisi condideris, propter amaritudinem illas respuit palatum. Item nigras, nisi prius eas sale maceraris, ut libenter in os recipiantur. CAP. LXVII.

Necem iuglandem, & palmulam, & ficum sabinam quanto citius promas, iucundiore utare, quòd uetustate ficus fit pallidior, palmula cariosior, nux aridior. CAP. LXVIII.

Pensilia, ut uua, mala, & sorba, ipsa ostendunt, quando ad usum oporteat promi, quòd colore mutato, & contractu acinorum, si non dempseris ad edendū, ad abijciendum, descensurum se munitantur. Sorbum maturum mite conditum citius promi oportet: Acerbum enim suspensum lentius est. Quod prius domi maturitatem assequi uult, quam nequit in arbore, quā mitescat. CAP. LXIX.

Mesum far promendum hyeme in pistrino ad torrendum, quod ad cibatum expeditum esse uelis. Quod ad sationem tum promendum cum segetes mature sunt ad accipiendum. Item quæ pertinent ad sationē suo quoque tempore promenda. Quæ uendenda, uidendum, quæ quoque tempore oporteat promi. Alia enim, quæ manere non possunt, ante quam se commutent, ut celeriter promis, ac uēdas. Alia quæ seruari possunt, ut tum uēdas, cū caritas est. Sepe enim diutius seruata nō modo usuram adijciūt, sed etiam fructum duplicant, si tempore promas.

Cum hæc diceret Stolo, uenit libertus æditumi ad nos flens, & rogat, ut ignoscamus, quod simus retenti, & ut ei in funus postridie prodeamus. Omnes cōsurgimus, ac simul exclamamus, quid in funus? quod funus? quid est factū? Ille flens narrat, ab nescio quo percussum cultello cōcidisse, quē qui esset, animaduertere in turba nō potuisse, sed tantummodo exaudisse uocē, perperā fecisse. Ipse, cum patronum domum sustulisset, & pueros demississet, ut medicum requirerent, ac mature adducerent: quod potius illud administrasset, quā ad nos uenisset, æquum esse sibi ignosci. Nec si eum seruare nō potuisset, quin non multo post animam efflaret, tamen putare se fecisse recte. Non moleste ferentes descendimus de æde, & de casu humano magis querentes, quā admirantes id Romæ factum, discedimus omnes.

CAPITA LIBRI II.

*

De origine, ac dignitate rei pecuariæ.	Caput I.
De pecudibus, arietibus, & agnis.	II.
De capris, hircis, & hocdis.	III.
De sue.	III.
De bubus, & uaccis.	V.
De asinis.	VI.
De equis, & equabus.	VII.
De mulis, & hinnulis.	VIII.
De canibus.	IX.
De pastoribus.	X.
De lacte, caseo, lana.	XI.

MAR.

MAR. TERENTII
VARRONIS RERVM RV-
STICARVM, DE RE
PECVARIA LI-
BER II.

IRI magni nostri maiores nō sine causa præponebant rusticos Romanos urbanis. ut ruri enim, qui in uilla uiuunt ignauiores, quā qui in agro uersantur in aliquo opere faciundo, sic qui in oppido sederent, quā qui rura colerent, desidiosiōres putabant. Itaq; annum ita diuiserunt, ut nonis modo diebus urbanas res usurparent, reliquis VII. ut rura colerent. Quod dum seruauerunt institutum, utriq; sunt cōsecuti, ut & cultura agros fecundissimos haberēt, & ipsi ualitudine firmiores essent, ac ne Græcorū urbana desiderarent gymnasia, quæ nunc uix satis singula sunt. nec putant se habere uillam, si nō multis uocabulis retineāt Græcis, quum uocent particulatim loca *προσκίτια, προαίτια, ἀποδύθηγορ, περίουλορ, ὀρυθδία, πεισιεργία, ὄρωροθήκη*. Igitur quod nunc intra murū ferè patres familiæ correpsērunt relictis falce, & aratro, & manus mouere maluerūt in theatro, ac circo, quā in segetibus, ac uinetis, frumētum locamus, qui nobis aduehat, qui saturi siamus, ex Africa, & Sardinia, & nauibus uindemiā condimus ex insula Coa, & Chia. Itaq; in qua terra culturam agri docuerunt pastores progeniem suam, qui condiderunt urbē, ibi contra progenies eorum, propter auaritiā contra leges, ex segetibus fecit prata. ignorantes non idem esse agriculturam, & passionē. alius enim opilio, & arator nec si pos-

fit in agro pasci armentarius, non aliud ac bubulcus. Armentum enim id, quod in agro natum non creat, sed tollit dentibus. Contra, bos donatus causa fit, ut commodius nascatur frumentum in segete, et pabulum in nouali. Alia inquam ratio, ac scientia coloni, alia pastoris. Coloni, ut ea, quæ in agricultura nascantur, è terra fructum faciant. Contra pastoris, ut ea, quæ nata ex pecore, quarum quoniam societas inter se magna, propterea quod pabulum in fundo compascere, quam uendere plerunque magis expedit domino fundi, et stercoreatio ad fructus terrestres aptissima, et maxime ad id pecus appositum, qui habet prædium, habere utranque debet disciplinam et agriculturæ, et pecoris pascendi, et etiam uillaticæ pastionis. ex ea enim quoque fructus tolli possunt non mediocres ex ornithonibus, ac leporarijs, et piscinis. E' queis quoniam de agricultura librum Fundaniæ uxori propter eius fundum feci, tibi Niger Turrani noster, qui uehementer delectaris pecore, propterea quod te empturientem in campos macros ad mercatum adducunt crebro pedes, quo facilius sumptibus multa poscentibus ministres, quod eo facilius faciam, quod et ipse pecuarias habui grandes, in Appulia ouiaras, et in Reatino equarias. Qua de re pecuaria breuiter, ac summatim percurram, ex sermonibus nostris collatis cum ijs, qui pecuarias habuerunt in Epeiro magnas, tum cum piratico bello inter Delum, et Siciliam Græciæ clasibus præessem, incipiam hinc. CAP. I.

Cum Menates discessisset, Cossinius mihi, Nos te non dimittemus inquit, ante quam tria illa explicaris, quæ ceperas nuper dicere, cum sumus interpellati. Quæ tria inquit Murrius? An ea, quæ mihi heri dixisti de pastoria re? Ista inquit ille, quæ ceperat hic differere, quæ esset

esset origo, quæ dignitas, quæ ars, cū Petam festum uisere uenisset, ni medici aduētus nos interrupisset. Ego uero in qua dicā duntaxat, quod est isemōp, de duabus rebus primis, quæ accepi, de origine, et dignitate. de tertia parte, ubi est de arte, Scrofa suscipiet: ut semigracis pastoribus dicam Græce, ὄς τις ἢς πολλῶν ἀρ. ἐνωρ.

Nam is magister C. Lucilij Hipri generi tui, cuius nobis pecuaria in brutijs habentur. Sed hæc ita à nobis accipietis inquit Scrofa, ut uos, qui estis Epirotici, pecuarij athlete, remuneremini nos, ac quæ scitis, proferatis in mediū: nemo enim omnia potest scire. Cum accepissem conditione, ut meæ partes essent primæ, non quo non ego pecuarias in Italia habeam, sed non omnes, qui habent citharam, sunt citharcedi. Igitur inquam et honines, et pecua cum semper fuisse sit necesse, natura (sive enim aliud quod sit principium generandi animalium, ut putauit Thales Milesius, et Zeno Cittieus, sive contra, principium horum extitit nullum, ut credidit Pythagoras Samius, et Aristoteles Stagerites) necesse est humanæ uitæ à summa memoria gradatim descendisse ad hanc ætatem, ut scribit Diæarchus, et summum gradum fuisse naturalem, cum uiuerent homines ex ijs rebus, quæ inuiolata ultro ferret terra, ex hac uitæ in secundam descendisse pastoricam è feris, atque agrestibus, ut ex arboribus, ac uirgultis decerpendo glandem, arbutum, mora, pomaque colligerent ad usum, sic ex animalibus, cum propter eandem utilitatem quæ possent siluestria deprehenderent, ac concluderent, et mansuescerent. In queis primum non sine causa putant oues assumptas, et propter utilitatem, et propter placiditatem, maxime enim hæc natura quietæ, et aptissima ad uitam hominum. Ad cibum enim lacte, et caseum adhibitum, ad corpus ue-

stitum, & pelles attulerunt. Tertio denique gradu à uita pastorali, ad agriculturam descenderunt. In qua ex duobus gradibus superioribus retinuerunt multa, & quò descenderat, ibi procefferunt longe, dum ad nos perueniret. Et tiam nunc in locis multis genera peculorum ferarum sunt aliquot, ut in Phrygia ex quibus, ubi greges uidentur complures, ut in Samothrace caprarum, quas Latine rotas appellant: Sunt enim in Italia circum Fiselum, & Tetricam montes multa. De suis nemini ignotum, nisi qui apros non putat suos uocari. Boues perferri etiam nunc sunt multi in Dardania, & Media, & Thracia. Asini feri in Phrygia, & Lycaonia. Equi feri in Hispaniae citerioris regionibus aliquot. origo, quam dixi, dignitas, quam dicam. De antiquis illustrissimus quisque pastor erat, ut ostendit Graeca, & Latina lingua, & ueteres poetae, qui alios uocant πολυκάρως, alios πολυμήδης, alios πολυβούτας, qui ipsas pecudes propter caritatem aureas habuisse pelles tradiderunt, ut Argus Atrous, quam sibi Thyesten subduxerunt, ut in Colchide Aeeta, ad cuius arietis pellem profecti regio genere dicuntur argonautae, ut in Libya ad hesperidas, unde aurea mala, id est, secundum antiquam consuetudinem capras, & oues, quas Hercules ex Africa in Graeciam exportauit. Ea enim sua uoce Graeci appellarunt μίλα. Nec multo secus nostri ab eadem uoce, sed ab alia litera. uox earum non me, sed bee sonare uidetur. oues beclare uocem effequentes, à quo beclare dicunt, extrita litera, ut in multis. Quòd si apud antiquos non magnae dignitatis pecus esset, in caelo describendo astrologi non appellassent eorum uocabulis signa, quae non modo non dubitarunt ponere, sed etiam ab his principibus XII. signa multi numerant, ut ab ariete, & tauro, cum ea praeponebant Apollini, &

ni, & Herculi. ij enim dii ea sequuntur, sed appellantur Gemini. Nec satis putarunt de XII. signis sextam partem obtinere peculorum nomina, nisi adiecissent, ut quartam teneret capricornum. Praeterea à pecuarijs addiderunt capram, hœdos, canes. An non etiam item in mari, terraque ab his regionum nota? à pecore in mari, quod nominauerunt à capris, aegaeum pelagus, ad Syriam montem Taurum, in Sabinis Canterium montem. Bosphorum unum Thracium, alterum Cimerium? Non ne in terris multa, ut oppidum in Graecia Ἰππιον ἀγρῶν? Denique Italia à uitalis, ut scribit Piso. Romanorum uero populum à pastoribus esse ortum quis non dicit? quis Faustulum nescit pastorem fuisse nutriticum? qui Romulum, & Remum educauit, non ipsos quoque fuisse pastores obtinebit, quòd parilibus potissimum condidere urbem: non idem, quòd multa etiam nunc ex uetere instituto bubus, & ouibus dicitur. Et quòd antiquissimum, quòd est flatum pecore, pecore est notatum. Et quòd urbs cum condita est, tauro, & uacca, qui essent muri, & portae definiti. Et quòd pop. Rom. cum lustras dabant, ad quod suouitaurilibus circumaguntur uerres, aries, taurus. Et quòd nomina multa habemus ab utroque pecore, à maiore, & à minore. À minore, Porcius, Quinius, Caprilus: sic à maiore Equitius, Taurus, cognomina ad significari, quòd dicuntur ut Annij Caprae. Statilij Tauri, Pomponij Vituli: sic à pecudibus alij multi. Reliquum est de scientia pastorali, de qua est dicendum, quòd Scrofa noscer, cui haec etas defert rerum rusticarum omnium palmam, quo melius potest dici, cum conuertissent in eum ora omnes. Scrofa igitur inquit, est scientia pecoris parandi, ac pascendi, ut fructus quam possint maximi capiantur ex ea, à quibus ipsa pecunia nominata est. nam omnis pecuniae, pecus fundamen-

damentum. Ea partes habet nouem discretas ter ternas, ut sit una de minoribus pecudibus. Cuius genera tria, ouis, capra, sus. Altera de pecore maiore, in quo sunt item ad tres species natura discreti, boues, asini, equi. Tertia pars est in pecuaria, quæ non paratur, ut ex ijs capiatur fructus, sed propter eam, aut ex ea sint, muli, canes, pastores. Harum unaquæque in se generales partes habet nouenas, quarum in pecore parando necessariae quatuor, altere in pascendo totidem. præterea communis una. Ita fiunt omnes partes minimum octoginta, & una, & quidem necessariae, nec parua. Primum ut bonum pares pecus, unum scire oportet, quia ætate quanque pecudem parare, habereq; expediat. Itaq; in bubulo pecore minoris ætatis anniculam & supra decem annorum, quod à bima, aut trima fructum ferre incipit, neque longius post decimum annum procedit. Nam prima ætas omnis pecoris, & extrema, sterilis. Est quatuor altera pars, est cognitio forme uniuscuiusque pecudis qualis sit. Magni enim interest, cuiusmodi quæque sit ad fructum. Ita potius bouem emunt cornibus nigratibus, quàm albis, capram amplam, quàm parua, sues proceros corpore, capitibus ut sint paruis. Tertia pars est, quo sint seminio querendū. Hoc nomine enim asini Arcadici in Græcia nobilitati, in Italia Reatini, usque eo ut mea memoria asinus uenerit sex tertijs nullibus LX. & una quadrigæ Romæ constiterint quadringentis nullibus. Quarta pars est de iure in parando, quemadmodum, quanque pecudem emi oporteat ciuili iure. Quod enim alterius fuit, id ut fiat meum, necesse est aliquid intercedere. Neque in omnibus satis est stipulatio, aut solutio numerorum ad mutationem domini. In emptione aliàs stipulandum statim esse è uoletudinario, aliàs è sano pecore,

core, aliàs è neutro. Altere partes quatuor sunt, cum iam emeris, obseruanda de pascione, de foetura, de nutritu, de sanitate. Pascendi primus locus qui est, eius ratio triplex. In qua regione quaque potissimum pascas, & quando. Est queis, ut capras in montosis potius locis, & fruticibus, quàm in herbidis campis, equas contra. neque eadem loca, æstiuæ, & hyberna idonea omnibus ad pascendum. Itaque greges ouium longe abiguntur ex Appulia in Samnium æstiuatum, atq; ad publicanum profitentur, ne si inscriptum pecus pauerint, lege censoria committant. muli è Roese campestri æstate exiguntur in Burbures altos mōtes. Qui potissimum quæque pecudum pascatur habenda ratio. nec solum quod fœno sit satura eque, aut bos, cum sues hoc uitent, & querant glandem, sed quod ordeum, & faba interdum sit quibusdam obijciendum, et dandum bubus lupinum, & lactarijs medica, & cythifum. Præterea quod ante admissuram diebus. xxx. arietibus, ac tauuris datur plus cibi, ut uires habeant, fœminis bubus demitur, qd̄ macescētes melius cōcipere dicuntur. Secunda pars est de foetura. Nūc appello foeturā à cōceptu ad partū, hi enim prægnationis primi, & extremi fines. Quare primū uidendū de admissione, quo quæq; tēpore ut ineat facere oporteat. Nam, ut suillo pecori à fauonio ad æquinoctiū uernū putat aptū, sic ouilli ab arcturi occasu usq; ad æquale occasum. Præterea habenda ratio quāto ante quam incipiat admissura fieri, mares à fœminis secretos habeant, quod ferè in omnibus binis mēsisibus ante faciūt & armētarij, & opiliones. Altera pars est in foetura, quæ sint obseruanda, quod alia alio tempore parere solct. E qua enim uentrē fert xxi. mēses, uacca decē, ouis, & capra quinos, sus quatuor. In foetura res incredibilis est in Hispania, sed est

est uera, quod in Lusitania ad oceanum in ea regione, ubi est oppidū Olisippo monte Tagro, quādā è uento cōcipiunt certo tēpore equae, ut hic gallinae quoq; solēt, quarum oua *ὄρνις* uia appellāt. Sed ex his equis, qui nati puli nō plus trienniū uiuūt. Quae nata sunt matura, et chorda, ut pure, et molliiter stent, uidendū, et ne obterantur. Dicuntur igni chordi, qui post tempus nascuntur, ac remanserunt in uoluis intimis. uocant *χορδοί*, à quo chordi appellati. Tertia res est de nutricatu quid obseruari oporteat, in quo quot diebus matris sugant māmā, et id quo tēpore, et ubi, et si parū habet lactis mater, ut subiiciat sub alterius māmā, qui appellantur subrumi, id est sub mamma, antiquo enim uocabulo māmā rumus, ut opinor. Ferē ad quatuor menses à mamma non diiunguntur agni, hōdi tres, porci duo, è queis, quoniā puri sunt ad sacrificiū, ut immolētur, olim appellati sacres, quos appellat Plautus cū ait: Quāti sunt porci sacres? sic boues altiles, ad sacrificia publica saginati dicūtur opimi. Quarta pars est de sanitate. res multiplex, ac necessaria, qd' morbosum pecus, et uitiosum, et quādo non ualet, sepe magna gregem afficit calamitate. Cuius sciētiae genera duo, unū ut in hominē, ad quē adhibēdi medici. alterū, quo ipse etiam pastor diligēs mederi possit. Eius partes sunt tres. nam animaduertēdū, quae cuiusq; morbi sint causae, quaeq; signa carū causarum sint, et quae quēq; morbum ratio curandi sequi debeat. Ferē morborū causae erunt, quod laborant propter aestus, aut propter frigora, nec non etiam propter nimium laborē, aut cōtra, propter nullam exercitationem, aut si cum exercueris, statim sine interuallo cibum, aut potionē dederis. Signa autē sunt, ut eorum, qui siue ex aestu, siue è labore febrē habent, ad apertū os humido

mido spiritu crebro, et corpore calido. Curatio autē, cum hic est morbus, haec, persunditur aqua, et perungitur oleo, et uino tepesfacto, et itē cibo sustinetur, et iniicitur aliquid ne frigus cadat, sitienti aqua tepida datur. Si hoc genus rebus non proficitur, dimittitur sanguis maxime è capite. Itē ad alios morbos aliae causae, etiā alia signa in omni pecore, quae scripta habere oportet magistrū pecoris. Relinquitur nonum, quod dixi de numero utriusque partis cōmune. Nam et qui parat pecus, necesse est constituat numerum. Quot greges, et quāto sit pasturus, ne aut saltus defint, aut supersint, et ideo fructus dispereāt. Præterea scire oportet in grege quot foeminas habeat, quae parere possunt, quot arietes, quot utriusque generis soboles, quot reijculae sint alienadae. In alimonijs si sunt plures nati, ut quidam faciunt, sequēdum, ut quosdā subducas, quae res facere solet, ut reliqui melius crescant. Vide inquit Atticus, ne te fallat, et nouena istae partes non exeat extra pecoris minoris, ac maioris nomen. Quo pacto enim erunt in mulis, et pastoribus nouena partes? ubi nec admissurae, nec foeturae obseruantur? In canibus enim uideo posse dici. Sed do etiam in hominibus posse nouenarium retineri numerum, quod in hybernis habent in uillis mulieres, quidam etiam in aestiuis, et id pertinere putant, quo facilius ad greges pastores retineāt, et puerperio familiam faciant maiorem, et rem pecuariam fructuosorem. Si inquam numerus non est, ut sit ad amussim, ut non est, cum dicimus mille naues iisse ad Troiam, centumuirale esse iudicium Romae, deme (si uis) duas res de mulis, admissuram, et parturam. Vactius parturam inquit: proinde ut non aliquoties dicatur Romae peperisse mulam. Cui ego ut succinerem subijcio Magonem,

& Dionysium scribere mulam, & equam, cum conceperint, duodecimo mense parere. Quare non, si hic in Italia cū peperit mula sit portentū, adsentiri omnes terras. Neque enim hirundines, & ciconiæ, quæ in Italia pariunt, in omnibus terris pariunt. Non scitis palmulas, caryotas in Syria parere in Iudea, in Italia non posse. Sed scrofa. Si exigere mauis sine mularum foetura & nutritu numerum octoginta & unum est, qui expleas duplicem istam lacunam, quod extraordinariæ fructuum species duæ accedunt magnæ. quarum una est tonsura, quod oves, ac capras detondent, aut uellunt: altera, quæ latius patet, est de lacte, & caseo, quam scriptores Græci separatim τυφοπιλάκη appellauerunt, ac scripserunt de ea re permulta.

CAP. II.

Sed quoniam nos nostrum p̄sum absoluimus, ac limitata est pecuaria questio, nunc rursus uos reddite nobis ò epirotæ de una quaq; re, ut uideamus, quid pastores à Pergamide, Maledo ue potis sint. Atticus, qui tunc T. Pomponius, nunc Q. Cæcilius cognomine eodē, ego opinor inquit, incipiā primus, quoniā in me uidere coniecisse oculos, & dicam de primigenia pecuaria. E feris enim pecudibus primū dicis oves comprehensas ab hominibus, ac mansuefactas, his primum oportet bonas emere, quæ ita ab ætate, si neque uetulæ sunt, neq; meræ agnæ, quod altere iam non dum, altere iam non possunt dare fructum. sed ea melior ætas quam sequitur spes, quam ea, quam mors. De forma, ouem esse oportet corpore amplo, quæ lana multa sit, & molli, uillis altis, & densis toto corpore, maxime circum ceruicem, & collum, uentrē quoq; ut habeat pilosam. itaq; quæ id non haberent, maiores nostri apicæ appellabant, ac reiciebant. esse oportet cruribus humilibus

humilibus, caudis obseruare, ut sint in Italia prolixis, in Syria breuibus. In primis uidentū, ut boni seminis pecus habeas. id ferè ex duabus rebus potest animaduerti, ex forma, & progenie. Ex forma, si arietes sint fronte lana uesitii bene, tortis cornibus pronis ad rostrū, raris oculis, lana opertis, auribus amplis, pectore, & scapulis, & clunibus latis, cauda lata, & longa. animaduertendum quoque linguæ ne nigra, aut uaria sit, quod ferè qui ea habēt, nigros, aut uarios procreāt agnos. Ex progenie autem animaduertitur, si agnos procreāt formosos. In emptionibus iure utimur eo, quod lex præscripsit. in ea enim alij plura, alij pauciora excipiunt. quidā enim pretio factō in singulas oves, ut agni chordi duo pro una oue annumerentur, etsi cui uetustate dentes absunt, item binæ pro singulis, ut procedāt. de reliquo antiqua ferè formula utuntur, cum emptor dixit tanti sunt mi emptæ? & ille respondit, sunt, & ex promisit numos, emptor stipulatur prisca formula sic. illasce oves, qua de re agitur, sanas recte esse, uti pecus ouillum, quod recte sanum est extra luscā, surdam, minam, id est, uentre glabro, neq; de pecore morbofo esse, habereq; recte licere. hæc sic recte fieri sp̄odes? nec cū id factū est, tamen grex dominū nō mutauit, nisi sit æs adnumeratū. Nec non emptor pote ex empto uendito illum damnare, si non tradet, quamuis nō soluerit numos, ut ille emptorem simili iudicio, si nō reddit pretiū. De alteris quatuor rebus deinceps dicam, de pastione, foetura, nutritu, sanitate. Primum prouidentū, ut totum annum recte pascantur intus, & foris. stabula idoneo loco ut sint, ne uentosa, quæ spectent magis ad orientem, quam ad meridianum tempus. ubi stent, solum oportet esse eruderatum, & procliuum, ut euerri facile possit, ac fieri purum: non enim

enim solum ea uligo lanam corrūpit ouium, sed etiam un-
gulas, ac scabras fieri cogit. Cum aliquot dies steterunt,
subijcere oportet uirgulta alia, quo mollius requiescant,
purioresq; sint: libentius enim ita pascuntur. Faciendum
quoque septa secreta ab alijs, quo incientes secludere pos-
sis, item quo corpore agro, hæc magis ad uillaticos gre-
ges animaduertenda. Contra illæ, in saltibus quæ pascun-
tur, & à testis absunt longe, portant secum crates, aut
retia, quibus cohortes in solitudine faciant, cæteraq; uten-
silia, longe enim, & late in diuersis locis pasci solent, ut
multa millia absint sepe hybernæ passionēs ab æstiuis.
Ego uero scio inquam, nam mihi greges in Appulia hy-
bernabant, qui in Reatinis montibus æstiuabant. Cum in-
ter hæc bina loca, ut iugum continet firpiculos, sic calles
publice distantes passionēs, cæq; ibi, ubi pascuntur in ea-
dem regione, tamen temporibus distingunt, ut æstate quod-
dam prima luce exeunt pastum, propterea quod tunc her-
ba rosida, meridianam, quæ est aridior, incunditate præ-
stat. Sole exorto puto propellunt, ut redintegrantes rur-
sus ad pastū alacriores faciant. Circiter meridianos æstus,
dum deseruescant, sub umbriferas rupes, & arbores patu-
las subijciunt, quo ad refrigerato aère uespertino, rursus
pascant ad solis occasum. ita pascere pecus oportet, ut ad-
uerso sole agat, caput enim maxime ouis molle est. Ab oc-
casu paruo interuallo interposito ad bibendum appellūt,
& rursus pascunt quoad cōtenebrauit, iterum enim tum
iucūditas in herba redintegravit. hæc ab uergiliarum ex-
ortu ad æquinoctium autumnale maxime obseruāt. Qui-
bus in locis messes sunt factæ, interest utile duplici de cau-
sa, quod & caduca spica saturantur, & obtritris stramen-
tis, & stercoratione faciunt in annum segetes meliores.

Reliq

Reliquæ passionēs hiberno, ac uerno tempore hoc mu-
tant, quod pruina iam exhalata propellūt in pabulum, &
pascunt diem totū, ac meridiano tēpore semel agere potū
satis habent. Quod ad passionēs attinet, hæc ferè sunt.
quod ad foeturā, quæ dicam. Arietes, quibus sis usurus ad
foeturā, bimestri tempore ante secernendū, & largius pa-
bulo explendum. Cum redierunt ad stabula è pastu, or-
deum si est datum, firmiores fiunt ad laborem sustinendū.
Tempus optimum ad admittendum, ab arcturi casu ad
Aquilæ occasum, quod quæ postea concipiunt, fiunt ue-
grandes, atque imbecillæ. Ouis prægnans est diebus c. l.
itaq; fit partus exitu autumnali, cum aër est modice tēpe-
ratus, & primitus oritur herba imbribus primoribus euo-
cata. Quādiu admissura fit, eadem aqua uti oportet, quod
cōmutatio & lanam facit uariā, & corrumpit uterū. Cū
omnes cōceperūt, rursus arietes secernēdi. Ita factis præ-
gnantibus quod sunt molesti, obsunt. Neq; pati oportet
minores, quàm bimas saliri, quod neq; natum ex his ido-
neum est, neq; non ipsæ fiunt etiam deteriores & nō me-
liores quàm trimæ admissæ, deterrent ab saliendo fscellis
è iunco, alia uē qua re, quod alligant ad naturā. Commo-
dius seruātur, si secretas pascūt. In nutricatu cū parere
cœperunt, inigunt in stabula ea, quæ habent ad eam rem
secusa. ibiq; nata recentia ad ignem propè ponūt. quoad
conualuerunt. biduum, aut triduum retinent, dum agnoscūt
matrē agni, & pabulo se saturēt. deinde dum matres cum
grege pastum prodeunt, retinent agnos, ad quos, cum re-
ductæ ad uesperum, aluntur lacte, & rursus discernuntur,
ne noctu à matribus conculcentur. Hoc item faciunt mane
antè quàm matres in pabulum exeat, ut agni satulli fiant
lacte. Circiter decē dies cum præterierūt, palos offigunt,

k

& ad

Et ad eos alligant libro, aut qua alia re leui distantes, ne toro die cursantes inter se teneri delibent aliquid membrorū. Si ad matris mammā non accedet, admouere oportet, et labra agni unguere butyro, aut adipe suillæ, et olfacere labra lacte. Diebus post paucis obijcere his uiciam molitam, aut herbā tenerā ante quā exeunt pastum, et cum reuerterūt. Et sic nutricātur, quoad facti sunt quadri mēstres. Interea matres eorum his temporibus non mulgent quidā, qui ut melius, omnino perpetuo, quod et lanae plus ferunt, et agnos plures. Cum depulsi sunt agni a matribus, diligentia adhibenda est, ne desiderio senescant. itaque deliniendū in nutricatu pabuli bonitate, et a frigore, et aestu ne quid laborēt, curandū. Cum obliuione iam lactis non desiderāt matrem, tum denique compellendū in gregē ouium. Castrare oportet agnum nō minorē quinq; mensium, neq; ante quā calores, aut frigora se regerūt. quos arietes submittere uolunt, potissimū eligunt ex matribus, quæ geminos parere solent. pleraq; similiter faciendum in ouibus pellitis, quæ propter lanæ bonitatem, ut sunt Tarentinæ, et Atticæ, pellibus integuntur, ne lana inquinetur, quo minus uel infici recte possit, uel lauari, ac parari. Horum præsepia, ac stabula, ut sint pura, maiorem adhibeant diligentiam quā hirtis. itaque faciunt lapide strata, ut urina necubi in stabulo consistat. his quæcūq; iubentur, uescuntur, ut folia ficulneæ, et palea, et uinæcea, surfures obijciuntur modice, ne parum, aut nimium saturarentur, utrūq; enim ad corpus alendum inimicū. at maxime anicum cythisum, et medica. nam et pingues facit facillime, et genit lac. De sanitate sunt multæ, sed ea (ut dixi) in libro scripta magister pecoris habet, et quæ opus ad medendū portat secum. Relinquitur de numero, quem faciunt

faciunt alij maiorem, alij minorem. nulli enim huius moduli naturales. Illud ferè omnes in Epeiro faciunt, ne minus habeamus in centenas oues hirtas singulos homines, in pellitas binos.

CAP. III.

Cvi Cosinius. Quoniā satis balasti inquit, et Faustule noster, accipe a me cū Homericō Melathio chorodo de capellis, et quæadmodū oporteat breuiter dicere disse. Qui caprinū gregē cōstituere uult, in eligendo animaduertat oportet. Primum atātē ut eam paret, quæ iam ferre possit fructū, et de ijs eam potius, quæ diutius, nouella enim quā uetus utilior. De forma uidendū, ut sint firmæ, magnæ, corpus lene ut habeant, crebro pilo, nisi si glabræ sunt: duo enim genera earum. sub rostra duas ut mammulas pensiles habeant, quod eæ fecundiores sunt, ubere sint grandiore, ut et lac multū, et pingue habeat pro portione. Hircus molliori et potissimū pilo albo, ac ceruice, et collo breue, gurgulione longiore. Melior fit grex, si nō est ex collectis cōparatus, sed ex cōsuetis unā. De seminio dico eadem, quæ Atticus in ouibus. hoc aliter, ouium semen tardius esse, quo hæ sint placidiores. Contra caprile mobilius esse, de quarū uelocitate in originum libro Cato scribit hæc, In Sauracti Fisceillo capra feræ sunt, quæ salūt è saxo pedes plus sexagenos. Oues enim, quas pascimus, ortæ sunt ab ouibus fris, sic capræ, quas alimus, a capris feris sunt ortæ, a queis propter Italiā Capraia insula est nominata. De capris quod meliore semine eæ, quæ bis pariant, ex his potissimū mares solēt summitti ad admissuras. quidā etiā dant operam, ut ex insula media capris habeat, quod ibi maximi ac pulcherrimi existimātur fieri hœdi. De emptione aliter dico atq; fit, q capras sanas sanus nemo prūttit, nunquā enim sine febris sunt

sunt. itaq; stipulatur paucis exceptis uerbis, ac Mamilius scriptum reliquit sic. Illas capras hodie recte esse, & bibere posse, habereq; recte licere, hæc spondes ne de quibus admirandum illud, quod etiã Archelaus scribit, non ut reliqua animalia naribus, sed auribus spiritum auccre solere. Pastores curiosiores aliquot dicunt. De alteris quatuor, quod est de pastu hoc dico. stabulatur pecus melius ad hiberanos exortus si spectat, quod est alsiosum. Id ut pleraq; lapide, aut testa substerni oportet, caprile quo minus sit uliginosum, ac lutulentum. Foris cum est pernoctandum, item in eandem partem caeli, quæ spectat, septa oportet substerni uirgultis, ne oblinatur. nec multo aliter tuendum hoc pecus in pastu, atq; ouillum, quod tamen habet sua propria quædam, quod potius siluestribus saltibus delectatur, quam pratis: Studiose enim de agrestibus fruticibus pascuntur, atq; in locis cultis, uirgulta carpunt, itaq; à carpendo capræ nominatæ. ob hoc in lege locationis fundi excipi solet, ne colonus capra natum in fundo pascat. Harum enim dentes inimici sationis, quas etiam astrologi ita receperunt in cælum, ut extra limbum XII. signorum excluderint. Sunt duo hædi, & capra non longe à tauro. Quod ad scaturam pertinet, desistente autumno exigunt à grege in campos hircos in caprilia. Item ut in arietibus dictum, quæ concepit post quartum mensem, reddit tempore uerno. In nutritu hædi trimestres cum sint facti, tum submituntur, & in grege incipiunt esse. Quid dicam de earum sanitate, quæ nunquam sunt sanæ nisi tamẽ illud unum, quædam scripta habere magistros pecoris, quibus remedijs utantur ad morbos quosdam earum, ac uulneratam corpus, quod usu uenit ijs sepe, quod inter se cornibus pungant, atq; in spinosis locis pascuntur. Relinquitur de numero

numero, qui in gregibus est minor caprino, quàm in ouillo, quod capræ lasciuæ, & quæ dispergant se. Contra oues quæ se congregent, ac condensent in locum unum. itaq; in agro gallico greges plures potius faciunt, quàm magnos, quod in magnis cito existat pestilentia, quæ ad perniciem eum perducit. Satis magnum gregem putant esse circiter quinquagenas, quibus assentiri putant id, quod usu uenit Gaberio equiti R. is enim cum in suburbano mille iugerum haberet, & à caprario quodam, qui adduxit capellas ad urbem x. sibi in dies singulos denarios singulos dare audivisset, coegit mille caprarum, sperans se capturum de prædio in dies singulos denarium mille. Tantum enim fefellerit, ut breui omnes amiserit morbo. contra in Sallentinis & in Casinati ad centenas pascunt. De maribus, & foeminis idem ferè discrimen, ut alij ad denas capras singulos parent hircos, ut ego: alij etiam ad xv. ut Menas: nonnulli etiã, ut Murrius, ad uiginti.

CAP. IIII.

SEd quis è portu post Italico prodit, ac de suillo pecore expedit, tametsi Scrofa potissimum de ea re dicere oportere, cognomen eius significat. Cui Tremellius, ignorare inquit uidere, cur appeller Scrofa. itaq; ut etiam hi propter te sciant, cognosce meam gentem suillum cognomen non habere, nec me esse ab Eumæo ortum. Auus meus primus appellatus est Scrofa, qui quaestor cum esset Licinio Neruæ Prætori in Macedonia prouincia relictus, qui præfesset exercitui, dum prætor rediret, hostes arbitrati occasionem se habere uictoriæ, impressionem facere ceperunt in castra. Auus, cum cohortaretur milites, ut caperent arma, atq; exirent contra, dixit celeriter se illos (ut Scrofa porcos) disiecturum. id quod fecit. nam eo prælio hostes ita sudit, ac fugauit, ut eo Neruæ prætor impe-

rator sit appellatus, auus cognomen inuenerit, ut dicereatur Scrofa. itaq; proauus, ac superiores, de Tremellijs nemo appellatus Scrofa. Nec minus septimus sum deinceps pratorius in gente nostra. Nec tamen desugio, quin dicā quæ scio de suillo pecore. Agri enim cultura ab initio fuit studiosus: nec de pecore suillo mihi et uobis magnis pecuarijs ea res non est communis. Quis enim fundum colit nostrum, quin sues habeat, et qui non audierit patres nostros dicere, ignauum, et sumptuosum esse, qui succidia in carnario suspenderit potius ab lanario, quam ex domestico fundos. Ergo qui suum gregem uult habere idoneum, eligere oportet primum bona atate, secundo bona forma. Ea est, cum amplitudine membrorum, præterquam pedibus, capite unicoloris potius, quam uarias. Cum hæc eadem ut habeant uerres uidentum, tum utique sint ceruicibus amplis, boni seminis. Sues animaduertuntur à facie, et progenie, et regione cœli. À facie, si formosi sunt uerres, et scrofa. À progenie, si porcos multos pariunt. À regione, si potius ex his locis, ubi nascuntur amplas quam exilis pararis. Emi solent sic. illasce sues sanas esse, habereq; recte licere, noxisq; præstare, neq; de pecore morbofo esse. spondes ne? Quidā adijciunt perfunctas esse à febre, et à foria. In pastu locus huic pecori aptus uliginosus, quod delectatur non solum aqua, sed etiam luto. itaq; ob eam rem aiunt lupos cum sint nati sues, trahere usq; ad aquā, quod dentes feruore carnis ferre nequeat. Hoc pecus alitur maxime glade, deinde faba, et ordeo, et cætero frumento. Quæ res non modo pinguitudinem efficiunt, sed etiam carnis iucundum saporē. Pastum exigunt astate mane, et ante quam æstus incipiat

cipiat, subigunt in umbrosum locum, maxime ubi aqua sit. Post meridiem rursus lenito feruore pascunt. Hiberno tempore non prius exigunt pastum, quam prutina euadit, ac colliquefacta est glacies. Ad facturam uerres duobus mensibus ante secernendi. Optimum ad admissuram tempus à fauonio ad æquinoctium uernum, ita enim contingit, ut astate pariat. quatuor enim menses est prægnans. et tunc parit, cum pabulo abundat terra. neq; uires admittenda quam annicule. Melius xx. menses expectare, ut bimæ pariant. Cum cœperūt, id facere dicuntur usque ad septimum annum recte. Admissuras cum faciunt, prodigunt in lutosos limites, ac lustrā, ut uolentur in luto, quæ est illorum requies, ut lauatio hominis. Cum omnes conceperunt, rursus segregant uerres. Verris octo mensium incipit salire, permanet, ut id recte facere possit, ad primum. deinde it retro, quoad perueniat ad lanium: Hic enim conciliator suillæ carnis datus populo. Sus Græcè dicitur ὄσῳ. olim thysus dictus, ab illo uerbo quod dicunt ὄσῳ, quod est immolare: Ab suillo enim genere pecoris immolandi initium primum sumptum uidentur, cuius uestigia, quod initijs Cereris porci immolatur, et quod initijs pacis fœdus cum feritur, porcus occiditur, et quod nuptiarum initio antiqui reges, ac sublimes uiri in Hetruria in coniunctione nuptiali noua nupta, et nouus maritus primum porcum immolant. Prisci quoq; Latini, et etiā Græci in Italia idem factitasse uidentur. Nam et nostræ mulieres maxime nutrices, naturā, qua feminae sunt, in uirginibus appellat porcū. et Græcæ ἑλισση signifiçantes esse dignum insigni nuptiarum. suillum pecus donatum ab natura dicunt ad epulandum. itaq; ijs animam datam esse proinde ac salem, quæ seruet carnē. E' queis succid

succidias Galli optimas, & maximas facere consueverunt. Optimarum signū, quod etiā nunc quot annis è Gallia ap-
portatur Romā perna tomacina, & taniaca, & petasio-
nes. De magnitudine Gallicarum succidiarum Cato scri-
bit his uerbis. In Italia in scrobes terna, atq; quaterna mul-
ta aulia succidia, Vere sus usque adeo pinguitudine cre-
scere solet, ut se ipsa stans sustinere non possit, neq; pro-
gredi usquam. itaque eas si quis quo traicere uult, in plo-
sirū imponit. In Hispania ulteriore in Lusitania sus cum
esset occisus, Atilius Hispaniēsis minime mendax, & mul-
tarum rerum peritus in doctrina dicebat. L. Volumnio se-
natori missam esse ossulam cum duabus costis quæ pende-
ret III. & xx. pondo. eiusq; suis à cute ad os pedem. &
III. digitos fuisse. Cui ego. Non minus res admiranda,
quā tu esset dicta, in Arcadia scio me esse spectatū suem,
quæ præ pinguitudine carnis nō modo surgere non pos-
set, sed etiam ut in eius corpore forex exesa carne nidum
fecisset, & peperisset nures. Hoc etiam in uineta factum
accepi. Sus ad foeturam quæ sit fecunda animaduertunt
ferè ex primo partu, quod non multum in reliquis mutat.

In nutricatu quam porcolationem appellabant, binis
mensibus porcos sinunt cum matribus. sed eos, cum iam
pasci possunt, secernunt. Porci qui nati hieme, sunt exi-
les propter frigora, & quod matres aspernātur, propter
exiguitatem lactis, & quod dentibus sauciātur propterea
mamme. scrofa in sua quæq; hara suos alit oportet por-
cos, quo alienos aspernantur, & ideo si conturbati sunt
in foetura, fit deterius. Natura diuisus earum annus bifa-
riam, quod bis parit in anno. quaternis mensibus fert uen-
trem. binis, nutricat. Haram facere oportet circiter trium
pedum alam, & latam amplius paulo, ea altitudine abs
terra,

terra, ne dum exilire uelit prægnans, abortet. Altitudinis
modus sit, ut subulcus facile circumspicere possit, nequi
porcellus à matre opprimatur, & ut facile purgare pos-
sit cubile. In hars ostium esse oportet, & limen inferius
altum palmipedale, ne porci ex hara, cum mater prodit,
transilire possint. Quotiescunque hars subulcus purgat,
toties arenam iniicere oportet, aut quid aliud, quod exu-
gat humorem in singulas iniicere debet: & cum pepererit,
largiore cibatu sustentare, quo facilius lac suppeditare
possit, in quibus hordei circiter binas libras aqua made-
factas dare solent, & hoc quoque conduplicant, ut sit
mane, & uesper, si alia, quæ obijciant, non habuerint.
Cum porci depulsi sunt à mamma à quibusdam delici ap-
pellantur, neq; iam lactantes dicuntur. Qui à partu deci-
mo die habentur puri, ab eo appellantur ab antiquis sa-
cres, quod tum ad sacrificium idonei dicuntur, primum.
Itaque apud Plautum in Menæchmis, cum insanum quem
putat, ut pietur in oppido Epidamno, interrogat, quanti
hic porci sunt sacres? Si fundus ministrat, dari solent ui-
nacea, ac scopi ex uuis. Amisso nomine lactantis, dicuntur
nefrendes, ab eo quod nondum fabam frondere possunt,
id est, frangere. Porcus Græcum est nomen antiquum, sed
obscuratū, quod nunc eū uocant χοιροί. In eorum foetu
scrofa bis die ut bibant, curant, lactis causa. Parere tot
oportet porcos, quot mammas habeat, si minus pariat, fru-
ctuariam idoneam non esse. si plures pariat, esse porten-
tum. In quo illud antiquissimum fuisse scribitur, quod sus
Aeneæ Lauinij xxx. porcos pepererit albos. itaque
quod portenderit, factum xxx. annis, ut Lauinenses
condiderint oppidum Albam. Huius sus, ac porcorum
etiam nunc uestigia apparent Lauinij. Quod & simula-

chra eorum ahenea etiam nunc in publico posita, & cornus matris ab sacerdotibus, quod in salfura fuerit, demonstratur. Nutricare octonos porcos paruulos primo posunt, incremento facto à peritis dimidia pars remoueri solet, quod mater potest sufferre lac, neque cōgenerati alenscendo roborari. À partu decem diebus proximis non producant ex havis matrem præterquam potum. Præteritis decem diebus finiunt exire partum in propinquum locum uilla, ut crebro reditu lacte alere possit porcos. Cum creuerunt, cupiunt sequi matrem partum. domiq; secerunt à matribus, ac seorsum pascunt, ut desiderium ferre possint parentis, quod decem diebus assequuntur. Subulcus debet consuefacere omnia, ut faciant ad bucinam. Primo cum incluserunt, cum bucinatum est, aperiunt, ut exire possint in eum locum, ubi ordeum fustum in longitudine. Sic enim minus disperit, quam si in aceros positum, & plures facilius accedunt, ideo ad XII. conuenire dicuntur, ut siluestri loco dispersi ne dispareant. Castrantur uerres commodissime anniculi, utique ne minores, quam semestres, quo facto nomen mutant, atq; è uerribus dicuntur maiales. De sanitate suum unum modo exempli causa dicam. Porcis lactentibus si scrofam lac non potest supeditare, triticum frictum dari oportet (crudum enim soluit aluum) uel ordeum obijci ex aqua, quo ad fiant trimefres. De numero in centum sues, decem uerres satis esse putant. Quidam etiam hinc demunt. Greges maiores inaequabiles habent. Sed ego modicum puto centenarium. Aliquot maiores faciunt, ita ut ter quinquagenos habeant. Porcorum gregem, alij duplicat, alij etiam maiorem faciunt. Minor gregem, quam maior minus sumptuosus, quod comites subulcus pauciores querit. Itaq; gregis numerum pastor

ab

ab sua utilitate constituit, non ut quot uerres habeat, id enim à natura sumendum. hæc hic. CAP. V.

ATQ. Lucienus senator homo quamuis humanus, Ac iocosus introiens familiaris omnium nostrum *ουνην* inquit, *χαλκον*, & Varronem nostrum inquit *επιμελαναδον*: Scrofam enim mane salutauimus. cum alius cum salutaasset, alius conuiciatus esset, qui tam sero uenisset ad constitutum, Videbo iam uos inquit, balatrones, & huc asseram meum corium, & flagra. Tu uero Murri ueni mi aduocatus, dum asses soluo palilibus, si postea à me repetant, ut testimonium perhibere possis. Atticus Murrio, Narra isti inquit eadem, qui sermones sint habiti, & quid reliqui sit, ut ad partes paratus ueniat, nos interea secum dum actum de maioribus adtexamus. In quo quidem inquit Vaccius meae partes, quoniam boues ibi. Quare dicam de bubulo pecore, quam acceperim scientiam, ut si quis quid ignorat, discat. si quis scit, nunc ubi labor obseruet. Vide quid agas inquam Vacci. Nam bos in pecuaria, maxima debet esse autoritate, praesertim in Italia, quae à bubus nomen habere sit existimata: Graecia enim antiqua (ut scribit Timæus) tauros uocabant *ιταλως*. à quorum multitudine, & pulchritudine, & factu uitulorum Italiam dixerunt. Alij scripserunt, quod è Sicilia Hercules persecutus sit eò nobilem taurum, ut diceretur Italus. Hic socius hominum in rustico opere, & Cereris minister. Ab hoc antiqui manus ita abstinere ucluerunt, ut capite sanxerint, si quis occidisset. Qua in re testis Attice, testis Peloponnesos. Nam ab hoc pecore Athenis Buzuges nobilitatus, Argis *διωρυς*. Noui inquit ille maifestatè bouum, & ab his dici pleraq; magna, ut *κοοσινος*, *βουαδον*, *βοδαιμον*, *βοδων*. uua quoq; *bumamma*. Præterea scio hunc esse

esse, in quem potissimum Iuppiter se conuertit, cum exportauit per mare è Phoenice amans Europam. Hunc esse, qui filios Neptuni è Menalippa seruarit, ne in stabulo infantes grex bouum obtereret. Deniq; ex hoc putrefacto nasci dulcissimas apes mellis matres, à quo eas Græci *βυρρας* appellant, & hinc Plautium locutum esse Latine. Cum Hirrium prætorem renuntiatum Romam in senatum scriptum habere. Sed bono animo es, non minus satisfaciam tibi, quam qui bugoniam scripsit. Primum in bubulo genere ætatis gradus dicuntur quatuor. Prima uitulorum, secunda iuuenorum, tertia bouum nouellorum, quarta uetulorum. Discernuntur in prima uitulus, & uitula, in secunda iuuenus & iuuenca, in tertia, & quarta taurus, & uacca. Quæ sterilis est uacca, taura appellata. Quæ prægnans, horda. Ab eo in fastus dies hordicalia nominantur, quod tunc hordæ boues immolantur. Qui gregem armentorum emere uult, obseruare debet primum, ut sint hæ pecudes ætate potius ad fructus ferendos integræ, quam iam expertæ. Ut sint bene compositæ, ut integris membris, oblongæ, amplæ, nigrantibus cornibus, latis frontibus, oculis magnis, & nigris, pilosis auribus, compressis malis, subsimis uel gibberis spina leuiter remissa, apertis naribus, labris subnigris, ceruicibus crassis, ac longis, à collo palearibus demissis, corpore amplo, bene costatos, latis humeris, bonis clunibus, codam profusam usq; ad calces, ut habeant infriorè partem frequentibus pilis subcrispâ, cruribus potius minoribus, rectis genibus, eminulis, distantibus inter se, pedibus non latis, neq; ingredientibus qui distendantur, nec cuius ungulæ diuarent, et cuius unguis sint leues, & pares, corium atactu non asperum, ac durum, colore potissimum nigro, dein rubeo, tertio heluo, quarto albo

albo. Mollissimus enim hic, ut durissimus primus. De medijs duobus prior quam posterior melior, utriusque pluris quam nigri, & albi. Neq; non præterea ut mares seminis boni sint, quorum & forma est spectanda, & qui ex his orti sunt, ut respondeant ad parentum speciem, & præterea quibus regionibus nati sunt, refert. Boni enim generis in Italia, plerique gallici ad opus. Contra iugatorij ligustici. Trasmaringi epirotici non solum meliores totius Græciæ, sed etiã Italiæ, tametsi quidam de Italicis, quos propter amplitudinem præstare dicunt, ad uictimas faciunt, atq; ad deorum seruam supplicia. Qui sine dubio ad res diuinas propter dignitatem amplitudinis, & coloris præponendi. Quod eò magis fit, quod albi in Italia non tam frequentes quam qui in Thracia ad *ἐύλανα κόλπον*, ubi alio colore pauci. Eos cum emimus domtos, stipulamur, sic. Illosce boues sanos esse, noxisq; præstari? Cum emimus indomtos, sic. Illosce iuucos sanos recte, deq; pecore sano esse, noxisq; præstari spondes ne? Paulo uerbosius hæc, qui Manlij actiones sequuntur lanij, qui ad cultrum boue emunt, & qui ad altaria, hostiæ sanitatem non solent stipulari. Pascuntur armenta commodissime in nemoribus, ubi uirgulta, & frons multa. Hieme cum hibernat secundum mare, aestu abiguntur in montes frondosos. Propter foeturam hæc seruare soleo. ante admissuram mensem unum, ne cibo, et potione se impleant, quod existimantur facilius macra concipere. Contra, tauros duobus mensibus ante admissuram herba, & palea, ac foeno facio pleniores, & à foeminis secerno. Habeo tauros totidem quot Atticus, ad matrices $l \times x$. duo, unum anniculum, alterum binum. Hoc secundum astri exortum facio, quod Græci uocant *ἀστρι*, fidem nostri. Tum deniq; tauros in gregem redigo. Mas an foemina sit concepta,

concepta, significat descensu taurus cum iniit: si quidem, si mas est, in dexteriore partem abit, si foemina in sinistro. Cur hoc fiat, uos uideritis inquit mihi, qui Aristotelē legitis. Non minores oportet inire bimas, ut trima pariat, eo melius si quadrima. Pleraq; parit in decē annos, quādā etiā in plures. Maxime idoneū tēpus ad concipiēdū à delphini exortu usq; ad dies x l. aut paulo plus. Quae enim ita conceperūt, temperatissimo anni tempore pariunt. Vacca enim mensibus decē sunt praegnantes. De quibus admirandū scriptum inueni, exemptis testiculis, si statim admiseris, concipere. Eas pasci oportet in locis uiridibus, et aquosis. Cauere oportet, ne aut angustius stēt, aut feriantur, aut concurrant. Itaque quod eas aestate tabani concitare solent, et bestiola quaedam minuta sub cauda, ne concitentur, aliqui solent includere septis, ijs substerni oportet frondem, aliud uē quid in cubilia, quo mollius conquescant. Aestate ad aquam appellendum bis, hieme semel. Cum parere coeperunt, secundum stabula pabulum seruari oportet integrum, quod egredientes degustare possint, fastidiosa enim fiunt. Et prouidendum, quod recipiunt se, ne frigidus locus sit: algor enim eas, et famis macrescere cogit. In alimonijs armenticium pecus sic contuendum, lactentes cum matribus ne cubent, obteruntur enim, ad eas mane adigi oportet, et cum redierunt è pastu. Cum creuerunt tituli, leuanda matres, pabulo uiridi obijciendo in praesepijs. Item his, ut ferē in omnibus stabulis, lapides substernendi, aut quid item, ne ungulae putrescant. Ab aequinoctio autumni una pascuntur cum matribus. Castrare nō oportet ante bimatum, quod difficulter, si aliter feceris, se recipiunt. Qui autē postea castrantur, duri, et inutiles fiunt.

Item

Item, ut in reliquis gregibus pecuarijs, delectus quotannis habendus, et reijcula reijcienda, quod locum occupant earum, quae ferre possunt fructus. Si quae amisit uitulum, ei supponere oportet eos, quibus non satis praebent matres. Semestribus uitulis obijciunt furfures triticeos, et farina ordeaceam, et teneram herbam, et ut bibant mane, et uespero curant. De sanitate sunt complura, quae exscripta de Magonis libris, armentarium meum crebro ut aliquid legat, curo. Numerus de tauris, et uaccis sic habendus, ut in sexaginta, unus sit anniculus, alter bimus. Quidam habent aut minore, aut maiorem numerum gregum. Nam apud eum duo tauri in septuaginta matribus sunt. Numerum gregum alius facit alium. Quidam centenarium modicum putant esse, ut ego, Atticus centumviginti habet, ut Lucienus. Hæc ille.

CAP. VI.

AT Murrius, qui, dum loquitur Vaccius cum Lucio: An rediisset, Ego inquit, de asinis potissimum dicā, quod sum Reatinus, ubi optimi, et maximi fiunt, è quo seminio ego hic procreaui pullos, et ipsis Arcadibus uendididi aliquoties. Igitur asinorum gregem qui facere uult bonum, primum uidendū, ut mares, foeminasq; bona etate sumat, utiq; ut quādiutissime fructum ferre possit, firmos, omnibus partibus honestos, corpore amplo, seminio bono, ex his locis, unde optimi exeūt, qd faciūt Peloponēsijs, cum potissimū eos ex Arcadia emebant, in Italia ex agro Reatino. Nō enim si murenæ optimæ flutæ sunt in Sicilia, et Helops ad Rhodon, cōtinuo hi pisces in omni mari similes nascūtur. Horū genera duo. Vnū ferū, quos uocāt onagros, in Phrygia, et Lycaonia sunt greges multi. Alterum mansuetum, ut sunt in Italia omnes, ad seminationē onagrus idoneus, quod è fero fit mansuetus facile, et è mansueto

mansuetos ferus nunquam. Quod similes parentum genuuntur, eligendi, et mas, et foemina cum dignitate ut sint. In mercato item (ut ceterae pecudes) emptionibus, et traditionibus dominum mutant, et de sanitate, ac noxa solet caueri. Commode pascuntur farre, et sursuribus ordeaceis. Admittuntur ante solstitium, ut eodem tempore alterius anni pariant. Duodecimo enim mense conceptum semen reddit. Praegnaes opere leuatur. Venter enim labore, natione reddit deterior. Mare non diiungit ab opere, quod remissione laboris fit deterior. In pastu eadem ferre obseruat, quae in equis. Secundum partum pullos anno non remouent a matre. Proximo anno noctibus patiuntur esse cum his, et leniter capistris, alia uero quae re habent uinctos. Tertio anno domare incipiunt ad eas res, ad quas quisque eos uult habere in usu. Relinquitur de numero, quorum greges non sancti sunt, nisi ij, qui onera portent, ideo quod plerique deducuntur ad molas, aut ad agriculturam, ubi quid uehendum est, aut etiam ad arandum, ubi leuis est terra, ut in campania. Greges fiunt ferre mercatorum, ut eorum, qui in Brundisino, aut Apulia a sellis dosuarijs comportant ad mare oleum, aut uinum, itemque frumentum, aut quid aliud. CAP. VII.

Lucienus, Ego quoque adueniens aperiam carceres inquit, et equos enutrire incipiam, nec solum mares, quos admissarios habeo, ut Atticus singulos in foeminas denas, et quae foeminas Q. Modius Equiculus uir fortissimus etiam patre militari iuxta ac mares habere solebat.

Horum equorum, et equarum greges qui habere uoluerunt, ut habent aliqui in Peloponneso, et in Appulia, primum spectare oportet aetatem, quam praecipiant. Videndum ne sint minores trime, maiores decem annorum. Aetas cognoscitur equorum, et ferre omnium, qui ungu-

las

las indiuisas habent, et etiam cornutarum, quod equus triginta mensium primum dentes medios dicitur amittere, duo superiores, totidem inferiores. Incipientes quartum agere annum itidem eijciunt et totidem proximos eorum, quos amiserunt, et incipiunt nasci quos uocant columellares. Quinto anno incipienti item eodem modo amittere binos, quos caninos habent, tum renascentes eis, sexto anno impleri. Septimo omnes habere solent renatos, et completos. His maiores qui sunt, intelligi negant posse, praeterquam cum dentes sint facti brocchi, et supercilia cana, et sub ea lacuna, ex obseruatu dicunt eum equum habere annos sedecim. Forma esse oportet magnitudine modica, quod nec uastos, nec minutos decet esse. Equas clunibus, ac uentribus latis. Equos ad amissuram quos uelis habere, legere oportet amplo corpore, formosus, nulla parte corporis inter se non congruenti. Qualis futurus sit equus, et pullo coniectari potest, si caput habet non magnum, nec membris confusis, si est oculis nigris, naribus non angustis, auribus applicatis, non angusta iuba, crebra, fusca, subcrispa subtenuibus setis implicata in dexteriorem partem ceruicis, pectus latum, et plenum, humeris latis, uentre modico, lumbis deorsum uersum pressis, scapulis latis, spina maxime duplici, sin minus non extanti. coda ampla subcrispa. cruribus rectis, et aequalibus, genibus rotundis, ne magnis, nec introrsus spectantibus, unguibus duris, toto corpore ut habeat uenas, quae animaduerti possint, quod qui huiusmodi sit, et cum est aeger, ad medendum est appositus, corpore multo. De stirpe magni interest, quae sint, quod genera sunt multa. Itaque ad hoc nobis a regionibus dicitur. In Graecia thessalici equi, a terra Appuli, ab rosea roseani. Equi boni futuri signa sunt,

l

si cum

si cum gregalibus in pabulo contēdit, in currendo, alia uere qua re, quo potior sit, si cum flumen traehendū est, gregi in primis prægreditur, ac non respectat alios. Emptio equina similis feræ ac bouum, & asinorū, quod eisdem rebus in emptione dominum mutant, ut in Mamilij actionibus sunt perscripta. Equinum pecus pascendum in pratibus potissimum herba. In stabulis, ac præsepibus arido fœno. Cum pepererunt, ordeo adiecto bis die danda aqua. Horū fixturae initiū admissiois facere oportet, ab æquino noctio uerno, ad solstitiū, ut partus idoneo tempore fiat. Duodecimo enim mēse, die decimo aiunt nasci. Quæ post tempus nascuntur, feræ uitiosa, atq; inutilia existunt. Admittere oportet, cum tēpus anni uenerit, bis die: mane, & uespere. Peroriga enim appellatur, quisquis admittit, eo enim adiutante equæ alligatæ celerius admittuntur, neque equi frustra cupiditate impulsimē scemen eijciunt. Quoad scatis sit admitti ipsæ significant, quod se defendunt. Si fastidium salendi est, scyllæ medium conterunt cum aqua ad mellis crassitudinē, tum ea re naturam equæ, cum menses ferunt, tangunt, contra, ab locis equæ nares equi tangunt. Tamen si incredibile, quod usu uenit memoriæ mandandū. Cum equus matrē ut saliret adduci nō posset, & eū capite obuoluto peroriga adduxisset, & coegisset matrē inire, cum descēdenti dempsisset ab oculis, ille impetum fecit in eum, ac mordicus interfecit. Cū cōceperūt equæ, uidendū ne aut laborēt plusculū, aut ne frigidis locis sint, quod algor maxime prægnatibus obest. Itaq; in stabulis ab humore prohibere oportet humū, clausa habere ostia, ac fenestras, & inter singulas à præsepibus interijcere lōguriōs, qui eas discernāt, ne inter se pugnare possint. Prægnantē neq; implere cibo, neq; esurire oportet. Alternis qui ad-

mittunt,

mittunt, diuturniores equos, & meliores pullos fieri dicunt. Itaq; ut resistentes segetes essent exuctiores, sic quæ tantis quæ prægnantes fiant. In decem diebus secundum partum cum matribus in pabulū prodigendū. Ne ungulas comburat stercus cauendum. Quinquemesibus pullis factis, cum redacti sunt in stabulū, obijciendū farinam ordeaccam molitā cum fursibus, & siquid aliud terra natum libenter edent. Anniculis iam factis dandū ordeum, et fursures, usq; quoad erunt lactantes. Neq; prius biennio confecto à lacte remouendum. Eosq; cum sint cum matribus, interdum tractandum, ne cum sint diijuncti, extereantur. Eademq; causa ibi frenos suspendendū, ut equuli consuescant & uidere eorum faciem, & è motu audire crepitus. Cum iam ad manus accedere consuerint, interdū imponere ijs puerum bis, aut ter pronum in uentrē, postea iam sedentem, hæc facere cum sit trimus, tum enim maxime crescere, ac lacertosum fieri. Sunt qui dicant post annum, & sex menses equulum domari posse, sed melius post trimum, à quo tempore farrago dari solet. Hæc enim purgatio maxime necessaria equino pecori, quod diebus decem facere oportet, nec pati aliū ullū cibum gustare. Ab undecimo die usq; ad quartū decimū dandū ordeum, quotidie adijciēdo minutatim. Quod quarto die feceris, in eo decem diebus proximis manendum. ab eo tempore medioriter exercendum, & cum sudarit, perungendū oleo. Si frigus erit, in equuli faciendus ignis. E qui quod alij sunt ad rem militarem idonei, alij ad uecturam, alij ad admissuram, alij ad cursurā, nō item sunt spectandi atq; habendi. Itaque peritus belli alios eligit, atq; alit, ac docet. Aliter quadrigarius, ac desultor. Neque idem, qui uectarios facere uult, ad ephippium, aut ad prædam, quod ut

1 2 ad rem

ad rem militarem, quod ibi ad castra habere uolunt acres. Sic contra in uijs habere malunt placidos, propter quod discrimē maxime institutum, ut castrentur equi. Demptis enim testiculus fiunt quietiores, & ideo quod semine carent, ij canterij appellati, ut in suis maiales, gallis gallinacets capi. De medicina: uel plurima sunt in equis & signa morborum, & genera curationum, quæ pastorem scripta habere oportet. Itaq; ob hoc in Græcia potissimū medici pecorum imiafoi appellati. CAP. VIII.

Cum hæc loqueremur, uenit à Menate libertus, qui dicat liba absoluta esse, & rem diuinā paratā, si uelent, ueniret illuc, & ipsi pro se sacrificarentur. Ego uero in quā, uos ire nō patiar ante, quā mihi reddideritis tertium actū, de mulis, de canibus, de pastoribus. Breuis oratio de istis inquit Murrius, Nā muli, & hinni bigeneri, atque insiticij, non suo pte genere ab radicibus. Ex equa enim, & asino fit mulus. Cōtra ex equo, & asina hinnus. Vterq; eorū ad usum utilis, partu fructus neuter. Pullum asininū à partu recentē subijciunt equæ, cuius lacte ampliores fiunt, quod id lacte quā asininū, ac alia omnia dicunt esse melius. Præterea educant eum paleis, sceno, ordeo. Matri suppositicie quoq; inseruiūt, quo equa ad ministerium lactis cibū pullo præbere possit. Hic ita eductus à primo, potest admitti. neque enim aspernantur propter cōsuetudinem equinam. Hunc minorē si admiseris, & ipse citius senescit, & quæ ex eo concipiūtur fiunt deteriora. Qui non habent eum asinum, quem supposuerunt equæ, & asinum admissarium habere uolunt, de asinis quem amplissimum, formosissimumq; possunt, eligunt. quiq; seminio natus sit bono, Arcadico, ut antiqui dicebant, ut nos experti sumus, Reatino, ubi tricenis, ac quadrigenis milibus

milibus admissarij aliquot uenierunt. quos enim item ut equos, stipulamurq; in emendo, ac facimus in accipiēdo idem quod dictum est in equis. Hos pasimus præcipue sceno, atq; ordeo, & id ante admissuram largius facimus, ut cibo suffundamus uires ad forturam. Eodem tempore, quo equos adducentes, ijdemq; ut ineanat equas perorigas curamus. Cum peperit equa mulum, aut mulam nutricātes educamus. Hi, si in palustribus locis, atq; uliginosis nati, habent ungulas molles. Iidem si exacti sunt æstiuo tempore in montes, quod fit in agro Reatino, durissimis unguis fiunt. In grege mulorū parando, spectanda ætas, & forma. Alterum ut uecturis sufferre labores possint, alterum ut oculos aspectu delectare queant. Hisce enim binis coniunctis omnia uehacula in uijs ducuntur. Hæc me Reatino auctore probares mihi inquit, nisi tu ipse domi equarum greges haberes, ac mulorum greges uendidisses. Hinnus, qui appellatur, est ex equo & asina, minor quàm mulus corpore. plerunq; rubicundior, auribus ut equinis, iubam, & caudam similem asini. Item in uentre est (ut equus) menses duodecim. Hosce itē ut equulos & educant, & alunt, & ætatem eorum ex dentibus cognoscunt.

CAP. IX.

Relinquitur inquit Atticus, de quadrupedibus, quod ad canes attinet, maxime ad nos, qui pecus pasimus lanare. Canis enim ita custos pecoris, ut eius, quod eo comite indiget ad se defendendum. In quo genere sunt maxime oues, deinde capræ. Has enim lupus captare solet, cui opponimus canes defensores. In suillo pecore tamen sunt, que se uindictent sues, uerres, maiales, scrofe. propē enim hæc apris, qui in siluis sæpe dentibus canes occiderunt. Quid dicam de pecore maiore? cum sciam mulorum gre-

l 3 gem

gem cum pascetur, eoq; uenisset lupus, ultro mulos circa fluxisse, & ungulis cadendo cum occidisse? & tauros solere diuersos asistere clunibus continuatos, & cornibus facile propulsare lupos? Quare de canibus, quoniam genera duo, unum uenaticū, & pertinet ad feras bestias, ac siluestres, alterū, quod custodia causa paratur, & pertinet ad pastorem, dicam de eo ad formam artis expositam in nouem partes. Primum etate idonea parandi, quod cauli, & uetuli neq; sibi, neq; ouibus sunt presidio, & feris bestiis nonnunquam praeda. Facie debent esse formosissimi, magnitudine ampla, oculis nigrantibus, aut raris, naribus congruentibus, labris subnigris, aut rubicundis, neque resimis superioribus, nec pendulis subtus, mento supra presso, & ex eo enatis duobus dentibus dextra, & sinistra paulo eminentius superioribus, directis potius, quam brochis, acutos, quos habeat labro tectos. capitibus, & auriculis magnis, ac flaccis. crassis ceruicibus, ac collo. internodijs articulorū longis. cruribus rectis, & potius uariis, quam uatijs. pedibus magnis, & altis, qui ingredienti ei distodantur. digitis discretis. unguibus duris, ac curuis. solo nec ut corneo, nec nimium duro, sed ut fermentato, ac molli, à foeminibus summis corpore supresso, spina neque eminentia, neque curua: cauda crassa, latratu graui, hiatu magno, colore potissimum albo, quod in tenebris specie leonina. Præterea foeminas uolunt esse mammosas æqualibus papillis. Item uidentur, ut boni seminis sint. Itaque à regionibus appellantur Lacones, Epirotici, Sallētini. Videndum ne à uenatoribus, aut lanijs canes emas. Alteri, quod ad pecora sequendū inertes. alteri si uiderint lepore, aut ceruū, quod eum potius quam oues sequitur. Quare aut à pastoribus empti melior, quæ oues sequi consuevit,

aut

aut sine ulla consuetudine quæ fuerit, canis enim facilius quid assuescit, eaq; consuetudo firmiter, quæ sit ad pastores, quam quæ ad pecudes. P. Aufidius Pontianus Amerinus, cum greges ouium emisset in Umbria ultima, quibus gregibus sine pastoribus canes accessisset: pastores ut deducerent in Metapontinos saltus, & Hieracleæ emporium, inde cum domū redissent, qui ad locum deduxerant, è desiderio hominū diebus paucis postea canes sua sponte, cum dierum multorum uia interesset, sibi ex agris cibaria præbuerunt, atq; in Umbriam ad pastores redierunt. neq; corū quisquā fecerat, quod in agricultura Salserna præcepit. Qui uellet se à cane sectari, uti ranam obijciat coctā. Magni interest ex semine esse canes eodem, quod cognati maxime inter se sunt presidio. Sequitur quartum de emptione, sit alterius, cum à priore domino secundo traditum est. De sanitate, & noxa stipulationes fiunt eadē, quæ in pecore, nisi quod hic utiliter exceptum est. Alij pretium faciunt in singula capita canum. Alij ut catuli sequantur matrem. Alij ut bini catuli unius canis numerū obtineant, ut solent bini agni ouis. Plerique ut accedant canes, qui consuerunt esse unā. Cibatus canis propior hominis, quam ouis. Pascitur enim è culina, & osibus, non herbis, aut frondibus. Diligenter ut habeat cibaria prouidendum: Famem enim hos ad querendum cibum ducet, si non præbebitur, & à pecore abducat. Nisi si (ut quidam putant) etiam illuc peruenerint, prouerbum ut tollunt antiquū. uel etiā ut αὐθόρη aperiant de Actæone, atq; in dominum afferant dentes. Necnon ita panem ordeaceum dandum, ut non potius cum in lacte desintritum, quod eo consueti cibo uti, à pecore non cito desiscunt. Morticinæ ouis non patitur uesci carne, ne ducti sapore minus se abstineant. Dant

l 4 etiam

etiam ius ex ossibus, & ea ipsa ossa contusa, dentes enim facit firmiores, & os magis patulū. Propterea quod uehementius diducuntur mala, acrioresq; fiunt propter medullarum saporem. Cibum capere consuescunt interdium, ubi pascuntur. uesperis, ubi stabulantur. De foetura, principium admittendi faciunt ueris principio, tunc enim dicuntur ca tulire, id est, ostendere uelle se maritari. Quae cum admissa, pariunt circiter solstitio, praegnates enim solent esse ternos menses. In foetura dandum potius ordeaceos quam triticeos panes, magis enim eo aluntur, & lactis praebent maiorem facultatem. In nutricatu secundum partum si plures sunt statim eligere oportet quos habere uelis, reliquos abijcere. Quam paucissimos reliqueris, tam optimi in alendo fiunt propter copiam lactis. Substernitur eis acus, aut quid item aliud, quod molliore cubili facilius educantur. Catuli diebus x. uidere incipiunt. Duobus mensibus primis a partu non diiunguntur a matre, sed minutatim desuescunt. Educunt eos plures in unum locum, & irritant ad pugnandum, quo fiant acriores, neque defatigari patiuntur, quo fiant segniores. consue quoque faciunt ut alligari possint, primum leuibus uinclis, quae si abrodere conantur, ne id consuescant facere, uerberibus eos deterere solent. Pluujs diebus cubilia substernenda fronde, aut pabulo duabus de causis, ut ne oblinantur, aut perfrigescant. Quidam eos castrant, quod eo minus putant relinquere gregem. Quidam non faciunt, quod eos credunt minus acres fieri. quidam nucibus Graecis in aqua tritis perungunt aures, & inter digitos, quod musca, & ricini, & pulices soleant (si hoc unguine non sis usus) ea exulcerare. ne uulnerentur a bestijs, imponuntur his colaria, quae uocantur malium, id est, cingulum circum colum

lum ex corio firmo cum clauulis capitatis, quae intra capita insuitur pellis mollis, ne noceat collo duritia ferri. Quod si lupus, aliusue quis his uulneratus est, reliquas quoq; canes facit, quae id non habent, ut sint in tuto. Numerus canum pro pecoris multitudine solet parari. Ferè modicum esse putant, ut singuli sequantur singulos opiliones, de quo numero alius alium modum constituit. Quod si sunt regiones ubi bestiae sint multae, debent esse plures. quod accidit ijs, qui per calles siluestres longinquos solent comitari in aestiua, & hiberna. Villatico uero gregi in fundum satis esse duo, & id marem, & foeminam. Ita enim sunt assiduiore, quod cum altero idem fit acrior, & si alter indefinenter aeger est, ne sine cane grex sit. Cum circumspiceret Atticus nequid praeterisset, hoc silentium inquam uocat alium ad partes.

CAP. X.

Reliquum enim in hoc actu quot, & quod genus sint habendi pastores. Cossinius ad maiores pecudes aetate superiores, ad minores etiam pueros, & utroq; horum firmiores, qui in callibus uersentur, quam eos, qui in fundo quotidie ad uillam redeant. itaque in saltibus licet uidere iuuentutem, & eam ferè armatam, cum in fundis non modo pueri, sed etiam puellae pascant. Qui pascunt eos cogere oportet, in pastione diem totum esse, pascere communiter. Contra, pernoctare ad suum quenque gregem, esse omnes sub uno magistro pecoris, eum esse maiorem natu potius quam alios, & peritiorum quam reliquos, quod ijs, qui aetate, & scientia praestant, animo equiore reliqui parent. Ita tamè oportet aetate praestare, ut ne propter senectutem minus suscinere possit labores. Neq; enim senes, neq; pueri callium difficultatem, ac montium arduitatem, atq; asperitatem facile ferunt. quod patiendum illis,

l s qui

qui greges sequuntur, præsertim armeticos, ac caprinos, quibus rupes, ac siluæ ad pabulandū cordi. Formæ hominum legēdæ, ut sint firmæ, ac ueloces, mobiles, expeditis membris, qui non solum pecus sequi possint, sed etiam à bestiis, ac prædonibus defendere, qui onera extollere in iumenta possint, qui excurrere, qui iaculari. Non omnis apta natio ad pecuariam, quod neq; basculus, neq; turdulus idonei, Galli appositissimi, maxime ad iumenta. In emptionibus dominum legitimum sex ferè res perficiunt, si hereditatem iustam adiit, si, ut debuit, mancipio ab eo accepit, à quo iure civili potuit, aut si in iure cessit cui potuit cedere, & id ubi oportuit, aut si usu cepit, aut si è præda sub corona emit. Tum uè cum in bonis sectio ne uè cuius publice uenit. In horum emptione solet accedere peculium, aut si excipiet stipulatio, intercedere sanum eum esse, furtis, noxisq; solutum. Aut si mancipio non datur, dupla promitti, aut si ita pacti, simpla. Cibus eorum debet esse interdum separatim uniuscuiusq; gregis. Vespertinus in cœna, qui sunt sub uno magistro, cõmunis. Magistrum providere oportet, ut omnia sequantur instrumenta, quæ pecori, & pastoribus opus sunt, maxime ad uictum hominum, & ad medicinam pecudum. Ad quam rem habent in mœta dosuaria domini, alij equas. Alij pro his quid aliud, quod onus dorso ferre possit. Quod ad fœturam humanam pertinet pastorum, qui in fundo perpetuo manent, facile est, quod habeant conseruā in uilla. nec hac uenus pastoralis longius quid querit. Qui autē sunt in saltibus, & siluestribus locis pascunt, & nō uilla, sed castis repētinis imbres uitāt, his mulieres adiūgere, quæ sequantur greges, ac cibaria pastoribus expediāt, eosq; assiduios faciant, utile arbitrati multi. Sed eas mulieres esse oportet firmas,

non

non turpes, quæ in opere, ut in multis regionibus nō cœdāt uiris, ut in Illyrico passim uidere licet. quod uel pascere pecus, uel ad focū afferre ligna, ac cibū coquere, uel ad castas instrumentū seruare possunt. De nutricatu hoc dico, easdē ferè & nutrices, & matres. Tremellius, simul aspicit ad me, & ut te audij dicere inquit, cū in Lyburniā uenisses, te uidisse matres famulus eorum, afferre ligna, & simul pueros, quos alerēt, alias singulos, alias binos, quæ ostenderent fœtas nostras, quæ in conopeis iacent dies aliquot, esse leuuncidas, ac contemnēdas. Cui ego, Certe inquā. Nā in Illyrico hoc amplius, prægnantē sæpe, cum uenit pariendi tempus, non lōge ab opere discedere, ibiq; enixam puerum referre, quem non peperisse, sed inuenisse putes. nec non etiam hoc quas uirgines ibi appellant, nō nunquam annorum x. x. quibus mos eorum non denegauit ante nuptias, ut succumberent quibus uellent, & incomitatis ut uagari liceret, & filios habere. Quæ ad ualetudinem pertinent hominum, ac pecoris, ut sine medico curari possint, magistrum scripta habere oportet. Is enim sine literis idoneus non est, quod rationes dominicas pecuarias conficere, nequicquam recte potest. De numero pastorum alij angustius, alij laxius constituere solent. Ego in octogenas hirtas oues singulos pastores constitui, Atticus in centenas. In gregibus ouium, sed magnis quos miliarios faciunt quidam, facilius de summa hominum detrabere possunt, quàm de minoribus, ut sunt & Attici & mei. Septingenarij enim mei, tu opinor, oī ingenarios habuisti. Nec tamen nō ut nos artietū decimam partem. Ad equarum gregem quinquagenariū bini homines. utique uterque horum ut secum habeat equas domitas singulas in ijs regionibus, in quibus stabularij solent

lent equas abigere, ut in Appulia, & in Lucanis accidit saepe.

CAP. XI.

Quonia promissa absoluiimus inquit eamus. Siquidē in quā adieceritis de extraordinario pecudū fructu, ut praedictū est de lacte in eo, & tonsura lanæ. Est omnium rerū, quas cibi causa capimus, liquentiū maxime alibile, et id ouillum, inde caprinum. Quod autem maxime perpurget est equinū, tum asininū, dein bubulum, tum caprinū. Sed horū sunt discrimina quaedam, & a pastionibus, & a pecudū natura, & a multu. A pastionibus, quod fit ab ordeo, & stipula, & omnino arido, & firmo cibo pecu-
 * de pasta, id alibile ad perpurgandū, id quod a uiridi pas-
 cuo, & eo magis fluxe ex herba, quæ ipsa sumpta per-
 purgare corpora nostra solet. A pecudū natura, quod lac melius est a ualentibus, & ab ijs, quæ nondū ueteres sunt, quàm si est contra. A mulgendo, atq; ortu optimum est id, quod neq; emunctum longe abest a mulso, neq; a par-
 tu cōtinuo est sumptū. Ex hoc lacte casei qui fiunt maxima cibi sunt bubuli, & qui difficillime transeant sumpti. Secundo ouilli minimi cibi, & qui facillime deiciantur, caprini. Est etiā discrimē, utrū casei molles, ac recētes sint, an aridi, & ueteres. Cum molles sunt, magis alibiles, in corpore nō resides, ueteres & aridi contra. Caseum face-
 re incipiunt a uergilijs uernis exortis ad æstiuas uergilia. Mulgent uere ad caseum faciendum mane, alijs tem-
 poribus, meridianis horis, tametsi propter loca, & pabu-
 lum disparile, non usquequaq; idem fit. In lactis duos congios addunt coagulū magnitudine oleæ, ut coeat. quod melius leporinum, & hædinum quàm agninū. Alij pro coagulo addunt de fici ramo lac, & acetū. aspergūt item alijs aliquot rebus, quod Græci appellant alijs ἄνθη,
 alijs

alijs ἄνθη. Non negarim in quā ideo apud diuæ Rumæ sacellum a pastoribus satam ficum. Ibi enim solēt sacrificari lacte pro uino, & pro lactentibus. mamma enim rumis, sicut Rumæ, ut ante dicebant, a rumi, & inde dicuntur subrumi agni lactentes, a lacte. Quin aspergi solent sales, melior fossilis quàm marinus. De tonsura ouium primum animaduerto ante quàm incipiā facere, num scabiē, aut ulcera habeant, ut, si opus est, ante curētur, quàm tondentur. Tonsura tempus inter æquinoctium uernū, & solstitiū cum sudare inceperūt oues. a quo sudore recens lana tonsa sucida appellata est. Tonsas recentes eodem die perungunt uino, & oleo, non nemo admixta cera alba, & adipe suillo. Et si ea tecta solet esse, quam habuit pellem iniectam eam intrinsecus eadem re perinungunt, & tegunt rursus. Siqua in tonsura plagam accepit, eum locum oblinunt pice liquida. Oues hirtas tondent circiter ordeaceam messem, in alijs locis ante foenificia. Quidam has in anno bis tondent, ut in Hispania citeriore, ac semestres faciunt tonsuras. duplicem impendunt operam, quod sic plus putant fieri lanæ, quo nomine quidam bis secant prata. Diligentiores tegeticulis subiectis oues tondere solent, nequi flocci intereant. Dies ad eam rem sumuntur sereni, & ijs id faciunt ferē a quarta ad decimam horam, quoniā sole calidiore tonsa, ex sudore eius lana fit mollior, & ponderosior, & colore meliore. Quam demptam, ac conglobatā alijs uellera, alijs uelumina appellant. ex quorum uocabulo animaduerti licet, prius lanæ uulsuram quàm tonsuram inuentam. Qui etiam nunc uellunt, ante triduo habent ieiunas, quod languidæ minus radices lanæ retinent. Omnino tonsores in Italia primum uenisse ex Sicilia dicuntur post R. C. A. C C C C L I I I I. ut scriptum

ptum in publico Ardea in literis extat, eosq; adduxisse P. Ticinium Menā. Olim tonsores non fuisse adsignificat antiquorū statua, quod plerq; habent capillū, & barbā magnā. Suscipit Cosinius. Vt fructū ouis ē lana ad uestimentū, sic capra pilos ministrat ad usum nauticum, & ad bellica tormenta, & fabrilia uasa. Neq; nō quaedā nationes harū pellibus sunt uestitæ, ut in Getulia, & in Sardinia. Cuius usum apud antiquos quoq; Græcos fuisse apparet, quod in tragædijs senes ab hac pelle uocantur *Diogenes*, & in comædijs, qui in rustico opere morantur, ut apud Cæciliū in Hypobolimæo habet adolescens, apud Terentiū in Heautontimorūmeno senex. Tondetur, quod magnis uillis sunt in magna parte Phrygiæ, unde cilicia, & cetera eius generis ferri solent. Sed quod primum ea tonsura in Cilicia sit instituta, nomē id cilicias adieciſſe dicunt. Illi hoc, Neq; ab hoc, quod mutaret Cosinius, & simul Vituli libertus in urbē ueniēs ex hortis diuertitur ad nos, & ego ad te missus inquit ibam, domū rogatū, ne diē festum faceres breuiorem, & mature uenires. Itaq; descendimus ego, & Scrofa in hortos ad Vitulū. Niger in Turranij nostri. illi partim domum, partim ad Lenatem.

CAPITA LIBRI III.

*

De Villaticis pastionibus.	Cap. I.
Quæ dicitur uilla.	Cap. II.
Quæ in uilla, circum uel eam ali uel pasci possint.	III.
De auibus in genere.	IIII.
De Turdis.	V.
De Pauonibus.	VI.
De Columbis.	VII.
De	

De Turturib.	VIII.
De Gallinis.	IX.
De Anserib.	X.
De Anatib.	XI.
De Leporib.	XII.
De Apris.	XIII.
De Cocleis.	XIIII.
De Glirib.	XV.
De Apib.	XVI.
De Piscinis.	XVII.

M. A. R. T. E. R. E. N. T. I. I.

VARRONIS RERVM RVSTICARVM, DE VILLATICIS PASTIONIB.
LIB. III.

CAPVT PRIMVM.

M duæ uita tradite sint hominum, rustica, & urbana Q. Pinni, dubium nō est, quin hæ nō solum loco discrete sint, sed etiam tempore diuersam originē habeant. antiquior enim multo rustica, quod fuit tempus, cum rura colerent homines, neq; urbem haberent. Etenim uetustissimum oppidum cum sit traditū Græcum, Bœotie Thebæ, quod rex Ogyges edificarit, in agro romano Roma, quam Romulus rex. Nam in hoc nunc deniq; est, ut dici possit, non cum Ennius scripsit, Septingenti sunt pauloplus, aut minus anni, Augusto augurio postquam inclyta condita Roma est. Thebæ, quæ ante cataclysmōn Ogygi conditæ dicuntur,

ea tamen circiter duo milia annorum & centum sunt. Quod tempus si referas ad illud principium, quo agri colii sunt coepti, atq; in casis, & tugurijs habitabant, nec murus, nec porta quid esset sciebant, immani numero annorum urbanos agricolae praestant. Nec mirum, quod diuina natura dedit agros, ars humana edificauit urbes. Cum artes omnes dicantur in Graecia intra mille annorum reperte, agri nunquam non fuerint in terris, qui colii possint. Neq; solum antiquior cultura agri, sed etiam melior. Itaq; non sine causa maiores nostri ex urbe in agris redigebant suos ciues, quod & in pace a rusticis Romanis alebantur, & in bello ab his tuebantur. Nec sine causa terram eandem appellabant matrem, & cererem, & qui eam colerent, piam, & utilem agere uitam credebant, atque eos solos reliquos esse ex stirpe Saturni regis. Cui consentaneum est, quod initia uocantur potissimum ea, quae Cereri sunt sacra. Nec minus oppidi quoque nomen Thebae indicant antiquiorem esse agrum, quod ab agri genere non a conditore nomen ei est impositum. Nam lingua prisca & in Graecia Aeoleis Bæotij sine afflatu uocant collis Thebas, & in Sabinis quod è Graecia uenerunt Pelasgi, etiam nunc ita dicunt. Cuius uestigium in agro Sabino uia salaria non longe à Reate milliarius cliuus appellatur Thebae, Cum agriculturam primo propter paupertatem maxime indigentiam haberent, quod a pastoribus, qui erant orti in eodem agro & seuebant, & pascebant, qui postea creuerunt peculia diuiserunt, ac factum ut dicerentur alij agricolae, alij pastores. Quae ipsa pars duplex est, tamen ab nullo satis discreta, quod altera est uillatica pastio, altera agrestis. Hec nota & nobilis, quod & pecuaria appellatur, & multum homines locupletat, & ob eam rem

aut

aut conductos, aut emptos habent saltus. Altera uillatica, quod humulus uidetur, a quibusdam adiecta ad agriculturam cum esset pastio, neq; explicata tota separatim, quod sciam ab ullo. itaq; cum putarem esse rerum rusticarum, quae constituta sunt fructus causa tria genera, unum de agricultura, alterum de re pecuaria, tertium de uillaticis pastionibus, tres libros institui. E' queis duo scripsi, primum ad Fundaniam uxorem de agricultura, secundum de pecuaria ad Turraniū Nigrum. Qui reliquus est tertius de uillaticis fructibus in hoc ad te mitto, quod uisus sum debere pro nostra uicinitate, & amore scribere potissimum ad te. Cum enim uillam haberes opere tectorio, & intestino, ac pauimentis nobilibus lithostrotis spectandam, parum putasses esse, ni tuis quoque literis exornati parietes esset. Ego quoq; quo ornatioer ea esse posset fructu quam factu, quoad facere possem, haec ad te nisi, recordatus de ea re sermones, quos de uilla perfecta habuissimus, de quibus exponendis initium capiam hinc.

CAP. II.

Comitijs edilicij cum sole caldo ego, & Q. Axius senator tribulis suffragium tulissimus, & candidato, cui studebamus, uellemus esse praesto, cum domum rediret, Axius mihi dum diribentur inquit suffragia, uis potius uille publicae utamur umbra, quam priuati candidati tabella, dum ita aedificemus nobis? Opinor inquam non solum quod dicitur, Malum consilium consultori est pessimum, sed etiam bonum consilium, qui consulit, & qui consulitur, bonum habendum. itaque inuis, uenimus in uillam. Ibi App. Claudium augurem sedentem inuenimus in subsellij, ut consuli, si quid usus poposcisset, esset praesto. Sedebat ad sinistram ei Cornelius Merula consulari familia ortus, & Fircellius Pao Reatinus, ad dextram Minutius

m Picat,

Pica, & M. Petronius Passer. Ad quem cum accessissemus, Axius Appius subridens, recipis nos inquit, in tuum ornithona, ubi sedes inter aues? Ille, Ego uero, inquit, te presertim, cuius aues hospitales etiam nunc ructor, quas mihi apposuisti paucis ante diebus in uilla Reatina ad la cum Velini eunti de controuersijs Interamnatium, & Reatinorū. Sed non hæc inquit uilla, quanquam ædificauerunt maiores nostri, frugalior, ac melior est, quam tua illa perpolitata in Reatino. Nunc ubi hic uides citrum, aut aurum? num minium, aut armenium? num quod emblemata, aut lithostrotum? quæ illic omnia contra. Et cum hæc sit communis uniuersi populi, illa solius tua. Hæc quod succedant è campo ciues, & reliqui omnes, illa quod equæ, & asini. Prætereà cum ad remp. administrandam hæc sit utilis, ubi cohortes ad delectum consuli adductæ confidunt, ubi arma ostendant, ubi censores cæsu admittant populū: tua inquit hæc in campo martio extremo utilis, & nõ delictijs sumptuosior, quam omnes omnium Reatinæ, tum & oblita tabulis est pictis, nec minus signis ornata. At mea uestigium ubi sit nullum Lysippi, aut Antiphyli, sed crebra satoris, & pastoris. & cum uilla non sit sine fundo magno, & eo polito cultura, tua ista neq; agrum habet ullum, nec bouem, nec equam. Denique quid tua habet simile uille illius, quam tuus auus, & proauus habebat? Nec enim ut illa scenificia uidet arida in tabulato, nec uindemiā in cella, neq; in granario mesim. Nam quod extra urbem est ædificiū, nihilo magis, ideo est uilla, quam eorū ædificia, qui habitāt extra portam flumētana, aut in Aemilianis. Appius subridens, Quoniā ego ignoro inquit, quid sit uilla, uelim me doceas, ne labor imprudentia, quod uolo emere à M. Seio in Ostiensi uillam.

Quod

Quod si ea ædificia uillæ non sunt, quæ asinum tuū, quem mihi quadraginta milibus emptū ostendebas apud te, non habent, metuo ne pro uilla emam Ostiæ in litore Seianas ædes. Quod ædificium hic me L. Merula impulit, ut cuperem habere, cum diceret nullam se accepisse uillam, qua magis delectatus esset, cum apud eum, dies aliquot fuisset. Nec tamen ibi se uidisse tabulā pictā, neq; signū abeneū, aut marmoreū ullum: nihilo magis torcula uasa uindemiatoria, aut serias olearias, aut trapetas. Axius aspicit Merulā, & quid igitur inquit est ista uilla? si nec urbana habet ornamenta, neq; rustica mēbra. Cui ille. Non minus uilla tua erit ad angulū Velini, quam neq; pictor, neque tector uidit unquam, quam in rosea, quæ est polita opere tectorio elegāter, quā dominus habes cōmunem cum asino. Cum significasset nutu, nihilo minus esse uillam eam, quæ esset simplex rustica, quā eam, in qua esset utruq; & ea, & urbana, & rogasset quid ex his rebus colligeret. Quid inquit, si propter pastiones tuus fundus in rosea probāus sit, & quod ibi pascitur pecus, ac stabulatur, recte uilla appellatur. Hæc quoq; simili de causa debet uocari uilla, in qua propter pastiones fructus capiuntur magni. Quid enim refert utrū propter oues, an ppter aues fructus capias? an ne dulcior est fructus apud te ex bubulo pecore, unde apes nascuntur, quā ex apibus, quæ ad uillā, in aluearijs opus faciunt? & num pluris nūc tu è uilla illic natos uerres lanio uendis, quā hic apros macellarios Seius? Qui minus ego inquit Axius istas habere possum in Reatina uilla. Nisi si apud Seiū Siculū sit mel, Corficum in Reatino, & hic aprū glans cum pascit empticia facit pingue, illic gratuita exilē. Appius, Posse ad te fieri inquit Seianas pastiones nõ negauit Merula, ego

III 2

1103

non esse ipse uidi. Duo enim genera cum sint passionum. Vnum agreste, in quo pecuarie sunt, alterum uillaticum, in quo sunt gallinae, ac columbae, et apes, et cetera, quae in uilla selecti pasci, de quibus et poenus Mago, et Castius Dionysius, et alij quid separatim, ac dispersim in libris reliquerunt, quos Seius legisse uidetur, et ideo ex his passionibus ex una uilla maiores fructus capere, quam alij faciunt ex toto fundo. Certe inquit Merula. Nam ibi uidi greges magnos anserum, gallinarum, columbarum, gruum, pauonum, nec non glirum, piscium, aprorum, et cetera uenationis. ex quibus rebus scriba librarius libertus eius, qui apparuit Varroni, et me absente patrono, hospitio accipiebat, in annos singulos plus quinquagenam uilla est uilla capere dicebat. Axio admirati, certe nosti in qua materere mea fundum in sabinis, qui est ad quartum et uicesimum lapidem uia salaria a Roma. Quidni inquit? ubi aestate diem meridie diuidere soleam, cum eo Reate ex urbe, aut cum inde uenio hyeme noctu ponere castra. Atque in hac uilla qui est ornithon, ex eo uno quinquemilia scio uenisse turdorum denarijs ternis, ut sexaginta uilla ea pars reddiderit eo anno uillae, bis tantum quam tuus fundus ducentum iugerum Reate reddit. Quid sexaginta inquit Axius? LX. LX. derides? sexaginta inquam. Sed ut ad hunc bolum peruenias, opus est tibi aut epulum, aut triumphus aliquid, ut tunc fuit Scipionis Metelli, aut collegiorum coena, quae tunc innumerabiles, ex candefaciebant annonam macelli. Reliquis annis omnibus et hanc expectabis summam spero non tibi decoquet non ornithon. Neque hoc accidit his moribus, nisi raro, ut decipiaris. Quotus quisque enim est annus, quo non uideas epulum, aut triumphum, aut collegia non epulari, quae nunc innumerabiles incedunt

dunt annonam. Sed propter luxuriam inquit, quodammodo epulum quotidianum est intra ianuas Romae. Nonne item L. Albutius homo (ut scitis) apprime doctus, cuius Luciliano caractere sunt libelli, dicebat in Albano fundum suum passionibus semper uinci a uilla? agrum enim minus dena milia reddere, uillam plus uicena. Idem secundum mare quo loco uellet, si parasset uillam, se supra centum milia a uilla recepturum. Age non M. Cato nuper cum Luculli accepit tutelam, a piscinis eius quadraginta milibus sextertijs uendidit pisces? Axius, Merula mi inquit recipe me quaeso discipulum uillaticae passionis. Ille. Quid simulac promiseris mineral, incipiam inquit, id est coena. Ego uero non recuso, uel hodie et ex ista passione crebro. Appius. Credo simulac primum ex isto uillatico pecore mortui erunt anseres, aut pauones. Cui ille. Quid enim interest utrum morticinas editis uolucres, an pisces? quos nisi mortuos estis nunquam? Sed oro te inquit, induce me in uiam disciplinae uillaticae passionis, ac uim, formamque eius expone Merula non grauate. CAP. III.

Primum inquit dominum scientem esse oportet earum rerum, quae in uilla, circumue eam alij, ac pasci possunt, ita ut domino sint fructui, ac delectationi. Eius disciplinae genera sunt tria, ornithones, leporaria, piscinae. Nunc ornithonas dico omnium alitum, quae intra parietes uillae solent pasci. Leporaria te accipere uolo, non ea, quae tritici nostri dicebant, ubi soliti lepores sint, sed omnia septa afficta uillae quae sunt, et habent inclusa animalia, quae pascantur. Similiter piscinas dico eas, quae in aqua dulci, aut salsa inclusos habent pisces ad uillam. Harum singula genera minimum in binas species diuidi possunt. In prima parte ut sint, quae terra modo sunt contenta, ut sunt pa-

uones, turtures, turdi. Altera species sunt, quæ nō sunt cōtenta terra solū, sed etiam aquam requirunt, ut sunt anseres, quercuedule, anates. Sic alterum genus illud uenaticū duas habet diuersas species. Vnam, in qua est aper, caprea, lepus. Altera itē extra uillam, quæ sunt, ut apes, coclea, glires. Tertij generis aquatilis itē species duæ, partim quod habet pisces in aqua dulci, partim quod in marina. De his sex partibus adhuc ista tria genera artificum paranda, aucupes, uenatores, piscatores, ut ab his emēda, quæ tuorū seruorū diligentia tuearis in sœtura ad partus, & nata nutrire saginareq; in macellū ut perueniant. Neq; non etiam quadam assumenda in uillā sine retibus aucupis, uenatoris, piscatoris, ut glires, coclea, & gallina. Earū rerū cultura instituta prima, ea, quæ in uilla habentur, non enim solū augures Romani ad auspicia primum pararunt pullos, sed etiā patres familie rure. Secunda, quæ maceria ad uillā uenationis causa cluduntur, & propter aluearia. Apes enim subter subgrundas ad initio uillatico usq; tecto. Tertia piscinæ dulces fieri coeptæ, & è fluminibus captos recepere ad se pisces. Omnibus tribus his generibus sunt bini gradus, superiores, quos frugalitus antiqua: inferiores, quos luxuria posterior adiecit. Primus enim ille gradus antiquus maiorum nobis fuit, in quo essent auariaria, duo duntaxat, in plano cohors in qua pascebantur gallinæ, & earum fructus erāt oua, & pulli. Alter sublimis, in quo erāt columbæ in turribus, aut summa uilla. Contra nunc auariaria sunt nomine mutata, quæ uocantur ornithones, quæ palatū suauē domini parauit, ut tecta maiora habeat, quā tū habebāt totas uillas, in quibus stabulētur turdi, ac pauones. Sic in secundā parti, ac leporario pater tuus Axi præterq; lepuscilū

ē uena

ē uenatione uidit nunquam. Neq; enim erat magnum id septum, quod nunc ut habeant multos apros, ac capreas, cōplura iugera macerij cōcludunt. Nō tum inquit mihi, cum emisti fundum Tusculanū à M. Pisone in leporario apri fuerūt multi. In tertia parti quis habebat piscinam, nisi dulcem? & in ea dūtaxat squalos, ac mugiles pisces? Quis contra nunc Rhinton non dicit sua nihil interesse, utrū ijs piscibus stagnū habeat plenū an ranis? Non Philippus cum ad Immidiū hospitem Casini diuertisset, & ei è tuo flumine lupum piscē formosum apposuisset, atq; ille gustasset & expuisset, dixit, Percā ni piscem putauit esse? Sic nostra ætas inquam, luxuria propagauit leporaria, ac piscinas protulit ad mare, & in eas pelagios greges piscium reuocauit. Nō propter hos appellati Sergius Orata, & L. Murena? Quis enim propter nobilitatem ignorat piscinas Philippi, Hortensij, Lucullorū? Quare unde uelut me incipere Axi dic.

CAP. IIII.

Ille ego uero inquit (ut aiunt post principia in castris) id est, ab ijs potius temporibus, quam superioribus, quod ex pauonibus fructus capiuntur maiores, quā è gallinis. Atq; adeo non dissimulabo, quod uolo de ornithone primum, quod lucri fecerūt hoc nomen turdi, sexaginta enim milia Fircellina ex cande me fecerūt cupiditate. Merula, Duo sunt inquit ornithonis genera. Vnum delectationis causa, ut Varro hic fecit noster sub Casino, quod amatores inuenit multos. Alterū fructus causa, quo genere macerarij, & in urbe quidā habent loca clausa, & rure maxime cōducta in Sabinis, quod ibi propter agri naturam frequētes apparent turdi. Ex his tertij generis uoluit esse Lucullus cōiunctum auarium, quod fecit in Tusculano, ut in eodem tecto ornithonis inclusum triclinium habe-

m 4 ret,

ret, ubi delicate cœnaret, & alios uideret in maxonomo
positos cœcios, alios uolitare circum fenestras captos.
Quod inutile inuenerunt. Nam non tantum in eo oculos
delectant intra fenestras aues uolitantes, quantum offen-
dir, quod alienus odor opplet nares.

CAP. V.

Sed quod te male arbitror Axi, dicam de hoc ornitho-
sne, quod fructus causa faciunt, unde non ubi sumuntur
pingues turdi. Igitur testudo (ut peristylum tectum tegu-
lis, aut recte) sit magna, in qua milia aliquot turdorum, ac
merularum includere possint. Quidam cum eo adiiciunt
præterea aues alias quoque, quæ pingues ueneunt care, ut
miliariæ, ac coturnices. In hoc tectum aquam uenire oportet
per fistulam, & eam potius per canales angustas ser-
pere, quæ facile extergeri possint. Si enim late ibi diffusa
aqua, & inquinatur facilius, & bibitur inutilius, & ex
eis caduca, quæ abundat, per fistulam exire, ne luto aues
laborent. Ostium habere humile, & angustum, & potissimum
eius generis, quod cochleam appellant, ut solet esse in ca-
uea, in qua tauri pugnare solent. Fenestras raras, per quas
non uideantur extrinsecus arbores, aut aues, quod earum
aspectus, ac desiderium macrescere facit uolucres inclusas.
Tantum luminis habere oportet, ut aues uidere possint, ubi
assidat, ubi cibum, ubi aqua sit. Tectorio tacta esse leui cir-
cum ostia, ac fenestras, ne aqua intrare mus, alia uel quæ
bestia possit. Circum huius ædificij parietes intrinsecus
multos esse palos, ubi aues assidere possint. Præterea è
perticis inclinatis ex humo ad parietem, & in eis transuer-
sis gradatim modicis interuallis perticis annexis ad spe-
ciem cancellorum scenicorum, ac theatri. Deorsum in terram
esse aquam, quam bibere possint. Cibatum offas positas, eæ
maxime glomerantur ex ficis, & farre mixto. Diebus uila-
ginti

ginti antequam tollere uult turdos, largius dat cibum,
quod plus ponit, & farre subtiliore incipit alere. In hoc
tecto, caueaque tabulata habeant aliquot ad perticam supple-
mentum. Contra hoc auarium est aliud minus, in quo quæ
mortuæ ibi sunt aues, ut domino numerum reddat, curator
seruare solet. Cum opus sunt ex hoc auario, ut sumantur
idoneæ, excluduntur in minusculum auarium, quod est con-
iunctum cum maiore ostio, lumine illustriore, quod seclu-
sorium appellant. Ibi cum eum numerum habet exclusum,
quæ sumere uult, omnes occidit. Hoc ideo in secluso clam,
ne reliqui, si uideant, despondeant animum, atque alieno tem-
pore uenditoris moriantur. Non ut aduenæ uolucres pul-
los faciunt, in agro ciconiæ, in tecto hirundines, sic aut hic,
aut illic turdi, qui cum sunt nomine mares, re uera fœmi-
næ quoque sunt, neque id non secutum ut esset in merulis, quæ
nomine fœminino mares quoque sint. Præterea uolucres
cum partim aduenæ sint, ut hirundines, & grues, partim
uernaculæ, ut gallinæ, ac colubæ. De illo genere sunt tur-
di aduenticio, ac quotannis in Italiam trans mare aduolant
circiter æquinoctium autumnale, & eodem reuolant ad
æquinoctium uernum. Et alio tempore turtures, ac cotur-
nices immani numero. Hoc ita fieri apparet in insulis
propinquis Pontijs, Palmariæ, Pandatarie. Ibi enim in
prima uolatura cum ueniunt, morantur dies paucos re-
quiescendi causa. Idemque faciunt cum ex Italia trans ma-
re remeant. Appius Axi, Si quinque milia huc coniece-
ris inquit, & erit epulum, ac triumphus, sexaginta milia
queuis statim in fœnus des licebit. Tum mihi, tu dic il-
lud alterum genus ornithonis, qui animi causa constitutus à
te sub Casino fertur, in quo diceris longe uicisse non modo
archetypum inuictoris nostri

bonis, qui Brundisij hospes noster primus in peristylo habuit exhedra conclusas aues, quas pasceret obiecto rete, sed etiā in Tusculano magno edificio Luculli. Cui ego, cum habeam sub oppido Casino flumen, quod per uillam fluat liquidum, & altum, marginibus lapideis, latum pedes LVII. & ē uilla in uillam pontibus transeat, longum P. CCCCL. directum ab insula ad Museū, quae est à Vinio fluuio, ubi confluit altera amnis ad summum flumen, ubi est Museum, circum huius ripas ambulatio sub dio, pedes lata denos. Ab hac ambulatione in agrum uersus, ornithonis locus ex duabus partibus dextra, & sinistra macerij altis conclusus. Inter quas locus, qui est ornithonis, patet in latitudinem P. XLVIII. deformatus ad tabulae literariae specie cum capitulo forma, quae est quadrata. patet in longitudinem P. LXXII. qua ad capitulum rotūdus est P. XXVII. Ad haec, ita ut in margine quasi in fimo tabulae descripta sit ambulatio, ab ornithone plumula, in qua media sunt cauae, qua iter in arca est. In limine in lateribus dextra, & sinistra porticus sunt primoribus colūnis lapideis intermedijs arbuticulis humilibus ordinatae, cum à summa macerie ad epistylium tecta porticus sit rete cannabina, & ab epistylis ad stylobatē haec sunt auium omne genus oppletae, quibus cibus ministratur per retem, & aqua riuulo tenui affluit, secundū stylobatis interiorē partē dextra, & sinistra ad summā arca quadrata ē medio diuersae duae non latae, sed oblongae sunt piscinae ad porticus uersus. Inter eas piscinas tantūmodo accessus femina in tholū, qui est ultra rotūdus colūnatus, ut est in aede Caruli, si pro parietibus feceris colūnas. Extra eas colūnas est silua manu sata, grandibus arboribus tecta, ut in fima perluceat, tota septa macerij altis. Intra tholi colūnas exteriores

teriores lapideas, & totidē interiores ex abiete tenues locus est P. V. latus. Inter colūnas exteriores pro pariete reticuli ē neruis sunt, ut perspicui in sylua possit, & quae ibi sunt, neque auis ea transire. Intra interiores colūnas pro pariete rete auarium est obiectū. Inter has, & exteriores gradatim substructū ut *θεατρίδιον* auiū: mutuli crebri in omnibus colūnis impositi, sedilia auiū. Intra retem aues sunt omne genus, maxime cantrices, ut lusciniolae, ac merulae, quibus aqua ministratur per canaliculā, cibus obijcitur sub retem. Subter columnarū stilobatē est lapis à falere pedē, & dodrantē alta, ipsum falere ad duo pedes altum à stagno, latū ad quinque, ut in calcitas, et columellas cōiuae pedibus circumire possint. In fimo intra falere est stagnū cum margine pedali, & insula in medio parua. Circum falere, & naualia sunt excavata anatium stabula. In insula est columella, in qua intus axis qui promensa sustinet rotam radiatā, ita ut ad extremū ubi orbile solet esse acutū, tabula cauata sit, ut tympanum in latitudinem duo pedes, et semipedē, in altitudinē palmum. Haec ab uno puero, qui ministrat ita uertitur, ut omnia unā ponantur, & ad bibendū, & ad edendū, & admoueatur ad omnes cōiuias. Ex suggesto faleris ubi solēt esse *περὶ τράματα*, prodeunt anates in stagnum, ac nant, ē quo riuus peruenit in duas, quas dixi, piscinas, ac pisciculi ultro, ac citro cōmeant, cum & aqua calida, & frigida ex orbi ligneo, mensaq; quam dixi, in primis radijs esse epitonij uersis ad unum quēque factum, sic ut fluat in conuiuā. In trifsecus sub tholo stella lucifer interdiu, noctu hesperus, ita circumcunt ad infimum hemisphaerium, ac mouentur, ut indicent quot sint horae. In eodē hemisphaerio medio circum cardinem est orbis uentorum octo, ut Athenis in horologio

rologio, quod fecit Cyprestes. Ibiq; eminens radius à cardine ad orbem, ita mouetur, ut eum tangat uentū, qui flet, ut intus scire possis. Cum hæc loqueremur, clamor fit in campo. Nos Athleta comitorū unā cum id fieri nō miramur propter studia suffragatorum, & tamē scire uellemus, quid esset, uenit ad nos Pantulæius Parra. Narrat ad tabulā, cum diriberent, quendam deprehensum tesseras conijcientem in loculum, eum ad consule tractum à sancto ribus competitorum. Pauo surgit, quod eius candidati custos dicebatur deprehensus.

CAP. VI.

AXius de Pauone inquit libere licet dicas, quoniā discēssit Fircellius, qui secus siquid diceret de ijs gētilitatis causa, forasse ante eum duceret ferrā. Cui Merula de pauonibus nostra memoria inquit, greges haberi cœpti, & uenire magno. Ex ijs M. Aufidius Lurco supra sexagena milia numū in anno dicitur capere. Ii alit quanto pauciores esse debēt mares, quā fœminæ, si ad fructum spectes, si ad delectationē contra: formosior enim mas. Pauonum greges agrestes trāsmarini esse dicuntur in insulis Samū in luco Iunonis. Itē in Planasia insula M. Pisonis. Hi ad greges cōstituendos parātur bona etate, & bona forma. Huic enim natura, formæ è uolucris dedit palmā. Ad admissuram hæc minores bimæ non idoneæ, nec iam maiores natu. Pascuntur omne genus obiecto frumēto, maxime ordeo. Itaq; Seius ijs dat in mēses singulos, ordei singulos modios, ita ut in foxtura det uberius, & ante q̄sa lire incipiāt. Is à procuratore ternos pullos exigit, eosq; cum creuerūt, quinquagenis denarijs uēdit, ut nulla onis hunc assequatur fructum. Præterea oua emittit, ac supponit gallinis, ex quibus ex ijs excusos pullos refert in testabineam, in qua pauones habet, quod tectū pro multitudi-

dine pauonū fieri debet, et habere cubilia discreta, tectorio leuata, quo neq; serpēs, neq; bestia accedere ulla possit. Præterea habere locū ante se, quō pastum exeant diebus apricis. Vtrunq; locū purū esse uolunt hæ uolucres. Itaq; pastorem earū cum batillo circumire oportet, ac stercus tollere, ac cōseruare, quod & ad agriculturā idoneū est, & ad substramē pullorū. Primus hoc Q. Hortensius augurali adijciali cœna posuisse dicitur, quod protinus factū tam luxuriosi, quā seueri boni uiri laudabāt. Quem cito secuti multi extulerunt eorum precia, ita ut oua corū denarijs ueneāt quinis, ipsi facile quinquagenis, grex cœtenarius facile quadragena milia sextertia ut reddat, ut quidē Albutius aiebat, si in singulos ternos exigeret pullos, perfici sexagena posse.

CAP. VII.

Interea uenit apparitor Appij à consule, & augures ait citari. Ille foras exit è uilla. At in uillā intro inuolat colūbæ, de quibus Merula Axio, si unquā πειρασεισποποιον cōstituijsses, has tuas esse putares, quāuis fera essent. Duo enim genera earū in πειρασεισποποιον esse solent. Vnū agreste ut alij dicūt saxatile, quod habetur in turribus, ac columbinibus uillæ, à quo appellatæ colūbæ, quæ propter timorē naturalē summa loca in tectis captāt. Quo fit, ut agrestes maxime sequantur tures, in quas ex agro euolant suapte sponte, ac remeant. Alterū genus illud columbarū est clementius, quod cibo domestico contentum intra lumina ianue solet pasci. Hoc genus maxime est colore albo. Illud alterum agreste sine albo, uario. Ex ijs duabus stirpibus fit miscellū tertium genus fructus cæ, atq; incedunt in locum unum, quod alij uocant πειρασεισποποιον, alij πειρασεισποποιον, in quo uno saepe, uel quinque milia sunt incluse. πειρασεισποποιον fit, ut testudo magna camara tectus, uno ostio angusto, fenestris

fenestris punicanis, aut latioribus, reticulatis utrinque, ut locus omnis sit illustris, ne uel quæ serpens, aliud uel quid animal maleficum introire queat. Intrinsicus quælcuissimum marmorato toti parietes, ac camerae oblinuntur, & extrinsecus, circum fenestras, ne mus, aut lacerta, qua adrepere ad columbaria possit: Nihil enim timidius columba. Singulis paribus columbaria fiunt rotunda in ordinem crebra. Ordines quamplurimum possunt à terra usque ad cameram. Columbaria singula esse oportet, ut os habeat, quo introire, & exire possit. Intus ternorum palmorum ex omnibus partibus sub ordines singulos tabulae fictæ, ut sint bipalmes, quo utantur uestibulo, ac prodeant. Aquam esse oportet, quo influat, unde & bibere, & ubi lauare possint: Permutatæ enim sunt hæ uolucres. Itaque pastorem columbarum quotquot mensibus crebro oportet cuerere. Est enim quod eum inquinat locum appositum ad agriculturam, ita ut hoc optimum esse scripserint aliquot, siue quæ columba quid offenderit, ut medeatur, si qua perierit, ut efferatur. Si qui pulli idonei sunt ad uendendum, promat. Item quæ forte sunt, in certum locum ut disclusum ab alijs rete habeant, quo transferantur, è quo foras euocare possint matresque. Quod faciunt duabus de causis. Vna si fastidiunt aut inclusæ consenscunt, quo libero aëre cum exierint in agros, redintegrentur. Altera de causa propter illicium: Ipse enim propter pullos, quos habent, utique redeunt, nisi à coruo occisæ, aut ab accipitre interceptæ. Quos columbarij interficere solent, duabus uirgis uiscatis defictis in terram, inter se curuatis, cum inter eas posuerint obligatum animal, quod item petere soleat accipitres, qui ita decipiuntur, cum se obleuerunt uisco. Columbas redire solere ad locum licet animaduertere, quod

quod multi in theatro è sinu missas faciunt, atque ad locum redeunt, quæ nisi reuerteretur, non emitterentur. Cibus apponitur circum parietes in canalibus, quas extrinsecus per fistulas supplent. Delectantur milio, tritico, ordeo, pisce, faeculis, eruo. Item feras has in turribus, ac summis uiliis, qui habent agrestes columbas, quoad possunt immittendum in præteritas etate bona. parandum neque pullos, neque uetulas, totidem mares quot foeminas. Nihil columbis fecundius. Itaque diebus quadragenis concipit, & parit, & incubat, & educat, & hoc fere totum annum faciunt. Tantummodo interuallum faciunt à bruma ad æquinoctium uernum. Pulli nascuntur bini, qui simulac creuerunt, & habent robur, cum matribus pariunt. Qui solent saginare pullos columbinos, quo pluris uendant, secludunt eos, cum iam pluma sunt tecti. Deinde manducato candido faciunt pane hyeme hoc bis, æstate ter, mane, meridie, uesperis, hyeme denunt cibum mediū. Qui iam pinnas incipiunt habere, relinquunt in nido illis cruribus, & matribus, uberius ut cibo uti possint, obijciunt. Eo enim totum diem se, & pullos pascunt. Qui ita educatur, celerius pinguioribus fiunt quam alij, & candidiores. parætes eorum Romæ, si sunt formosi, bono colore, integri, boni seminis, paria singula uulgo uenturū ducentis numis, necnon eximia singulis milibus numis, quas nuper cum mercator tanti emere uellet à L. Axio equite R. minoris quadringentis denarijs daturum negauit.

Axius, Si possem emere inquit, *περὶ τῆς ἀγορῆς* factū, quæ admodum in ædibus cum habere uellent, emi fictilia columbaria, iam ijssem emptum, & misissem ad uillam. Quasi uero inquit Pica, non in urbe quoque sint multi. An tibi columbaria qui in tegulis habent non uidentur habere *περὶ τῆς ἀγορῆς* & cum aliquot supra centum milium sextertium habeant instrumentum? è quicis

è queis alicuius totum enas censeo, & ante quàm ædificas rure, magnum cõdificas hic in urbe quotidie lucrum asssem semissem condere in loculos. CAP. VIII.

TVM Merula perge deinceps. Ille, Turturibus item inquit, locum constituendũ proinde magnũ, ac multitudinẽ alere uelis. Eumq; item, ut de colũbis dictum est, ut habeat ostium, ac fenestras, & aquam purã, ac parietes, ac camaras munitas tectorio. Sed pro columbarijs in pariete mutulos, aut palos in ordinẽ, supra quos tegeticula cãnabina sint impositæ. In finimũ ordinẽ oportet abesse à terra non minus tres pedes, inter reliquos dodrantes, à summo ad camarã ad semipedẽ, æquẽ latum ac mutulus à pariete extare potest, in quibus dies, noctesq; pascuntur. Cibatu quod sit, obijciunt triticũ sicũ in centenos uicenos turtures ferẽ semodiu, quotidie eurrẽtes eorum stabula, à stercore ne offendãtur, quod item seruatur ad agrũ colendum. Ad saginandum appositissimũ tempus circiter messem. Etenim matres eorũ tunc optimæ sunt, cum pulli plurimũ gignuntur, qui ad farturam meliores. Itaque eorum fructus id temporis maxime cõsistit. CAP. IX.

* **A**XIUS. Ego quæ requiro sarsuræ assuræ mēbra de palumbis, de gallinis dic sodes Merula, tum de reliquis, siquid idoneũ fuerit, racemari licebit. Igitur sunt gallinæ quæ uocãtur, generũ trium, uillaticæ, & rusticæ, & africanæ. Gallinæ uillaticæ sunt, quas deinceps rure habet in uillis. De his qui *ἄρνιδοβοσκῆον* instituere uolunt, ijdem adhibita scientia, ac cura, ut capiant magnos fructus (ut maxime factitauerunt deliaci) hæc quinq; maxime animaduertant oportet. De emptione, cuiusmodi, & quam multas parent. De foetura, quemadmodum admittant, & pariant. De ouis, quemadmodum incubent, & excudant.

De

De pullis, quemadmodum, & à quibus educuntur. Hisce appendix adijcitur, pars quinta quemadmodũ saginẽtur. E queis tribus generibus proprio nomine uocãtur foeminae, quæ sunt uillaticæ, gallinæ, mares galli, capi semimares, quod sunt castrati. Gallos castrant, ut sint capi, candenti ferro inurẽtes ad infima crura, usq; dum rumpatur. at quod extat ulcus, oblinũt figlina creta. Qui spectat, ut *ἄρνιδοβοσκῆον* perfectum habeat, sint licet genera ei tria paranda, maxime uillaticas gallinas è quis in parãdo eligat oportet foecundas, plerunq; rubicunda pluma, nigris pinis, imparibus digitis, magnis capitibus, crista erecta ampla. Hæ enim ad partiones sunt aptiores, Gallos salaces, qui animaduertunt si sunt lacertosi, rubenti crista, rostro breui, pleno, acuto, oculis ravis, aut nigris, palea rubra subalbicanti, collo uario, aut aureolo, foeminibus pilosis, cruribus breuibus, unguibus longis, caudis magnis, frequẽtib; pinnis. Item qui elati sunt, ac uociferãt sæpe, in certamine pertinaces, & qui animalia, quæ nocent gallinis, non modo non pertimescãt, sed etiam pro gallinis propugnent. Nec tamen sequendũ in seminio legendo tanagricos, ac medicos, & chalcidicos, qui sine dubio sunt pulchri, & ad præliandũ inter se maxime idonei, sed ad partus sunt steriliores. Si ducẽtas alere uelis, locus septus attribuendus, in quo duæ cauæ cõiunctæ magnæ cõstituendæ, quæ spectent ad exorientẽ uersus, utraq; in longitudinẽ circiter decem pedes, latitudine dimidio minores, quàm in altitudine. paulo humiliores. utraq; fenestra lata tripedalibus, & eo pede altiores è uiminibus factæ raris, ita ut lumen præbeãt multũ, neq; per eas quicquã ire intro possit, quæ nocere solent gallinis. Inter duas ostiũ sit, qua gallinarius creator earũ ire possit. In cauẽis crebræ perticæ traiectæ sint,

n

sint, ut omnes sustinere possint gallinas. Contra singulas perticas in pariete exculpta sint cubilia earū, ante sit (ut dixi) uestibulū septum, in quo diurno tēpore esse possint, atq; in puluere uolutari. Præterea sit cælla grādis, in qua curator habitet, ita ut in parietibus circum omnia plena sint cubilia gallinarum, aut exculpta, aut afficta firmiter: motus enim cū incubat nocet. In cubilibus, cū parturient, acus substeruendū. cum pepererūt, tollere substramen, & recēs aliud subijcere, quod pulices, & cætera nasci solēt, quæ gallinā conquescere non patiuntur, ob quā rem oua aut in æquabiliter maturescūt, aut cōsenescunt. Quæ uelis incubet, negant plus x x v. oportere oua incubare, quāuis propter fecunditatē pepererit plura. Optimū esse partum æquinoctio uerno, ad autumnale. Itaq; quæ ante, aut post nata sunt, & etiam prima eo tempore, non supponenda, & ea, quæ subijcias, potius uetulis, quā pullastris, & quæ rosira, aut ungues non habeant acutos, quæ debent potius in cōcipiendo occupatæ esse quā in cubando. Ap-
positissimæ ad partum sunt anniculæ, aut bimæ. Si oua gallinis pauonina subijcies, cum iam decem dies pauoni-
na fouere cœpit, tum denique gallinacea subijcere, ut unā excudant. Gallinaceis enim pullis bis deni dies opus sunt, pauoninis ter noueni. Eas includere oportet, ut diem, & noctem incubent, præter quā à mane & uespere dum ci-
bus, ac potio his detur. Curator oportet circumeat diebus interpositis aliquot, ac uertere oua, ut æquabiliter conca-
lescant. Oua plena sint, atque utilia, nec ne, animaduerti-
aiunt posse, si demiseris in aquam. quod inane natat, plenū
desidit. Qui (ut hoc intelligant) concutiant, errare, quod
in eis uitales uenas confundant. In ijs idem aiunt, cum ad
lumē sustuleris, quod perluceat, id esse ob inane. Qui hæc
uolunt

uolunt diutius seruare, perficant sale minuto, aut muria,
tres, aut quatuor horas, eaq; abluta condūt in fursures, aut
acus. In supponendo oua obseruāt, ut sint numero impa-
ria. Oua, quæ incubantur, habeant ne semen pulli, curator
quadriduo postquam incubari cœpit, intelligere potest,
si contra lumē tenuit, & purum uniusmodi esse animad-
uertit, putant eijciendum, & aliud subijciendū. Excusos
pillos subducendū ex singulis nidis, & subijciendum ei,
quæ habeat paucos. Ab eaq; si reliqua sint oua paucio-
ra, tollēda, & subijciēda alijs, quæ nō dum excuderūt, &
minus habent x x x. pullos. Hoc enim grege maiorē non
faciendū. Obijciendū pullis diebus x v. primis mane sub-
iecto puluere (ne rostris noceat terra dura) polentam
mixtam cum nasturtij semine, & aqua aliquāto ante fa-
cta intrita, ne tum deniq; in eorū corpore turgescat, aqua
prohibendū. Quando de clunibus cœperint habere pin-
nas, è capite, & è collo eorum crebro eligendi pedes. Sæ-
pe enim propter eos cōsenescunt. Circum caueas eorum
incendendum cornum ceruinum, ne quæ serpens accedat.
quarū bestiarum ex odore solent interire. Prodigendi in
solem, & in sterquilinium, ut se uolutare possint, quod
ita alibiliores fiunt. Neq; pullos tantum, sed omne ^{δρῖδος}
^{βορῆον}, cum æstate, tum utiq; cum tempestas sit mollis,
atq; apricum: intento supra recte, quod prohibeat eas ex-
tra septa euolare, & in eas inuolare extrinsecus accipi-
trem, aut quid aliud euitantem caldorem, & frigus, quod
utrunq; his aduersum. Cum iam pinnas habebunt, cōsue-
ficiendum, ut unam aut duas sectētur gallinas. Ceteræ ut
potius ad pariendū sint expeditæ quā in nutritu oc-
cupatæ. Incubare oportet incipere secundum nouā lunā,
quod ferē quæ ante, pleraq; nō succedūt. Diebus ferē x x.
n 2 excudunt

excudunt. De quibus uillaticis (quonia uel nimium dictū) breuitate reliqua cōpensabo. Gallinæ rusticæ sunt in urbe rare, nec ferè mansuetæ sine cauea uidentur Romæ, similes facie non his uillaticis gallinis nostris, sed Africanis aspectu, ac facie incōtaminata. In ornatibus publicis solēt poni cum psittacis, ac merulis albis, item alijs id genus rebus inusitatis. Neq; ferè in uillis oua, ac pullos faciunt, sed in siluis. Ab his gallinis dicitur insula Gallinaria appellata, quæ est in mari thusco secundum Italiã cōtra montes Ligusticos, Intemelii, Albiū, Ingaunū. alij ab his uillaticis inuectis à nautis, ibi feris factis pcreatis. Gallinæ africane sunt grandes, uariæ, gibberæ, quas *μυδαγαζίδες* appellant Græci. Hæ nouissimæ in triclinium ganearium introierunt è culina propter fastidium hominum. Veniunt propter penuriam magno. De tribus generibus, gallinæ saginatur maxime uillaticæ. Eas includunt in locū tepidum, & angustum, & tenebricosum, quod motus earū, et lux pinguitudini inimica. ad hæc rem electis maximis gallinis, nec continuo his, quas melicas appellat falsō, quod antiqui ut thetin thelim dicebāt, sic medicā melicā uocabāt. Hæ primo dicebātur, quia ex Media propter magnitudinē erāt allatæ, quæq; ex ijs generatæ postea propter similitudinem. Amplas omnes ex ijs, euulsis ex alis pinnis, & è cauda faciunt turundis ordeaceis partim admixtis ex farina loliacea, aut semine lini ex aqua dulci. Bis die cibum dant, obseruantes ex quibusdā signis, ut prior sit cōcoctus, quàm secundum dent. Dato cibo, quum perpurgarunt caput, nequos habeant pedes, rursus eas concludunt. Hoc faciunt usq; ad dies xxv. Tunc deniq; pingues sunt. Quidā ex triticeo pane intrito in aqua mixto uino bono, & odorato faciūt, ita ut diebus xx. pingues reddant

reddant, ac teneras. Si in faciundo nimio cibo fastidiunt, remittendum in datione pro portione, ac decem primis processit, in posterioribus, ut diminuat eadem ratione, ut uigesimus dies, & primus sit par. Eodē modo palumbes faciunt, ac reddunt pingues.

CAP. X.

TRANSI inquit Axius nunc in illud genus, quod uos philogræci uocatis *ἀναψιδιον*, quod nō est ulla uilla, ac terra cōtentum, sed requirit piscinas, in quibus ubi anseres alūtur, nomine *Χυνοβοσκίων* appellatis. Horū greges Scipio, Metellus, & M. Seius habēt magnos aliquot. Merula, Seius inquit, ita greges comparauit anserum, ut hos quinq; gradus obseruaret, quos in gallinis dixi. Hi sunt de genere, de foetura, de ouis, de pullis, de sagina. Primum iubebat seruū in legēdo obseruare, ut essent ampli, & albi, quod plerunq; pullos similes sui faciūt: Est enim alterū genus uariū, quod seruū uocatur, nec cum ijs libeter cōgregatur, nec æque fit māfuetus. Anseribus admittēdis tēpus est aptissimū à bruma, ad pariendū & incubandū à Kal. Martij usq; ad solstitiū. Saliūt ferè in aqua, inungētur in flumē, aut piscinam. Singulæ nō plus quater in anno pariunt. Singulis ubi pariant, faciendū haras quadratas circum binos pedes, & semipedem. Eas substernendum palea. Notandum earum oua aliquo signo, quod aliena non excudunt. Ad incubandum supponunt plerunq; ix. aut xi. Qui hoc minus vii. qui hoc plus xv. Incubat tempestatibus dies xxx. tepidioribus xxv. Cum excudit, quinque diebus primus patiuntur esse cum matre. Deinde quotidie serenum cum est, producunt in pratibus, item piscinas, aut paludes ijsq; faciunt haras supra terram aut subtus, in quis non includant plus uicenos pullos. Easq; cellas prouident ne habeant in solo humorem,

n 3 & ut

et ut molle habeant substramen e palea, aliaue qua re, ne ue qua eo accedere possint mustela, aliaue bestia, que noceant. Anseres pascunt in humidis locis, ubi pabulum ferunt, quod aliquem fructum ferat, feruntque his herba, que uocatur seris, quod ea aqua tacta etiam cum est arida, fit uiridis. Folia eius decerpentes dant, ne si ingerint ubi nascitur, aut obtinendo perdat, aut ipsi cruditate pereant. Voa rases enim sunt natura. Quo temperandum ijs, qui propter cupiditate saepe in pascendo si radicem prederunt, qua educere uelint e terra, abrumpunt collum: perimbecillum enim id, ut caput molle. Si haec herba non est, dandum ordeum, aut frumentum aliud. Cum est tempus farraginis, dandum ut in seri dixi. Cum incubant, ordeum ijs intritum in aqua apponendum. Pullis primum biduo polentata, aut ordeum apponitur, tribus proximis nasturtium uiride confectum minutatim ex aqua in uas aliquod. Cum autem sunt inclusi in haras, aut speluncas, ut dixi, uictui obijciunt his polentam ordeaceam, aut farraginem, herbamue teneram aliquam concisam. Ad saginandum eligunt pullos circiter sex quimenses qui sunt nati, eos includunt in saginario, ibique polentam, et polentam aqua madefacta dant cibum, ita ut per dies saturarent. Secundum cibum large ut bibant faciunt potestatem. Sic curati circiter duobus mensibus fiunt pingues. Quotiescunque sumpserunt locus solet purgari, quod ipsi amant locum purum, neque ipsi ullum, ubi fuerint, relinquunt purum.

CAP. XI.

Quia autem uolunt greges anatium habere, ac consistuere uo aron op d op, primum locum, cui est facultas, eligere oportet palustre, quod eo maxime delectatur. si id non potissimum ibi, ubi sit naturalis aut lacus, aut stagnum,

aut

aut manufacta piscina, quod gradatim descendere possint. Septum altum esse oportet, ubi uersentur, ad pedes xv. ut uideritis ad uillam Sei, quod uno ostio claudatur, circum totum parietem intrinsecus crepido lata, in qua secundum parietem sint testra cubilia, ante eas uestibulum earum ex equatum tectorio opere testaceo. In eo perpetua canalus, in qua et cibus ponitur ijs, et immittitur aqua, sic enim cibum capiunt. Omnes parietes tectorio lauantur, ne fales, aliaue qua bestia introire ad nocendum possit. idque septum totum rete grandibus maculis integitur, ne eo inuolare aquila possit, neue ex ea euolare anas. Pabulum ijs datur triticum, ordeum, uinacei, uuae, nonnunquam etiam ex aqua cammari, et quaedam eiusmodi aquatilia. Quae in eo septo erunt piscinae, in eas aquam large influere oportet, ut semper recens sit. Sunt item non dissimilia alia genera, ut querquedula, phalarides, sic perdices, quae, ut Archelaus scribit, uoce maris audita, concipiunt. Quae ut superiores, neque propter focunditatem, neque propter suauitatem saginantur, sed sic pascendo fiunt pingues. Quod ad uillaticarum pastionum primum actum pertinere sum ratus, dixi.

CAP. XII.

Interea redit Appius, et percunctati nos ab illo, et ille inquit, actus secundi generis, afflictius ad uillam qui solet esse, ac nomine antiquo a parte quadam, leporarium appellatum. Nam neque solum lepores eo includuntur silua, ut olim in iugero agelli, aut duobus, sed etiam cerui, aut capreae in iugeribus multis. Quod Fuluius Lippinus dicitur habere in Tarquinienfi septa iugera xl. in quo sunt inclusa non solum ea, quae dixi, sed etiam oues feruae, etiam hoc maius hic in statonensi, et quidam in locis alijs. In Gallia uero transalpina T. Pompeius tantum septum, ue-

n 4 natio

nationis, ut circiter ∞∞∞∞. passuum locum inclusum habeat. Præterea in eodem consepito ferè habere solent, de animalibus coclearia, atq; alucaria, atque etiam dolia, ubi habeant cõclusos glires. Sed horum omnium custodia incrementum, & pastio aperta, præterquam de apib. Quis enim ignorat septa è macerijis, ita esse oportere in leporario, ut tectorio tacta sint, & sint alta. Alterũ ne felis, aut melis, alia ue que bestia introire possit, alterum ne lupus transilire. Ibiq; esse latebras, ubi lepores interdum delitescant in uirgultis, atq; herbis, & arbores patulis ramis, quæ aquilæ impediãt conatus. Quis item nescit, paucos si lepores, mares ut fœminas intromiserit, breui tempore fieri ut impleatur tanta fecunditas huius quadrupedis. Quatuor modo enim intromisit in leporarium, breui solet repleti. Fit enim sæpe cum habent catulos recentes, alios ut in uentre habere reperiantur. Itaque de his Archelaus scribit, annorum quot sint si quis uelit scire, inspicere oportet foramina naturæ, quot sine dubio alius alio habet plura. Hos quoque nuper institutum ut saginarent pleraq; cum exceptos è leporario concludant in caueis, & loco clauso faciãt pingues. Eorum ergo tria genera ferè sunt. Vnum Italicum hoc nostrum pedibus primis humilibus, posterioribus altis, superiore parte pulla, uentre albo, auribus longis, qui lepus dicitur cum prægnas sit, tamen concipere. In Gallia transalpina, & Macedonia fiunt permagni. In Hispania, & in Italia mediocres. Alterius generis est, quod in Gallia nascitur ad alpes, qui hoc ferè mutant, quod toti cãdidi sunt. Hi raro perferuntur Romã. Tertij generis est, quod in Hispania nascitur, similis nostro lepori ex quadã parte, sed humile, quem cuniculum appellant. L. Aelius putabat ab eo dictum leporum à celeritudine, quod

leuipes

leuipes esset. Ego arbitror à Græco uocabulo antiquo, quod cum Aeolis Bœotij λέπες appellabant. Cuniculi di di ab eo, quod sub terra cuniculos ipsi facere soleant, ubi lateant in agris. Horum omnium tria genera, si possis, in leporario habere oportet, duo quidem utiq; te habere pu to, & quod in Hispania annis ita fuisisti multis, ut inde te cuniculos persecutos credam. CAP. XIII.

Apros quidem posse habere in leporario, nec magno negotio ibi & captiuos, et cicures, qui ibi nati sunt, pingues solere fieri, scis inquam Axi. Nam quæ fundũ in Tusculano emit hic Varro, à M. Pupio Pisone uidisti ad bucinam inflatam certo tempore apros, & capreas conuenire ad pabulũ, cum è superiore loco è palæstra apris esfunderetur glans, capreis uicia aut quid aliud. Ego uero inquit ille apud Q. Hortensium cum in agro laurenti essem, ibi istuc magis πρυγες fieri uidi. Nam silua erat (ut dicebat) supra quinquaginta iugerũ maceria septa, quod non leporarium, sed θηροτροφίον appellabat. Ibi erat locus ex cellus, ubi triclinio posito cœnabamus. Quintus Orphea uocari iussit, qui cum eò uenisset cũ stola, & cithara, & cantare esset iussus, buccinã inflauit, ubi tanta circumfluxit nos ceruorũ, aprorum, & ceterarũ quadrupedum multitudo, ut nõ minus formosum mihi uisum sit spectaculum, quàm in circo maximo ædiliũ sine africanis bestijs cum fiunt uenationes. CAP. XIII.

Axius tuas partes (inquit) subleuauit Appius õ Mea-
rula noster. Quod ad uenationem pertinet, breuiter secundus transactus est actus. Nec de cocleis, ac gliribus quero, quod reliquũ est, neq; enim magnum emolumentũ esse potest. Nõ istuc tam simplex est inquit Appius, quàm tu putas õ Axi noster. Nam & idoneus sub dio sumendus

n 5 locus

Locus coclearijs, quem circum totū aqua claudas, ne quas ibi posueris ad partum, non liberos earum, sed ipsas quæras. Aqua inquam finiendæ, ne fugitiuarius sit parandus. Locus is melior, quem & non coquit sol, & tangit ros. Qui si naturalis non est, ut ferè non sunt in aprico loco, neque habes in opaco, ubi faciās, ut sunt sub rupibus, ac montibus, quorum alluant radices lacus, ac fluuij, manu facere oportet roscidum, qui fit, si adduxeris fistulam, & in eam manūillis imposueris tenues, quæ eruent aquam, ita ut in aliquem lapidem incidat, ac late dissipetur. Paruus ijs cibus opus est, & is sine ministratore. Et hunc, dum serpit, non solum in arca reperit, sed etiam si riuus non prohibet in parietes stantes inuenit. Denique ipsæ exgruminantes ad propalam uitam diu producunt, cum ad eam rem pauca laurea folia interijciant, & aspergant fursures non multos. Itaq; cocus has uiuas an mortuas coquat, plerunq; nescit. Genera coclearum sunt plura, ut minutæ albule, quæ afferuntur è Reatino, & maxime quæ de Illyrico apportantur, & medioeres, quæ ex Africa afferuntur. Non quo non in his regionibus quibusdā locis, eæ magnitudinibus nō sint dispariles, nam & ualde amplæ sunt, quanquā ex Africa, quæ uocantur solitaneæ, ita ut in eas LXXX. quadrantes conijci possint, & sic in alijs regionibus eadem inter se colatæ & minores sunt, ac maiores. Hæ in fœtura pariunt innumerabilia. Earum semen minutum, ac testa molli, diuturnitate obdurescit, magnis insulis in arcis factis, magnum bolum deferunt æris. Hæ quoq; saginare solent ita, ut ollam cum foraminibus incrustent sapa, & farre, ubi pascantur, quæ foramina habeat, ut intrare aër possit. Viuax enim hæc natura.

C A P. XV.
Glira

Glirarium autem dissimili ratione habetur, quod non aqua, sed maceria locus sepitur. Tota leui lapide, aut tectorio intrinsecus incrustatur, ne ex ea erepere possit. In eo arbusculas esse oportet, quæ ferūt glandem, quæ, cum fructū nō ferūt, intra maceriā iacere oportet glandem, & castaneam, unde saturi fiant. Facere his cauos oportet laxiores, ubi pullos parere possint. Aquā esse tenuē, quod ea nō utitur multum, & aridum locum quæerunt. Hi saginantur in dolijs, quæ etiam in uillis habent multi, quæ figuli faciunt multo aliter, atq; alia, quod in lateribus eorum semitas faciunt, & caui, ubi cibum constituat. In hoc dolium addunt glandem, aut nuces iuglandes, aut castaneā. Quibus in tenebris, cum cumulatum positū est in dolijs, sunt pingues.

C A P. XVI.

Appius igitur relinquitur, inquit, de pastione uillatica tertius actus de piscinis. Quid tertius, inquit Axius? An quia tu solitus es in adolescentia tua domi mulsum non bibere propter parsimoniam, nos mel negligemus? Appius nobis, uerum dicit inquit. Nam cum pauper cum duobus fratribus, & duabus sororibus essem relictus, quarum alteram sine dote dedi Lucullo, à quo hereditate me cessa primum, & primus mulsum domi meæ bibere cepi ipse, cum interea nihilo minus penè quotidie in conuiuio omnibus darem mulsum. Præterea meum erat non tuum, eas nouisse uolucres, quibus plurimum natura ingenij, atque artis tribuit, itaq; eas melius me nosse, quam te, ut scias, de incredibili earum auium natura audi; Merula, ut cætera fecit, ~~is~~ quæ sequi melitturgi soleant, demonstrabit. Primum apes nascuntur partim ex apibus, partim ex bubulo corpore putrefacto. Itaq; Archelaus in epigrammate ait eas esse

Beds

Βαδὲ φθιμένους πεποιημένα τέχνη. Idem.

Ἰππῶν ὄβρι σφῆκες γυνεὰ μόχθων ἢ μέλισσα.

Hæ apes non sunt solitaria natura, ut aquilæ, sed ut homines. Quod si hoc faciunt etiam graculi, at non idē, quod hic societas operis, et ædificiorum, quod illic non est. Hic ratio, atq; ars, ab his opus facere discunt, ab his ædificare, ab his cibaria cōdere. Tria enim harū, cibus, domus, opus, neq; idē quod cibus cera, nec quod ea mel, nec quod mel domus, non in fauo sexangulis cella et totidē, quot habet ipsa pedes (quod geometræ ἑξάγωνοι fieri in orbi rotundo ostendūt) ut plurimū loci includatur. Foris pascuntur, intus opus faciunt, quod dulcissimū quod est, et dijs et hominibus est acceptum, quod fauus uenit in altaria, et mel ad principia cōuiuij, et in secundam mensam administratur. Hæ ut hominum ciuitates, quod hic est et rex, et imperium, et societas, quod sequuntur omnia pura. Itaque nulla harū asidit in loco inquinato, aut eo, qui male oleat, neq; etiā in eo, qui bona olet unguenta, itaq; his unctus qui accessit, pungūt. Non ut muscæ ligurriūt, quod nemo has uidet (ut illas) in carne, aut sanguine, aut adipe. Ideo modo confidunt, in quo est sapor dulcis, minime malefica, quod nullus opus uellicans facit deterius. Neq; ignaua, ut non, qui eius opus conetur disturbare, resistat. Neq; tamē nescia suæ imbecillitatis, quæ cum causa musarū esse dicantur uolucres, quod et si quando displicatæ sunt, cymbalis, et plausibus, numero, redducunt in locum unū. Et ut his dijs Helicon, atq; Olympon attribuerūt homines, sic his floridos, et incultos natura attribuit montes. Regem suum sequuntur quocunq; it, et fessum subleuant, et si nequit uolare, succollant, quod eum seruare uolunt. Neque ipse sunt inficientes, nec non oderunt inertes.

tes. Itaq; insectantes à se eijciunt fucos, quod hi neq; adiuant, et mel consumunt. quos uocificantes plures persequuntur: etiam pauca. Extra ostium aluei obturant omnia, qua uenit inter fauos spiritus, quam ἐσθλόνηρ appellant Græci. Omnes ut in exercitu uiuunt, atq; alternis dormiunt, et opus faciunt pariter, et ut colonias mittunt. Hiq; duces conficiunt quædā ad uocem ut imitatio-
ne tubæ. tum id faciunt, cum inter se signa pacis, ac belli habeant. Sed ò Merula Axius noster ne, dum hæc audit, physicam addiscat, quod de fructu nihil dixi, nunc cursu lampada tibi trado. Merula de fructu inquit, hoc dico, quod fortasse an tibi satis sit Axi, in quo autore habeo nō solum, qui aluearia sua locata habet quotannis quinīs milibus pondo mellis, sed etiā hunc Varronem nostrū, quem audiui dicentem, duo milites se habuisse in Hispania fratres Veianos ex agro falisco locupletes, quibus cū à patre relicta esset parua uilla, et agellus nō sanè maior iu-
gero uno, hos circū uillā totā alueariū fecisse, et hortum habuisse, ac reliquū thymo, et cythiso obseuisse, et apia-
stro, quod alij μέλιφραστον, alij μέλισοφάστον, quidā μέλινοστρον appellat. Hos nūquā minus, ut peræque duceret dena milia sextertia ex melle recipere esse solitos, tū eos et uelle expectare, ut suo potius tēpore mercatorē admitteret, quā celerius alieno. Dic igitur inquit, ubi et cuiusmodi me facere oporteat alueariū, ut magnos capia fructus. Ille, ἐπιμελῆσθαι ita facere oportet, quos alij μέλισοφάστον appellant, eandē rem quidā mellaria. Primū secundum uillā, potissimum ubi non resonent imagines: hic enim sonus harum fugæ existimatur esse. Procerum esse oportet aere temperato, neq; æstate seruido, neq; hieme non aprico, ut spectet potissimum ad hybernos ortus, quæ propè se loca habeat

habeat ea ubi pabulum sit frequens, & aqua pura. Si pabulum naturale non est, ea oportet dominū serere, quæ maxime sequuntur apes, ea sunt, rosa, serpyllum, apiasirū, papauer, faba, lens, pisum, ocimū, ciperū, medica, & maxime cythysum, quod ualentibus utilissimū est. Etenim ab æquinoctio uerno florere incipit, & permanet ad alterū æquinoctium autumnii. Sed ut hoc aptissimū ad sanitatem apium, sic ad mellificiū thymum. Propter hoc siculum mel fert palmam, quod ibi thymū bonū, & frequēs est. Itaq; quidam thymū contundūt in pila, & diluunt in aqua tepida, eo conspergunt omnia seminaria consita apium causa. Quod ad locum pertinet, hoc genus potissimum eligendum iuxta uillam, non quo non in uillæ porticu quoque quidā (quo tutius essent) aluearia collocarint. Vbi sint, alij faciūt ex uiminibus rotūdas, alij è ligno, ac corticibus, alij ex arbore caua, alij fictiles, alij etiā ex ferulis quadratas longas pedes circiter ternos, latas pedē, sed ita uti cum parū sit qua compleant, eas coangustent, ne in uasto loco, & inani despondeant animū. hæc omnia uocant à mellis alimonio, aluos, quas ideo uidentur medias facere angustissimas, ut figuram imitentur earum. Vitiles fimo bubulo oblinunt intus, & extra, ne asperitate absterreantur, easq; aluos ita collocant in mutulis parietis, ut ne agitentur, ne ue inter se contingant. Cum in ordinem sint positæ, sic interuallo interposito, alterum, & tertium ordinem infra faciunt, & aiunt potius hinc demi oportere, quam addi quartum. Media aluo, in qua introeant apes, faciunt foramina parua dextra, ac sinistra. Ad extrema, qua mellarij fauū eximere possunt, opercula imponunt aluis. Optimæ fiunt corticeæ, deterrimæ fictiles, quod & frigore hieme, & æstate calore uehementissi-

me

me hic commouetur. Verno tempore, & æstiuo frere ter in mense mellarius inspicere debet fumigans leuiter eas, & à spurcitijs purgare aluum, & uermiculos eijcere. Præterea ut animaduertat, ne reguli plures existant. inutiles enim sunt propter seditiones, & ut quidam dicunt, tria genera cum sint ducum in apibus, niger, ruber, uarius (ut Menocrates scribit) duo niger, & uarius, qui ita melior, ut expediat mellario cum duo sint eadē aluo, interficere nigrum, quem scit cum altero rege esse seditiosum, & corrumpere aluum, quod fuget, aut cum multitudine fugetur. De reliquis apibus optima est parua, uaria, rotunda. Fur, qui uocatur ab alijs fucus, alter est lato uentre. Vespa, quæ similitudinem habet apis, neq; socia est operis, & nocere solet morsu, quam apes à se secernunt. Eæ differunt inter se, quæ feræ, & cicures sunt. Nūc feras dico, quæ in siluestribus locis pascitāt: cicures, quæ in cultis. Siluestres minores sunt magnitudine, & pilosæ, sed opifices magis. In emendo emptorē uidere oportet ualeāt, an sint ægræ. Sanitatis signa, si sunt frequentes in examine, & si nitidæ, & si opus, quod faciunt, est æquabile, ac leue. Minus ualentium signa si sunt pilosæ, & horridæ, ut puluerulæ, nisi opificij eas urget tempus. Tum enim propter laborem asperantur, ac macescunt. Si transfrendæ sunt alui in alium locum, id facere diligenter oportet, & tempora, quibus id potissimū facias animaduertendū, & loca, quod transferas, idonea prouidendū. Tempora, ut uerno potius quam hyberno, quod hyeme difficulter consuescunt, quod sunt trāslatæ manere, itaq; fugiunt plerūq;. Si è bono loco trāstuleris eò, ubi idonea pabulatio nō est, fugitiuæ fiunt. Nec si ex aluo in aluum in eodem loco traicias, negligenter faciendum. Sed si transituræ sunt apes ea, apiasiro per-

frican

fricanda, quòd illicium hoc illis, & faui melliti intus ponendi, à faucibus non longe, ne cum animaduernerint aut inopiam esca habuisse dicantur, aut cum sunt apes morbidæ propter primores uernos pastus, qui ex floribus nucis Græcæ, & cornu fiunt, caliacas fieri, atq; urina pota refici. De his propolim uocât, è quo faciunt ad foramè introitus protectum in aluum maxime æstate. Quam rem etiam nomine eodè medici utuntur in emplastris. Propter quam rem etiam carius in sacra uia, quàm mel uenit. Eri-thacen uocant; quo fauos extremos inter se conglutinant, quod est aliud melle, propoli, itaq; in hoc uim esse illicien-di. Quo circa examen ubi uolunt confidere, eum ramum, aliam ue quam rem oblinūt hoc, admixto apiastro. Fauus est, quem fingunt multicauatum è cera, cum singula caua fena latera habeant, quot singulis pedes dedit natura. Neq; quæ afferuntur ad quatuor res faciendas propolim, erithacen, fauum, mel, ex ijsdè omnibus rebus carpere dicuntur simplex. quòd è malo punico, & asparago cibum carpant solum, ex olea arbore ceram, è fico mel, sed nõ bonum. Duplex ministerium præberi, ut è faba, apiastro, cucurbita, brassica ceram, & cibum. Nec non aliter duplex, quod fit è malo, & piris siluestrib. cibum & mel. Item aliter duplex, quòd è papauere ceram, & mel. Triplex ministerium quoque fieri uti ex nucè Græca, & è lapsana cibum, mel, ceram. Item ex alijs floribus ita carpere, ut alia ad singulas res sumant, alia ad plures. Nec non etiam aliud discrimen sequantur in captura, aut eas sequatur, ut in melle, quod ex alia re faciunt liquidum mel, ut ex sisere flore, ex alia contra, spissum, ut è rore marino. Sic ex alia re, ut è fico mel insuaue, è cythiso bonum, è thymo optimum. Cibi pars quod potio, & ea ijs aqua

aqua liquida, unde bibant esse oportet. eamq; propinquã, quæ præterfluat, aut in aliquem locum influat, ita ut ne altitudine ascendat duo, aut tres digitos, in qua aqua iaceant testæ, aut lapilli, ita ut extent paulum, ubi as-sidere, & bibere possint. In qua diligenter habenda cura, ut aqua sit pura, quod ad mellificium bonum uehementer prodest. Quòd non omnis tempestas ad pastum prodire longius patitur, præparandus his cibus, ne tum melle cogantur solo uiuere, aut relinquere exinanitas aluos. Igitur ficorum pinguium circiter decem pondo decoquunt in aquæ congijis sex, quas coctas in offas prope apponunt. Alij aquam mulsam in uasculis propè ut sit curant. In qua addunt lanam purpuream, per quam sugant. uno tempore ne potu nimium impleantur, aut ne incidant in aquam. Singula uasa ponunt ad aluos singulas, & hac suppleunt. Alij uiam passam, & ficum, cum pinserunt, affundunt sapam, atque ex eo factas offas apponunt ibi, quum foras hieme in pabulum procedere tamen possint. Cum examen exiturum est, quod fieri solet, cum adnatæ prospere sunt multæ, ac progeniem ueteres emittere uolunt in coloniam, ut olim crebro Sabini factauerunt propter multitudinem liberorum, huius quod duo solent præire signa, scitur. Vnum, quòd superioribus diebus maxime uespertinis multæ ante foramen (ut uux) aliæ ex alijs pendent conglobatæ. Alterum, quòd cum iam euolaturæ sunt, aut etiam inceperunt, consonant uehementer, proinde ut milites faciunt, cum castra mouent, quæ primo tum exierunt in conspectu uolitant, reliquas quæ non dum congregatæ sunt respectantes, dum conueniant. Cum à mellario id fecisse sunt animaduersæ, iaciundo in eas puluerem, & circumtinniendo

ere, perterritas quò uoluerit perducet. Non longe inde oblinunt erithace, atque apiasiro, ceterisq; rebus, quibus delectantur. Vbi confederunt, afferunt aluum propè eisdem illiis illiam intus, & propè appositum, fumo leni circumuendo cogunt eas intrare. Vt quæ in nouam coloniam cum introierunt, permanent adeo libenter, ut etiam si proximam posueris illam aluum, unde exierunt, tamen nouo domicilio potius sint contentæ. Quod ad passionem pertinere sum ratus, quoniam dixi, nunc iam cuius causa adhibetur ea cura, de fructu dicam. Eximendorum fauorum signum sumunt ex ipsis, cum plenas aluos habent, & cum illos geminauerint, ex apibus cõiecturam capiunt si intus faciunt bombum, & cum introeunt, ac foras, trepidant, & si opercula alui cum remota sint, fauorum foramina obducta uidentur mellis membranæ. Cum sint repleti melle, in eximendo quidam dicunt oportere nouem partes tollere, decimam relinquere. Quòd si omne eximas, fore ut discedant. Alij hoc plus relinquunt, quam dixi, ut in aratis qui faciunt resibiles segetes, plus tollunt frumenti ex interuallis, sic in aluis, si non quotannis eximas, aut nõ quoq; multum, & magis his assiduas habeas apes, & magis fructuosas. Eximendorum fauorum primum putant esse tempus uergiliarum exortu. Secundum æstate acta, ante quam totus exoriatur arcturus. Tertium post uergiliarum occasum, & ita si fecunda sit aluis, ut ne plus tertia pars eximatur mellis, reliquum hiemationi relinquatur, si uero aluis non sit fertilis ubi quid eximatur, exoptio cui est maior, neq; uniuersam, neq; palam facere oportet, ne deficiant animus. Fauis qui eximuntur, si qua pars nihil habet, aut habet inquinatum, cultello præsecatur. Prouidendum ne infirmiores à ualentioribus opprimantur.

Eo

Eo enim minuitur fructus. Itaque imbecilliores secretas subiiciunt sub alterum regem. Quæ crebrius inter se pugnant, aspergi eas oportet aqua mulsa. Quo facto nõ modo desistunt pugna, sed etiam conficiunt se lingentes, eo magis si mulso sunt asperse, quo propter odorem audius applicent se, atque obstupescunt potantes. Si ex aluo minus frequentes euadunt, ac subsidit aliqua pars, suffumigandum, & propè apponendum bene olentium herbarum, maxime apiastrum & thymum. Prouidendum uehementer ne propter æstum, aut propter frigus dispereant. Siquando subito imbri in partu sunt oppressæ, aut frigore subito ante quam ipsæ prouiderint id fore (quod accidit raro, ut decipiatur) & imbris guttis uberibus offensa iacent prostrate, & afflictæ, colligendum eas in uas aliquod, & reponendum in tecto loco, ac tepido. promum è die, quam maxime tempestate bona, & cinere facto è ficulneis lignis infriendum paulo plus caldo quam tepidore. Deinde concutiendum leuiter, ut manu non tangas, & ponende in sole. Quæ enim sic concaluerunt, restituunt se, ac reuiuiscunt, ut solet similiter fieri in muscis aqua necatis. Hoc faciendum secundum aluos, ut reconciliata ad suum quæq; opus, & domiciliu redeat. CAP. XVII.

Interea redit ad nos Pao, & si uultis inquit anchoras tollere, tatis tabulis sortitio fit tribuum, ac cœpti sunt à præcone renuntiari quæ quæq; tribus fecerint adile. Apicius cõfestim surgit, ut ibidè candidato suo gratularetur, ac discederet in hortos. Merula, Tertium actum de passionibus uillaticis postea inquit tibi reddam Axi. Consurgentibus illis, Axius mihi, respectantibus nobis, quòd & candidatum nostrum uenturum sciebamus, Non laboro inquit hoc loco discessisse Merulam. Reliqua enim ferè

o 2 mihi

mibi sunt nota. Quod cum piscinarum genera sint duo, dulcium, & salarū, alterum apud plebē, & sine fructu, ubi lymphæ aquā piscinis nostris uillaticis ministrat. Illæ autem maritimæ piscinæ nobilium quibus Neptunus, ut aquam, sic & pisces ministrat, magis ad oculos pertinet, quàm ad uesciā, & potius marsupii domini exinaniant, quàm implēt. Primū enim edificatur magno, secundo implentur magno, tertio aluntur magno. Hirrius circum piscinas suas, ex edificijs duodena milia sextertia capiebat. Eam omnem mercedē eis, quas dabat piscibus, consumebat. Non mirū, uno tēpore enim memini hūc Cæsari duo milia murenarum mutua dedisse in pondus, & propter piscinam multitudinē quadragies sextertio uillā uenisse. Quare nostra piscina ac mediterranea plebeia recte dicitur dulcis, & illa amara. Quis enim nostrū non una contentus est hac piscina? Quis contra, maritimas non ex piscinis singulis plures coniunctas habet? Plurimam ut Pausias, & ceterā pictores eiusdem generis, loculatas magnas habent arculas, ubi discolors sint ceræ, sic hi loculatas habent piscinas, ubi dispares disculos habeant pisces, quos proinde ut sacri sint, ac sanctiores quàm illi in Lydia, quos sacrificati tibi Varro ad tibicinē græcū gregatim uenisse dicebas ad extremū litus, atq; arā, quod eos capere auderet nemo, cum eodē tempore insulas ludinorū ibi corrolas uidisses. Sic hos pisces nemo cocus in ius uocare audet. Q. Hortensius familiaris noster, cum piscinas haberet magna pecunia edificatas ad Baulos, ita sepe cum eo ad uillam sui, ut illum sciam semper in cœnam piscines Puteolos mittere emptum solitum. Neque satis erat eum non pasci piscinis, nisi eos ipse pasceret ultro. Ac maiorem curam sibi haberet, ne eius esurirent nulli, quàm

quàm ego habeo, ne mei in Rosea esuriant asini. & quidem utraque re, & cibo, & potione, cum non paulo sumptuosius, quàm ego his ministraret uictū. Ego enim uno seruulo, ordeo non multo, aqua domestica, meos multinomos alo asinos. Hortensius primū qui ministraret piscatores habebat cōplures, & ij pisciculos minutos aggerebant frequēter, ut à maioribus absumerentur. Præterea salsamētā in eas piscinas emptitia conijciebat, cum mare turbaretur, uti per tempestatē suis piscibus è macello cætariorum uti è mari obsoniū præberet, cum neq; euerticulo illi in litus educere possent uiuā saginam plebeia cœnas pisces. Celerius uoluntate Hortensij ex equili educeres rhedarias, ut tibi haberes mulas, quàm è piscina barbantum mullum. At inquit ille, Non minor cura eius erat de ægrotis piscibus, quàm de minus ualētibus seruis. Itaq; munus laborabat, ne seruus æger, quàm aquam frigidā biberent sui pisces. Etenim hac incuria laborare aiebat M. Lucullum, & piscinas eius despiciebat, quod æstuari idonea non haberet, ac in residē aquā, & locis pestilentibus habitaret pisces eius. Cōtra ad Neapolim L. Lucullus, peste aquā perfodisset montē, ac maritima flumina immisisset in piscinas, quæ reciproca flueret, ipse Neptuno nō cederet de piscatu, factū esse enim ut amatos pisces suos uideatur propter æstus eduxisse in loca frigidiora; ut apuli solēt pecuarij facere, quod propter calores in mōtes sabinos pecus ducūt. In Baiano autem tāta ardebat cura, ut architecto permiserit, ut suā pecuniā consumeret, dūmodo perduceret spesies è piscinis in mare, obiectaculo quo æstus bis quotidie ab exorta luna ad proximam nouā introire, ac redire rursus in mare posset, ac refrigerare piscinas. Nos hæc. At strepitus à dextra, et ecce recta

cādidatus noster designatus ædilis . Cui nos occurrimus,
 & gratulati in capitoliiū prosequimur, ille inde cūdo suā
 domū, nos nostrā. Opinione nostræ sermonē de pastione
 uillatica summam hunc, quē exposui, habeto.

F I N I S.

I N D E X E O R V M

Q V A E H A B E N T V R I N M.

Catonis & M. Ter. Varronis de
 re rustica libris.

A	Ager oleo conferendo	7
A ccipitres quomodo in- tercipiantur	Ager quomodo colatur	34
Acus quid	Ager Gallicus	80
Acratophoron uinū	Ager optimus qui	89
Actus quadratus quid	Agathocles Chius	77
Adorem	Agricola 1. in proœmio	
Aeditimus, Aedituus	Agri discrimina nouem	90
Aedilis	Agri quibus rebus colantur.	100. Et de familia rusti-
Aegeum mare	cali	102
Aër septentrionalis salu- brior	Agriculturæ partes	86
Aescarium	Agriculturæ principia, & fines	85
Aestas quot dierum III. Et quādo, & in quo signo incipiat	Aggeres quomodo fiāt	98
Ager ne sit sumptuosus 2.	Agnorū educatio, & cu- ra	145. Eorum depul- sio
Ager nebulosus	Ahenum	9
Ager quibus locis cōseren- dus 7. Et qui ager frugi- bus aptus	Alba	153
	Alfiosum	148
	Alui quomodo fiāt, & qua	

I N D E X.

forma	206	Apiastrum	205
Aluum ut deijcias, & bonā facias	49. 64. 69	Apicia uuae	19. cap. 24
Alui crudæ remedium	51. cap. 125	Apollochorus Lemnius	77
Aminei satio	7	Apollonius Pergamen.	77
Amphilochus Athenicū.	77	Apri	201
Amphora sparteæ, & Na- siterna	10	Apuliæ loca calidiora, gra- uioraq;	88
Amphora	197	Aqua an mixta sit uino nec ne, quomodo cognoscas	47. cap. 111
Amurcæ usus	24. cap. 36. et 35. cap. 66. & 43. ca. 97, & 52. cap. 130. & 125. cap. 51. & 127. cap. 55	Aqua uiua	95
Amurca cōdenda	130. ca. 61	Arare	34
Anates	198	Arandi tempus	113
Anaxipolis Thasius	77	Arbores quomodo radices capiant	53. cap. 133
Anni diuisio	110. cap. 27	Arbores, ut mulieres, ad p- tus certos habere dies	122
Anni tēpora ex folijs agno- sci	122. cap. 46	Arbores maritæ	22. cap. 32
Antigonus Cymæus	77	Arborum tempestiua insti- tio	118. cap. 40
Androcion	78	Arborum propagatio	53
Anserum sagina, Haræ ge- nera, admissura, partus, pastus, educatio, pluma- rum uulsura, incubatio, fectura	197. 198	Arborum putatio	21. ca. 32
Apes imbre prostratæ quō curentur	211	Archelaus	148
De apibus pag. 203. ca. 16. per totum caput.		Architas Pythagoreus	77
		Aræa situs, & constructio	42. cap. 91. & 52. ca. 129 & 125
		Aristomenes	78
		Aristandrus Atheniēsis	77
		Aristoteles Peripatet.	77
		Aristophanes Malcoetes	77

I N D E X.

Argilla	92. cap. 9	Autumnus quot dierum, &	
Arictes ad foeturam	145	quando incipiat	xii
Arijta	123	B	
Arnulle	17	Bacchius Milesius	77
Articularis morbus	67	Balatrones	155
Arundo uinea	29. cap. 47.	Elare	136
& 91		Bela	ibidem
Arundinetum	7. cap. 6. &	Benna	19. cap. 23
pag. 29. cap. 47		Bibere ut multum possis	64
Aruum	111	Bile ut deiciat	ibid. & 67
Asini clitellarij	9	Bion Soleus	78
Asini plostrarij, & molarij		Bonus euentus rusticorum	
10. cap. 11.		deus	77
Asini ubi nobilitati, & pre		Boues bene curare expedit	
tij maxima	138	32	
Afinorum aetas, forma, semi-		Bos si agrotet	36
nium, admissura, foetura,		Boues ne pedes subterat	37
partus, pasius	159. ca. 6.	Bubus medicamentum	36
Aselli dojjuarij	100	Boum cibaria	31. 32. 61
Asparagus ubi serendus	70	Boues qui eligendi, aratroq;	
Ajjericulum	12. 63	domandi	105
Athenagoras	78	Boues altiiles, et optimi	140
Atalus Philometor	77	Boum aetas, forma, pasius,	
Atra bilis	67	admissura, foetura, doma-	
Aufidius Lurco	188	tio	155
Auiaria 182. & de auib;		Brassicæ genera, eiusq; me-	
in genere	ibidem	dicina, & usus	65
Aurium remedium	69	Brocchi dentes	161
Austro flante nec uina, nec		Bubiliu cõstructio, & si-	
materia tractanda	21	tus	5. 96
Autumno quæ fiant	110	Bubus quid in pabulum se-	
		rendum	

I N D E X.

rendum	21. cap. 30	cere non naribus	148
Bugones apes	156	Capra cultura inimica	83
Bumamma uua	155	Capraru saliu uenenu ibi.	
C		Caprarius	149
Caduca spica	144	Caprasia insula	147
Caliaco medicamenta pag.		Caprea, Capreolus	113
51. cap. 25		Capulatoris officia	35.
Caliacæ apes	208	cap. 66	
Cæterus ornatus	18. cap. 22	Capulare oleum	ibid.
Calcarius	14	Caput si dolet	67
Calx quomodo coquatur		Carbunculus	92
14. & 27		Carcinoma	66
Calcaria fornacis structura		Cariotæ	142
25		Cariosa terra	6
Caluata uinea	22	Caseus quando fiat	172
Caluescit qui decrescete lu-		Caseorum discrimina	ibid.
na tondetur	115	Cassius Dionysius Vticen-	
Camera	189	sis	78
Campanum far	80	Castrandi tempus	158
Campestres segetes melio-		Cataclysmus	175
res	88	Catulire	167
Cancer albus, & ater: &		Centuria	94
quomodo sanentur	66	Cella	96
Canes	106	Centumpondium	12
Canini dentes	161	Cerasi satio	117
Canterij equi	164	Ceruices si doleant	68
Capi semimares	193	Cestus quid	92
Capi	164	Cherestus, & Chereas Athe	
Capito piscis	69. cap. 158	nienfis	78
Capræ	147	Χοίρον quid	151. 159
Capras auribus spiritū du-		Chordæ agni qui	140
		ο 5	Χοίρον

I N D E X.

Xoploq	140	rem diuinam facere	5
Cicer	108	Conuoluulus in uinea ne	
Cydonitis confectio	183	fiat	43
Cyma brassicae	64	Corbes	106
Cythisi satio	108	Corbulae 19. cap. 23. &	21
Clauuli	17	Cordum	7
Clauole quid	118	Corona foco indere	59
Clostra	54	Coruda satio	7. 108
Cn. Tremellius	80	Cotonea mala	129
Coagulum	172	Κραμβή	66
Cochlea	184	Crassus ager	109
Coclea quo nutriatur, et ea		Crates	78
ru foctura, et sagina	201	Creta	92
Coclearia	202	Κτηνιστοί medici pecorum	
Codicilli amurca consper-	164		
gantur	52	Culina	96
Cohortes	96. 182	Cullea	80
Coles	112	Cuniculus unde	107
Colonicae leges	82	Cuppa	17
Coloni qui	134	Curculiones quomodo ne-	
Columbarioru positio	190	centur	130
Columbaria in tegulis	192	Cupressi satio 20. 29. 62	
Colubaru genera, & unde		Cupressus ad crescendo	
dicta, sagina, color, foecu		tarda	120
ditas, partus	189. 190	Cuspides quid	91
Columbinu stercus	23. 116	Custodis oleae officia	35
Columellares dentes	161		
Columella trapeti quae in		D	
miliario	16	Daps profanata	39
Comodius Equiculus	160	Deacinata dolia	20
Compitalia, & in compito		Debilis ut reficiatur	68
		Delici porci	153

Delu

I N D E X.

Delutare	51	Euagon Thasius	78
Democritus physicus	77	Euphorion	78
Deorum supplicia	157	Eubolus	78
Depsticus panis	37	Euphranij duo, Athenien-	
Digitalia	127	sis unus, alter Amphipon-	
Dilapidare. 29 cap.	46	lites	78
Diodorus Prienneus	78	Euentus bonus rusticorum	
Dionysius περὶ φουδῶν	78	deus	77
Dion Colophonius	78.	Europam salubriorē ac fru-	
Diophanes Nicensis	78	tiosiore m Asia.	79
Διπύλαι	174	Excandefacere annonā	181
Dolia noua quomodo im-		Extrema et prima luna	115
buantur	36		
		F	
	E	Faba satio 23. 114. 122	
Egestas Maronites	78	Factus quid	109
Enchytus 39. cap.	50	Facula	24
Epigenes Rhodius	78	Falces	107
Epiroticae familiae	102	Falerna uina 131. cap. 65	
Epityrum album, nigrum,		Far unde dictum 113. Eius	
& uarium 50. cap. 116		satio	93
Equas è ueto cocipere	140	Farrago	108. 113.
Equi futuri boni signa	161	Fauus quid 208. Eius exti-	
Equoru aetas quomodo co-		mendī tempus	210
gnoscatur	161.	Febris signa in pecore	140
Equum nō salire matrē	162	Ficus, Ficeta	119
Equus qualis futurus sit ex		Ficorum genera	120
pullo cognosci	161	Ficoru insitio 26. cap. 40	
Equorum admissura, forma,		& pag. 27. & 119	
pastus	162	Ficus quomodo & quando	
Erihace	205	sereda. 8. cap. 8. & pag.	
Eruum 20. cap. 27.		20. cap. 28	

Fici

I N D E X.

Fici propagatio	59. ca. 133	Furfures cur obijciantur oui	
Fici semen naturale	120	bus	147
Fides, seu Fidus astrum	157		G
Fiscella	32	Galbuli	117
Fiscina	12. cap. 13	Gallicus ager	79
Flabellum	113	Galli & eorū castratio	193
Flagellum	113	Gallina quot ouis, & quā-	
Flora dea, Floralia	77	diu incubet 193. & seq.	
Foculi	10	& ibidem abunde de gal-	
Fœnerator peior fure 1. in		lis & gallinis	
proœmio		Galli tanagrici, medici, chal-	
Fœnificium	31. cap. 33	cidici	193
Fœnum quādo secandū	127	Gemini in signifero circum-	
Fœnum Græcū 20. cap. 27.		lo	137
& pag. 23. cap. 35. &		Gibberi	156
pag. 24. cap.	37	Glabrum siquem facere ue-	
Fœtura quid	139	lis	84
Formicæ ne molestæ sint		Glandaria sylua	90
52. cap. 129.		Glirarium	203
Frendere	154	Glirium sagina	ibidem
Frit	123	Gluma quid	123
Fronde quæ, & quādo ua-		Gobio	135
lent	21	Græci autores quæ de agri	
Fructi genitiuus	5	cultura scripserūt	77
Fructuarium sus	153	Granarij positio	128
Fructus quō reponendi	97	Granum quid	123
Fruementum quid	123	Grossi	42. cap. 94
Fucus	205		H
Fugitiuarius locus	202	Heredium	94
Fulcimenta	13	Hame	34. cap. 135
Fur	1	Haræ positio	152
		Haræ	

I N D E X.

Haræ anserum	197	I	
Harundulatio	91	Imbrices	17
Helops	159	Imitatio	104
Heliotropia	122	Imoladi initium à sulto pe-	
Helueoli satio	7	core sumptum	151
Helueolum uinum quomo-		Impetigo ut sanetur	69.
do fiat	19	cap. 157. in fine	
Hercules ex hortis hesperi-		Incerniculum	12. cap. 13
dum quid exportarit	136	Incilia	64. cap. 155
Hesiodus Ascreus	78	Incubandi tempus	194
Hyems quot dierum	111	Initia quæ	176
Hieron Siculus	77	Insundibulum	12. cap. 13
Hyeme quæ agenda	24	Insitio	27. cap. 41
Hinnus qui	165	Insomniosus quomodo cu-	
Hippenemia oua	140	retur	67
Hippocrates	86	Instragula	10
Hircus cur Libero patri im-		Instrata	11
moletur 83. De hircis		Intermestruum	115. cap. 37
149		Intermiliarium	55
Hirnea 39. cap. 81		Internodia articularū	166
Hirtæ oues	173	Interputare	30
Hædi trimestres summit-		Interspiro	48
tuntur	148	Inuisus, pro, non uisus	57
Horda & Hordicalia	156	cap. 141	
Hordei satio 23. Exurit se-		Ischiacis remedia	50
getem	24	Italia unde dicta	137. 155
Hornotinae nuces	14	Ἰταλία	155
Horologiū Cyprestis	188	Italus Hercules taurus	155
Hortos sub urbe colere ex-		Italiæ laudes	79
pedit	100	Iuga	91
Hostium quid	109	Iugum	94
		Iugate	

I N D E X.

Iugata vineæ	90	Cyprica	9. cap. 8
Iuga Romanica	54. ca. 135	Lecti loris substrati, & cõ-	
Iugamenta	12. cap. 14	munes	10
Iugerum	94	Legaria quid & unde	114
Iupiter dapalis	52	Legumina unde dicta	108
Iupiter	77	Leguli	59. cap. 144
Ius ex ossibus	167	Lentis satio	23. cap. 35
L		Lentis quomodo seruetur	
Labca	17. cap. 20	49. cap. 116	
Labella	41. cap. 88	Lepus unde dictus	199
Labellum polulū	9. cap. 10	Eius genera, indicia etia-	
Labrum doliarium, lupina-		tis, fecunditas	ibidem
rium, aquarium, uinati-		Leporarium	ibidem
cum	10	Liber Deus	77
Labrum culleare	63.	Libum quomodo fiat	37
cap. 144		Lyburniæ mulieres	171
Lac alibile	182	Licina lex	81
Lacones canes	172	Ligna ut bene ardeant, &	
Lactis discrimina	172	fumosa ne sint	52. cap.
Lacuna	25. cap. 38	130	
Lacus compluuius	96	Liliorum satio	115
Lacus sub prelo	127	Lympha dea rustica	77
Lana succida	173	Lingua in ouibus potissi-	
Larem familiarem salutare		rum inspicienda	143
2. cap. 2		Lingula 14. cap. 18. et pag.	
Laserpitiatum acetum	49	16. cap. 19	
cap. 116		Lini satio	108. cap. 23
Laterū dolor quomodo cu-		Lirare	111
retur	51. cap. 125	Lyra sydus cœleste	158
Lauatio homini reges	134	Lysimachus	78
Laurus delphica, syluatica,		Lithostrotum	177
		Loci	

I N D E X.

Loci mulicrum ne uirosi		Mallei	106. cap. 22
fiant	68	Mala punica	129. 315
Loculata arcula	212	Mammilla pensiles in ca-	
Longurie	98	pris	147
Longurij	162	Mammularum ulcera	66
Lora familie	33. & 127	Mancipia	101
Lorea quomodo fiat	20.	Mare congelatum	79
cap. 25		Mareoticæ uites	96
Lorei	4. cap. 3	Marice	8. cap. 8
Lotium ut facile eat	65	Maritæ arbores	22
Lucum collucare	56	Mars Syluanus	40
Lumbrici	51. cap. 126	Matella	9
Luna dea rustica	77	Mateola	28
Lunares dies	115	Materies quando tēpestiua	
Luna extrema et prima ibi.		14. cap. 17. & pag. 21.	
Lupini satio	23. cap. 34	cap. 31. & pag. 24. cap.	
Lupus in sues	150	37	
Lupus piscis	183	Medica	120. 146
Lustrare agrum	56	Mediponti	4
Lucamenta	52. cap. 128	Mel dijs ac hominibus gra-	
Lutare	42. cap. 92	tum 204. plura de melle	
Luxatum ut sanes	69	lib. 3. Varronis, cap. 16.	
M		Mellificium	206
Maceria quid	98	Mellaria	ibidem
Macellarij	183	Mellarij.	207
Macescentes melius conci-		Mellum	168
pere	139	Meleagrides	196
Mactus dape	52	Meles	200
Magister pecoris	169	Melice gallinæ	196
Mago Carthaginienfis	78	Melimela	128
Maiales	154. 163	Μελιτῶσι ποφῆα	205
		Μελιτῆ	

I N D E X.

Meliturgi	203	Muli	164
Memmius Perceuius	62	Mula partus	142
Menebrates Ephesius	78	Mulier ad rem diuinam ne accedat	40
Menadri duo, unus Prienæ		Mures ne noccant 42. cap. 92. & pag. 146	
Menstruatus	78	Murene flutæ	159
Menstruum tempus	110	Muscæ liguriunt	204
Mercator	1	Museum	186
Messis unde dicta	124	Mustea mala 8. cap. 7. & pag. 129. cap. 59.	
Messis tempus	53. 113. 145	Mustacei quomodo fiât 50	
Milij satio 7. quamdiu duret	128. cap. 57	Mustum annum totum habere si uoles	50
Miliarius grex	171	Mutum adnuculum	101
Miliarius cliuus	176		
Miliarij apri	179	N	
Miliariæ aues	184	Naues ambulare	2
Militare sepimentum	98	Nebulosus ager	7
Mina ouis	143	Nesfrendes	154
Minerua	77	Nicesius Maronites	78
Minerual	181	Nonarum institutio	133
Myrti satio 9. propagatio		Noualis	111
53		Numina rustica	76
Myrti uinum 51. cap. 125		O	
Miscellæ uites & uuæ 8. cap. 6. in fine. et pag. 19		Oades	78
Miscella nigra	126	Obserati	101
Miscellum	189	Occare quid 112. & 112. cap. 31.	
Mnaseas	78	Ocyini satio 20. cap. 27. & 22. cap. 33. & pag. 31. ca.	
Modioli	17. cap. 20.	54. & pag. 113. 134.	
Morticina ouis	167		

Offering

I N D E X.

Offeringere quid	111	Ornithones	182
Offæ ex ficis	184	Oues ne scabræ fiât 43. Ann. plus de ouibus pag. 142 cap. 2.	
Ogyges	175	Ouium placiditas	135
Olea ut cito crescat 4. Et cur i crescēdo tarda	120	Oua an plēa sūt necne 194	
Olea si fructum nō fert 42		P	
Olea quando legenda 4. & 34. & 58. 126. Et quādo condenda 21. & 129		Pabulum	107. & 113
Quando promenda	131	Palea	193
Olea quomodo serenda 20 eius ablaqueatio ibid. ca. 29. Infitio 26. Propagatio	53	Palus	91.
Olea albæ cōditura 49. ca. 117. & 118		Palma unde dicta 112. cur ad crescēdum tarda	120
Oleum uiridius bonū 4. & quomodo fiat	35	Parilema	113
Oleum Venasfrum	80	Panici satio	7
Oleitas	36. cap. 68	Papaueris satio	26
Onagri	159	Partiones	192
Operarios quales esse oportet	101	Pastionum genera	179
Orbis terrarum diuisio	79	Pastorū uita in centiua, agricolarum succentiua	82
Orbile	187	Pauones	188
Orca	97	Pauonem in cœna exposuit primus Q. Horten.	189
Orbiculata mala	129	Pecoris omnis ætas prima et extrema sterilis est	138
Ordecum	93. 121	Pecoris morbi	140
Ὠπίσθεσκησιον	195	Pecuariæ origo et dignitas	135
Ὠπίσθεσκησιον	185	Pecunia & peculium	138
		Pedicini	15
		Pedum medela	84
		Pedamenta quid	90
		p	
		Ped	

I N D E X.

Pedamentorū genera quatuor	91	Pollinctio quō danda	35
Pensilia	131	Polypus ut sanetur	68
Περδικαίμαρα	187	Pomū insitio pag. 20. ca. 28. & pagina 26. cap. 40.	
Perdices uoce maris audita concipiunt	199	Propagatio	31. & 33
Peristereon	189	Poma conditiua s. ca. 7. & pag. 138. unde dicta	113
Pernarum falsura	71	Pomarium seminarium	29
Perfes	78	Pomorū et pyrorū genera, & quō condantur	8
Petastiones	143	Populi arboris satio	109
Pertice uites	91	cap. 24	
Phalarides	199	Porca quid	111. 151
Pila	16	Porca præcidanea	33. cap. 134
Pilum fabarū, farrearium, seminarium	10	Porci hyeme nati quales	152
Pini satio 20. c. 28. et pag. 30. cap. 48. in fine		Porculatio	ibidem
Pyra cōditina quæ, & quō seruetur s. cap. 7. et pag. 26. ca. 40. et pag. 119. & pag. 129. cap. 39		Porria ubi serāda	29. c. 47
Piscine nobiles	183	Porrigere	111
Piscinarū duo genera	212	Prædiū quod optimū	1. ca. 1
Pythion Rhodius	78	Præfurniū uinū	34. ca. 141
Pituitam ut eijcias	64	Præfurniū	25. cap. 38
Placenta quomodo fiat	37	Præliganeū uinū	19. ca. 23
Platani radix	116	Præla temperata & superuacanea	12. cap. 12
Pleutiphanes	78	Prælum unde fieri debeat	21. cap. 31
Plostra	34	Prata irrigua quō fiant	9. cap. 9. quō irrigāda
Plostellum pœnicum	125	cap. 31. quō serantur	30.
Plumula	186		

Sicil

I N D E X.

Sicilienda 124. cap. 49. unde dicta	90	Ridica quid	14. 24. 90
Propagatio uitis 22. arboris	53	Robigus, & Robigalia	77
Propolis	208	Romanorum nomina à pedibus indita	137
Proscindere quid	111	Rosa	114
Pulli arborum	30. cap. 51	Rotæ capræ	136
Pullorum equorū cura	163	Rudeta	23. cap. 34
Pulmentarium familiæ	32	Rudus	92
Pulmonis remedium	67	Rumis, mamma	140. 173
Pultā punicā sic facies	40	Rumia dea	173
Purgari si quis uelit	68	Rumpi	91
Q		Rustica uita urbana antiquior	133. 174
Quadragenariū doliū	45	S	
Quadraria uasa	14. cap. 18	Sacres porci	140. 153
Quadridentes	10	Sal candidus quomodo fiat	
Quartarium	43. cap. 95	41. cap. 88	
Quala sataria	11	Sal ex lignis	90. Fosilis
Quasillus 53. c. 133. in fine		173	
Quiriniana mala	129	R	
Radices in arboribus quomodo capiant	53. ca. 133	Salictū ubi cōserēdū	9. 23
Raporum satio 7. cap. 6. et pag. 109		Salix ubi, & quando seratur	7. Saltus
Rapa cōfecta ut serues	129	94	
Raphani satio	7. cap. 6	Sata quoto quæq; die prodeant è terra	121. et quō sint tuenda
Rapitij satio	23. 53	122	
Rapinæ satio	7. 23	Sauillum quid	40
Restes uites	91	Scabies ex fume	6
Restibilis ager	121	Scapillia	10. cap. 10
		Scalæ	12
		Scantiana poma s. 38	129
		p 2	Scirp

I N D E X.

Scirpæ	9. cap. 10	Sylva glandaria, & cædua	
Scopæ uirgæ	53	2. cap. 1.	
Scribilita	36	Syri quid	128
Scrofa unde	149	Sol	77
Scrupulum	94	Sol sex continuis mensibus	
Seclusorium	185	ubi non uideatur	79
Segetem exurentia	24	Solitane cocleæ	202
Segetes campestres	88	Solitaurilia	137
Seges quid	111	Sorba	8. 58. 129. 131
Σελινος ἢ ἡσ βραβίκα	65	Spica quid	123
Sementim ubi facias	21	Spicilegium	126
Seminariū quomodo fiat	29	Spira quomodo fiat	38
Semina ut cito crescant	29	Stabulare	106
cap. 46		Stercus	6. 21. 23. 116
Semina quot sint	117	Stercus herbas creat	71
Seminariorum arborum cu		Stercus optimum	116
ra	ibidem	Sterquilinium	6. 97. 117
Septentrio meridie salubri		Stylobatæ	96. 186
or, & fructuosior	79	Stipula legenda	126
Senuocale instrumētū	104	Stolonis lex	80
Semodialis placenta	38	Stramēta ubi cōduntur, sale	
Sepes uiua	98	conspargenda sunt	32
Septum uenationis T. Pom		Stramen, & stramentum	
peij	200	unde	124
Seris herba	198	Stranguriæ remedium	51
Serpillum	114	Struthea mala	8. 53. 129
Serta Campanica	46	Subductarij fines	12
Sibyllini libri	76	Subiugia	55
Sicilimenta	7	Subrumi agni	140. 173
Sicilire pratium	124	Succule	12. 16
Siliginis satio	23. & 108	Succidiæ	150
		Sul	

I N D E X.

Sulcus	112	Tibia incentiuæ, & succen	
Supernacanea	12	tiuæ	82
Surculorum transferendo		Tineæ ne uestimenta tan	
rum tempus	119	gant	43. 51
Suum grex, pastus, stabula		Tonsura ouium	173
tio, foctura, admissura,		Torcularia	4
partus, fecunditas, pro		Tomacinæ	152
culatio & c. 149. cap. 4.		Torcularia uasa	11
per totum		Torculariū quomodo a di	
	T	ficandum	14
Tabani	158	Tornina ut sistas	67
Talea oleagina	28. 118	Tortiuum mustum	19
Taniace	152	Tracta	38
Taura quæ	156	Traduces	91
Tauri quomodo lupos pro		Trapetum	4. 18. 54. 55
pulsent	166	Treblæ	54
Tegeticulæ	173	Tribulum	125
Tellus dea	77	Tricenariæ uites	80
Tempestatis malæ tempore		Trimestris satio	23
quid agendum	25	Tritici satio 23. cap. 34. in	
Temporis diuisio	110	fi. et c. 35. et p. 4. 93. et 108	
Terra quot modis dicatur		Triticum Appulum	80
92		Triticū quo condatur	128
Tertiarium	43	Triticū quādiu duret	ibid.
Thebæ Bœotiæ	175	Tritura granorum	125
Thelis oli, nūc Thetis	196	Trullæ	12
Θεσπίδος	187	Trutina	12
Theophilus	78	Tubuli	91
Theophrastus peripateti		Turdorum cura & sagina	
cus	77	385. Aduolatus reuola	
Θηγωτοφῶν	201	tusq;	185

I N D E X.

V	Villa unde	82
Vagina quid	123 Villa positio	94. & 95
Varro quoto anno libros	Villa suburbana	3. cap. 4.
de re Rust. scripserit	76 & pag. 97	
Vasa uinaria	15 Vilicus	100
Vestēs	12. 15. 21. Vilici officia	5
Vesturæ ad uillam	100 Vinalia	77
Vegrandes	145 Vindemiæ quæ preparanda	
Veha	82 19. quō facienda	126.
Vellaturam facere	82 Vineæ quo agro serenda	7.
Vellera unde	173 & 110	
Vellamina	ibidem Vineæ uetus quomodo reno-	
Vendacem, nō emacem de-	uetur 22. Quomodo de	
cet esse patremfamul.	4 loco transferatur	30
Venæ sufflatæ ex cibo, ut	Vinctus quid	92
perspueat	67 Vinum an duraturum sit	77
Venus rusticorum dea	77 necne	
Veris tempore quæ fiant	Vinum asperum ut lenè	
26. 110. Quot dies ha-	fiat	46
beat	111 Vino odorem deterio-rem	
Verres	150. 155 demere	47
Versura foliorum	122 Vinum Cōm	47
Versus quid	94 Vinum ad aluū mouendam	
Vespa	207 47. ad lotiū 50. ad Ischia	
Veruactum	121 cos 50. Myrtitum	51
Viciæ satio 20. cap. 27. &	Vinum Græcū ut fiat	19
pag. 23. cap. 35	Viola ubi serenda	108
Vicinitas bona necessaria	Violaria	114
in uilla	5 Virgarum satio 8. ut seruen-	
Villa ne fundū quærat, nec	tur	44
fundus uillam	4 Vitiariū quomodo fiat	29
	Vites	

I N D E X

Vites quomodo serenda	20. 29	Votum pro bobus	39
Vites castrare & propaga-	re	Vuæ quæ & quomodo con-	
	22	dantur	8. 128
Vitis insitio	27 Vuæ quando legendæ		114
Vitis unde dicta	113 Vuæ suspendendæ		128
Vitium genera	90	Vulsura lanæ	174
Vitiiradices	117		
Vliginosus ager	88		
Vlmi satio	20. 25		

F I N I S.

E R R A T A

Pagina 59. Versu 8. sic lege, ss. N. II. deducuntur. Et Versu 18. ss. v. aceti. Et Versu 19. ss. s. s. dabuntur. Et Versu 29 ss. N. X L. deducuntur.

Pag. 60. Versu 12. ss. L. & oleum.

Pag. 130. Versu 22. ac retrimentum conditum

Pag. 146. Versu 16. frigora se frigerunt.

p 4

